

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Kölyökember a forradalomban
Sulyok László interjúja Juhász Attilával

Pardi Anna, Czigány György,
Keszthelyi Rezső, Nyilas Atilla,
Sárándi József, Pethő László,
Szokoly Tamás, Kerék Imre,
Neményi László, Széki Patka László
versei

Tandori Dezső esszéje

Kassák Lajos, Szabó Andrea,
Sebestyén Mihály, Pablo Urbányi,
Hubai Gruber Miklós prózái

Párkányi Raab Péter: Tímár József
(Részlet)

50 éves a Palócföld

75 éve született József Attila – 1980. 2. szám

József Attila ma is rejtve él –, még akkor is, ha korunk mutatja föl eddigi legpontosabban megrajzolt arcát. Ez a kép hiába szolgálja e kor szükségletét, önmaga ellen létezik, mert nem tűnik ki: a költészet nincs elkötelezve a világ rétegekre hasadt megnyilvánulásainak; maga a világ, a lét a költészet elkötelezettje. Csak a költészet tudja a konkrét-egyszerit egy-egészbe összeállítani, csak a költészet tudja az ember számára a pontos egészt felmutatni.

Géczi János költő

*

„A szépség és szeretet koldusa” – ezzel az önkényesen kibővített kötetcímmel tudom leginkább érzékeltetni, illetve összefoglalni, mit jelent számomra József Attila. Jelenti azt az embert, aki nem hamis kegyességből, vallási doktrináktól vezérelve hirdeti-vallja a szeretet és megértés törvényét. Jelenti a másoknak játékot áruló, már anyja életében is Anyátlant, aki magányos, otthont, családot végképp csak másoknak remélő felnőttként csodákkal teli, gyengéd, apás *Altatót* tud mondani egy kisfiúnak, de jelenti azt a férfit is, aki halála évében, a magán- és közösségi lét kérdéseivel küszködve, egyik legemlékezetesebb versében a mesevárás gyermeki gesztusával köszönti, s apjaként fogadja a háborúellenes körútján Magyarországra látogató Thomas Mannt.

Petrőczy Éva költő

*

A meggyőződés nélküli cselekvés, a formalizmus kísértése még nem szűnt meg. Jelentést teszünk még ma is elvégzetlen munkákról, beszámolóinkat alkalomhoz illővé kozmetikázzuk, felavatunk termelésre még nem kész üzemeket, mert az ünnep úgy kívánja. Szívesen teremtünk magunknak vélt, vagy valós előnyöket mások rovására. Hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy a társadalom talán a világ legbonyolultabb szervezete. Egyedekből, érző és gondolkodó, hangulatoktól és vágyaktól motivált alkotó és kritizáló, jóra és rosszra fogékony, gyengébb és erősebb emberek sokaságából, mint sejtekből szerveződik. És a sok millió sejt mindegyikére érvényes az idézet: „Az én vezérem bensőmből vezérel! / Emberek, nem vadak – / Elmék vagyunk! / Szívünk még vágyat érlel, / Nem kartoték adat”.

Még akkor sem, ha személyi számmal láttak el bennünket.

Fancsik János orvos

100 éve született József Attila – 2005. különszám

Tartalom

<i>Sulyok László</i>	Kölyökember a forradalomban. (interjú, 1. rész)	755
<i>Kassák Lajos</i>	A misztérium születése (legenda)	776
<i>Pardi Anna</i>	Li Taj Po dicsérete (vers)	779
<i>Czigány György</i>	Órák, szívek; Nézés (versek)	780
<i>Keszthelyi Rezső</i>	Átirat-töredékek (vers)	782
<i>Szabó Andrea</i>	Bartimeus (elbeszélés)	785
<i>Sebestyén Mihály</i>	A görögség örök derúje (elbeszélés)	793
<i>Tandori Dezső</i>	Az én Gergely-naptáram (esszé)	797
<i>Nyilas Atilla</i>	Gandalf (vers)	810
<i>Marafkó László</i>	Akarattyától Akarattyáig (esszé)	813
<i>Keller Tamás</i>	A létezés abszurditása Gárdonyi Géza regényeiben	815
<i>Pablo Urbányi</i>	A törvény, az törvény (elbeszélés)	833
<i>Hubai Gruber Miklós</i>	Altatódal (elbeszélés)	841
<i>Sárándi József</i>	Bizony Uram; Négysorosok; Belső időm (versek)	848
<i>Pethő László</i>	A mindenség lángtengerében (vers)	851
<i>Szokoly Tamás</i>	November; Könyörgés a karácsonyi szélhez (versek)	852
<i>Kerék Imre</i>	Egyszólamú; Csokonai, Lillához; Mese a bolondról (versek)	854
<i>Neményi László</i>	Két szonett (vers)	856
<i>Széki Patka László</i>	szószólamaink; este a teste (versek)	857
<i>Taar Ferenc</i>	Egy kihalt népcsoport: a vákáncsosok (tanulmány)	859
<i>Baráthi Ottó</i>	A szegénység: mai valóságunk szomorú szelete	869
<i>Matits Ferenc</i>	Párkányi Raab Péter művészete (tanulmány)	885
<i>Hatvani József</i>	„Örömök és boldogtalanságok, sikerek és csalódások...” <i>Vigaszágon</i> . Csongrády Béla kötete	888

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
L. évfolyam
2004. 7. szám, november–december

Szerkesztőségi fogadóórák:
kedd 16–18 óra között

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777
Fax: 32/316-482

Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(Párizsi Magyar Műhely)

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., Andrásy út 45.

Szerkesztők:
DR. KOVÁCS ANNA

BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ szerkesztőségi titkár
Telefon: 32/310-140

2004-ben megjelenik 6 alkalommal.

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Ára: 300 Ft

Előfizetési díj egy évre: 1 500 Ft

Felelős kiadó:
BÓDI GYÖRGYNÉ DR.

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
de nem küldünk vissza.

Készült:
Polar Stúdió, Salgótarján

ISSN: 05555-8867
INDEX: 25925

Lapunk megjelenését támogatja:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és a
NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

Nógrád megye Madách-díjas folyóirata
(2004)

Sulyok László

KÖLYÖKEMBER A FORRADALOMBAN

(Egy Nagy Imre Érdemrend-tulajdonos élettörténete)

I. rész

Újsághír: „Mádl Ferenc köztársasági elnök a miniszterelnök előterjesztésére tegnap az Országházban Nagy Imre Érdemrenddel tüntette ki Göncz Árpád volt államfőt, Darvas Iván színművészt, Méray Tibor író, újságírót, Juhász Attilát, a Pofosz Nógrád megyei elnökét és Lucza Béla 1956-os forradalmárt. Az érdemrendet szeptember 17-én alapította az Országgyűlés, és először most, a nemzeti ünnepen adták át.” (Népszabadság, 2002. október 24.)

Az öt kitüntetett közül három ismert személy, azonos nemzedék tagja: 1922 és 1925 között született. Göncz Árpád jogi doktorátust szerzett politikus, író, műfordító; Nagy Imre államminisztere, Bibó István perének másodrendű vádlottja, a rendszerváltó Magyarország első választott köztársasági elnöke. Darvas Iván, mint a legkedveltebb színészek egyike keveredett a forradalmi forgatagba, ezért 1957 és 1959 között börtönbüntetését töltötte, s csak 1963-ban engedték vissza a világot jelentő deszkákra; népszerűsége töretlen. Méray Tibor író, a Szabad Nép újságírójaként sokáig a személyi kultusz és a szektás politika egyik legszélsőségesebb kiszolgálója volt, 1954-től azonban publicisztikájával a szellemi-politikai erjedést szolgálta, s a forradalom leverése után Franciaországban telepedett le, két könyvet is írt az 1956-ban történekről.

A másik két kitüntetettéről nem szólnak a lexikonok; ők a forradalom és szabadságharc ifjú munkásrésztvevői, azoknak a diploma nélküli, szakmailag kvalifikált forradalmi derékhadnak a képviselői, akik szerte az országban az utcai események főszereplői voltak, fegyveres rendfenntartók és harcosok. Lucza Béláról annyit tudhatunk, hogy – mint sok más csepeli munkásfiatal - fegyvert fogott a Rákosi-diktatúra ellen, a fővárosba való második bejövetelük után a szovjet katonák elfogták, több társával együtt kivégezték, s őt is halottnak vélték; a Sors kegyelme folytán azonban életben maradt, de a két szemére megvakult.

A salgótarjáni Juhász Attila jóra való suhancként vállalt feladatot az események menetében a nógrádi megyeszékhelyen legnagyobb szerephez

jutott acélgyári nemzetőrök között, a Hadady-Hargitai csoportban. Öt évig raboskodott a Kádár rezsim börtönében, és tíz évre tiltották el állampolgári jogainak a gyakorlásától. Az ő emlékeit elevenítjük fel 1956 férfivá formáló, messze fénylő eseményeiről, illetve az azt követő megtorlás és megbélyegzettség keserű évtizedeiről.

KERESZTÜL A FELBOLYDULT ORSZÁGON

– Szinte gyerek volt még 1956 októberében: 18 és fél éves. Ebben az életkorban a legények lányok után kuncsorognak, nem közösségi problémákkal bajmódnak, és főleg nem játszanak forradalmat. Persze az ötvenes évek egészen más korszak volt, mint - mondjuk így - a normális idők; mindenféle szempontból más, és sokan szándékukon kívül, a pillanat hevében, a cselekvéskényszer parancsára váltak a társadalmi események szereplőivé vagy áldozataivá. Ön hogyan keveredett a forradalmi folyamatba?

– Az acélgyári DISZ-klub egyik vezetője voltam (*DISZ=Dolgozó Ifjúsági Szövetség, a Magyar Kommunista Párt ifjúsági szervezetének a neve – S. L.*), és, mint-hogy akkor volt a nagy Dunai-árvíz, az akkori szokásoknak megfelelően építő brigádot szerveztünk a Mohács melletti Homorúdra. Huszonhárman mentünk le Salgótarjánból. Angyalföldiek meg újpestiek voltak még velünk. '56 ott ért bennünket. Nem tudtuk, mi történt, azt azonban rögtön észrevettük, hogy valami nincs rendben, mert az építőtábor tisztjei elzárták előlünk a rádiót. Ez nekünk nem tetszett, szóvá is tettük... no, akkor hallottuk Gerő beszédét a rádióban. (*Gerő Ernő, a Moszkvából hazatért kommunista négyes fogat egyik tekintélyes tagja, a Magyar Dolgozók Pártja akkori főtitkára, az alig pár hónapja leváltott és általános ellenszenvenek örvendő Rákosi Mátyás utóda a párt élén. – S. L.*) Nem estünk pánikba, de azt mondtuk: gyerekek, mi nagyon messze vagyunk otthonról, ebben a helyzetben nekünk mindenáron haza kell jutnunk. Másnap egy pesti társaság el is indult, de gyorsan vissza kellett fordulniuk, mert a kiszemelt úton nem tudtak továbbmenni, már lövöldöztek. Ez a hír sem lepett meg bennünket, mert közel voltunk a jugoszláv határhoz, és már az éjszaka folyamán arra figyeltünk fel, hogy valamerre harckocsik mozognak a sötétben. Szóltam Csokinak (*a barna bőrű Márton Imre villanyszerelő beceneve, a forradalomban való részvételéért 13 év börtönbüntetést kapott, kiszabadulása után tragikus autóbalesetben hunyt el – S. L.*), nálam van a menetlevelünk, menjünk be Mohácsra, ott bemutatjuk a hatóságoknak, és irány haza. Így is tettünk. A táborban adtak útravalót, kenyeret, vaját, elkészöntünk. A mohácsi DISZ-bizottságon senki nem tudott semmit, teljes volt a káosz. Eltűnt a bélyegző, nem tudták érvényesíteni a menetlevelünket, nem mondhattak mást, menjetek

úgy, ahogy tudtok. Estefelé lementünk a kikötőbe, hátha indul Pest felé hajó. Az állomás irodájában ugyancsak nem tudtak semmit. Közben a városban épp egy óriási nagy tüntetés zajlott. A Duna-parton állt egy hatalmas szovjet emlékmű, három gépkocsival sem tudták ledönteni. A drótkötelek mindig elszakadtak. Horgonyzott ott egy osztrák hajó, a kapitányt kapacitálták, hogy segítsen, kapcsolja rá a hajóját az emlékműre, majd úgy ledöntik. De a hajóstiszt nem állt kötélnek: ő nemzetközi vizeken hajózik, ilyet nem tehet... Később, a börtönben tudtam meg a mohácsiaktól meg a környékbeliektől, lecsukták például a Berg Jancsit is, hogy azért nem boldogultak az emlékművel, mert rop-pant erőre fabrikálták, vasúti síneket építettek be az anyagába, állítva.

Végül sikerült egy hajóra feljutnunk. Se pénzünk, se kajánk. Szerencsére a kapitány és a személyzet nagyon rendes volt. Nem baj, fiúk, nálunk van kaja, a pénz meg nem érdekes. Adtak reggelit, ebédet. Budafokig hoztak fel. Délután egy óra felé lehetett, gyalog mentünk át Pestre. Sok ellenőrzésen kellett átverekedni magunkat. Az összes hídnál orosz meg magyar katonák strázsáltak, akkurátusan belenéztek a bőröndjeinkbe. Az egyik orosz el akarta venni a piros nyakkendőmet, szép bordás, színjátészós nyakkendő volt, nagyon tetszett neki. Szóltam a vele együtt posztoló magyar katona srácnak: mondd meg a haverodnak, nehogy el próbálja venni a nyakkendőmet, mert szükségem van rá; különben is, '45-ben az elődei elvitték a családi rádióinkat, és azóta is hozzák vissza. Úgyhogy visszakaptam a nyakkendőmet.

A Keleti pályaudvaron szétszakadt a társaságunk. Tizenegyünknek sikerült felülnünk egy nagyobb fajta vöröskeresztes autóra, olyan mentőfélére. Mások is ültek rajta. Pesten akkor már nem csak kommunista iratokat, hanem könyveket is égettek, az egyenruhákról letépték a csillagokat, fegyveres csoportok szerveződtek, és véges-végig lőttek. Például Budán összefutottunk egy karhatalmista csoporttal; mindenáron azt akarták, álljunk be közéjük, harcoljunk mi is; de hát nekünk haza kellett mennünk, otthon nem tudtak semmit rólunk, vártak bennünket nagyon, és mi sem tudtuk, mi van otthon.

Kerepestől újra gyalog mentünk tovább, a vasút mentén. Éjszaka Turán aludtunk, hajnali öt felé ébredtünk. Ott találkoztunk, a váróteremben, egy 14 év körüli kisgyerekekkel, a kezében egy 7,65-ös pisztoly. Csoki elvette tőle, nem való az neked. Turáról gyalog mentünk Hatvanba. Ott aztán szerencsénk volt. Pest felé a vonatok már csak Gödöllőig jártak, Tarján felé viszont esetenként még közlekedtek. Szegény Tompa Pufi, a színész ott dühöngött a hatvani váróteremben, hogy neki márpedig Miskolcra kell mennie, mert... nem tudom, miért... biztosan fellépése lett volna... Az egyetemisták és főiskolások nagy része akkoriban ment haza, tele volt emberrel a vasútállomás. Elajándékoztam a melegítő fölsőmet. Örökbe adtam egy Debrecenből utazó egyetemista kislánynak. Könnyesen volt öltözve, csak amit a sietségben

hirtelen magára kapott, az volt rajta, meg talán nem is nagyon gondolkozott, mert nap közben meleg volt, este meg majd megfagyott szegény.

Amit akkor mi Pesten láttunk, az nagy hatást gyakorolt ránk. A legtöbbször... Miért?... Igazán miért is?... Őszintén megmondva: mi nem nagyon szerettük az oroszokat... És mi volt az első követelés: az oroszok menjenek haza.

– Annak ellenére, hogy – mint tanították velünk egészen az 1989–1990-es módszerváltásig – ők szabadították fel az országot, ők hozták el nekünk az új, szebb élet reményét? Kissé érthetetlen a számomra, így utóbb is, hogy „kis Moszkva” ifjúsága, a salgótarjáni munkásfiatalok nem szerették az oroszokat. A kommunista érában itt minden mértékadó ember mást mondott. Ilyen szellemi közegben aztán nem is nagyon mertünk az ellenkezőjére gondolni, legfeljebb a fehér asztal mellett, szűk ismeretségi körben, akkor is jobbra a nyolcvanas évektől.

– Az egy dolog. De mondja meg nekem, ki szereti a kényeszt, a hazugságokat. Az iskolában úgy kezdődött az énekóra, hogy kommunista mozgalmi dalokat kellett énekelnünk. Olyanokat, mint például: Százezer évig éljen Mao ce-tung, meg: Rákosi Mátyás népünknek erős bástyája. Egy nyolcadikos gyerek, akinek az elméje kezd kibontakozni, nem szereti a béklyókat... én meg különösen nem. Ellenben nagyon szerettem olvasni. Édesapámnak több ezer könyve volt. Megvolt a Révai lexikon, én valójában abból tanultam a történelmet. Abban benne volt Trianon, a szabadságharc 1849-es leverése, tehát elég jól tudtam, miket követtek el az oroszok ellenünk a történelemben. Ezekből az információkból leszűrtem: én őket nem szeretem, és büszke voltam arra, hogy magyar vagyok. Nem azért, mintha másokat lenéztem volna... Később a gyerekeimet is így tanítottam... Szóval '56-ban ezek az érzések feltörték az emberben... Az iskolában én annyira nem tanultam az orosz, hogy csak azt tudtam belőle: „repka” meg „Sto eto brekacs? Eto kutykuruty.” Szóval ilyen hülyeségeket. Meg is mondtam Borovicényi Nandi bácsinak, az orosz tanárunknak, aki a hadifogságban tanult meg oroszul, hogy én ezt a bikkfanyelvet nem tanulom. Következésképpen olyan buta voltam oroszból, mint a csizmaszár. Mégis hármásra vizsgáztam. No, de hogyan? Úgy, hogy Nandi bácsi mindenkinek kiosztotta a tételszámokat, mellé három sort oroszul, és ránk parancsolt, hogy ezt tanuljuk meg, és mindegy, milyen tételt húzunk, akkor is ezt mondjuk be. Én a 12-es sorszámot kaptam. Húztam valamit, és bementem a 12-es tételszámot, mert, ahogy Nandi bácsi mondta, én voltam a 12-es... És akkor még valami szót is tudtam ragozni hozzája, szóval így lett meg a közepes osztályzatom.

– Az érzés, amiről beszél, az enyém is. Mintha a saját nagybátyoni környezetemről szólna. Ha nem is hangoztathatták nyíltan, sokan nem szerették és

nem is tanulták az orosz nyelvet, következésképpen nem szimpatizáltak a szovjetekkel sem. Csakhogy ez a kommunista kirakatokban nem látszott, sőt azokban a visszajára fordították... Oroszellenessége vitte a forradalmárok közé?

- Ezt kizárólagosan állítani túlzott leegyszerűsítés lenne. Mint a legtöbb ember esetében. A forradalom óta sokoldalúan bizonyították már a történészek: rossz volt az egész addigi, akkori magyar politika. És az ötvenes évek közepén már kezdtek felszínre kerülni a hibák, a törvénytelenések, az, hogy mit művelt az ÁVO, a Rákosi-klikk, miért kellett a kivégzett Rajkékát újratemetni. *(Rajk László belügyminisztert és társait egy koncepciós per megkoronázásaképpen 1949 októberében végezték ki, s 1955 őszén jogilag, 1956 tavaszán politikailag rehabilitálták, majd Rákosi júliusi menesztését követően október 6-án újratemették. – S. L.)* A különféle reakciókból és lábra kapott hírekből pedig mindenki rájöhetett, hogy itt óriási hiba van. Hiába mondják, hogy nálunk legfőbb érték az ember. No de meddig az, amíg kiszolgálja a pártot? Rengeg megválaszolatlan kérdés merült fel akkor az emberekben. Ebben a helyzetben könnyű volt kihasználni a hiszékenységüket a különböző politikai erőknek, csoportosulásoknak. Az emberek hittek a forradalomban, s becsülettel, tisztán álltak helyt. A kezdetén persze történtek atrocitások, lopások, rongálások, mert egy csapásra megszűntek a kommunisták által vezetett közigazgatási intézmények. A városok, falvak nemzetőrségét, a gyári őrségeket éppen e miatt, az erőszak, a fosztogatások megakadályozása céljából hozták létre országszerte. Nem szabad megengedni, hogy egy gyárat szét-hordjanak. Rend is lett. Az acélgyár területén egyetlen pofon sem csattant el... Csak amit én adtam az egyik szemtelen fiúnak... Vérig sértett... Elmesélem... Kijárási tilalom volt, sötét éjszaka, igazoltattunk. Légy szíves, mutasd az igazolványodat, mondtam neki udvariasan, erre ő elküldött a kurva anyámba. No akkor adtam azt a pofont. Nem azért, mert fegyver volt nálam. Azért vágtam oda, mert apa nélkül nőttem fel, és az anyámat én nagyon-nagyon szeretem, nekem ennél, ha őt bántják, nagyobb sértés nincs... Az ilyen szóért minden körülmények között szájon kapom az illetőt.

AZ APA REJTÉLYES HALÁLA

- Hogyan maradt magára az édesanyja?
- Különös körülmények között... Először azonban a családot mutatnám be egy kicsit... Édesapám családja pásztói, az ő apja, tehát a nagyapám jött el a Salgótarjáni Acélárugyárba dolgozni, attól kezdve számítjuk magunkat acélgyáriaknak. Mindnyájan itt dolgoztunk a gyárban, a nagybátyám, az

apám, a feleségem, én is. Édesanyám tiszafüredi parasztcsaládból származik, házassága révén keveredett Salgótarjánba. Édesapám villanyszerelő volt, jól beszélt németül, egyetemre is járt, mérnök szeretett volna lenni. De nagyapám halála és anyagi okok miatt abba kellett hagynia a tanulást. Heten voltak testvérek, ő volt a legidősebb fiú. A szociáldemokrata párt tagja volt, s minthogy kitűnően festett, ő festette például azt a kalapácsos embert, a szocdem párt emblémáját is, melyet 1945 után sokáig lehetett látni az acélgyári kultúrotthonban. *(Juhász Attila lakásának falán ma is őriz két képet az édesapjától; ügyes munkák. – S. L.)* Nemsokára az acélgyárban fuzionált a két munkáspárt, a szocdem és a kommunista, és édesapám így került a kommunista pártba. Nagyon jó kontaktust tudott kialakítani az emberekkel, ezért kinevezték a párt megyei propaganda irodáján helyettes titkárnak.

Sajnos tragikus véget ért, ő is... mint a földműves nagyszüleim, akiket villám csapott agyon, kinn a mezőn... Tízéves voltam. A családon belül úgy tartják, hogy apámat megölték, mert elég sok hamis dologra fényt derített. Közismert, hogy a világháború után a pénz elértéktelenedett, és az acélgyár is áruval fizetett a partnereinek. Sokan jártak faluzni, virágzott a cserekereskedelem. Az ipari árukért mezőgazdasági termékeket adtak. És ezek körül történtek a sítolások. Szóval apám olyan dolgokat fedezett fel, amelyek ha kitudódnak, sokakat szorult helyzetbe hoznak. Sokan féltek tehát. Aztán eljött az a szerencsétlen este, 1947 októberében. Apám Karancsaljára ment gyűlést tartani egy kis, 100-as Csepel motorral. Már jött visszafelé, amikor a régi tarjáni hegyen, abban a nagy S-kanyarban, ahol egy raktár is van, a hivatalos verzió szerint gyorsrajtás következtében nekiment egy kőrakásnak, és meghalt... A nagynénéim egyértelműen állítják, hogy hátulról fellökték. Állítólag egy katonai dzsippel, mert a fejének a hátsó része teljesen el volt darálva. Amikor temették, fel is kellett kötni, mesélte az egyik nagynénéim, úgy szét volt ütve. A hivatalos magyarázat mindenesetre kétkedésre, szóbeszédre ad okot. Mert ha valaki nekijajt egy kőrakásnak, és lerepül a motorról, annak az eleje is sérül, érdekes módon apámnak pedig csak a háta sérült meg. Tovább erősíti a gyanút, hogy édesanyám az eset után három hónapig nem tudott elhelyezkedni. Apám korábbi pozíciója ellenére. Abból a liliputi kiállításból éltünk, amit még édesapámék csináltak az acélgyárban. Rengeteg kisvonatot, mozdonyt, vagonot és másokat fabrikált, abból éltünk. Aztán édesanyámat csak felvették a gyárba, takarítónőnek. Elszégyellhették azonban magukat, mert nem sokkal utána áthelyezték laboránsnak, és onnan, a laborból ment nyugdíjba.

– Milyen gyerekkora volt? Mennyire számított jó gyereknek?

– Eleven gyerek voltam, nagyon szerettem sportolni. Amíg édesapám élt, kitűnő tanuló voltam, a halála után visszaestem a tanulásban. De nem voltam szófogadatlan gyerek. Édesanyám két műszakban dolgozott, s amit rám bízott, azt teljesítettem. Mint minden gyereknek, nekem is voltak kielégéseim, de mindig tudtam, hol a határ. A baráti körömből mindenki ment középiskolába, csaltak engem is nagyon, de én inkább villanyszerelőnek mentem, mert nehezen éltünk, és édesanyámat akartam segíteni. Igaz, nekem az esztergályos szakma tetszett, mert olyan szép munkákat csináltak az esztergapadon, ott azonban gyorsan betelt a létszám. Nagy Béla bácsi, az iskolaigazgató javasolta az ÉMÁSZ-t, az áramszolgáltatónál még volt hely. Így kerültem a villamos szakmába, melyet aztán igencsak megszerettem. És voltak élményeim is. Az egyik balul is kiüthetett volna. Volt egy mesterünk, László bácsi, rettentő kemény ember, nagyon fogott bennünket. '53-ban divatozott a jampi frizura, a nagy haj, állandóan a sérónkat igazgattuk. Egyik-másik tanulótársamnak kilógott a felső zsebéből a nagy műanyag, színes, nyeles fésű. Az öreget bosszantotta az állandó frizuraigazgatás, és egyszer rettenetesen begurult. Elküldött mindnyájunkat a közeli fodrászhoz, s azt mondta, holnap kopaszon jön be mindenki. Nekünk ez nem tetszett. Nagyon jó, összetartó társaságunk volt. Másnap úgy mentünk munkába, hogy semmi nem történt. Kerültük az öreget. A harmadik nap elmentünk az iskolába, és azt terveztük, hogy ha a munkahelyen le akarják vágatni a hajunkat, sztrájkba lépünk. Meghallotta ezt Nagy Béla bácsi, aki akkor már az ipariban igazgatott, és azzal fenyegetett meg, ha sztrájkolunk, kirúgnak az iskolából, és elvitetnek a javítóintézetbe. Nagy dilemma előtt álltunk. Végül úgy tört meg a jég, hogy egyikünk, Károlyi Gyuri egyedül elment a fodrászhoz, és tövig levágatta a haját. Ezután már nem volt mit tenni, sorban elszállingóztunk mi is, én hetediknek vagy nyolcadiknak. Utána minket gúnyolt az egész iskola, a mesterünk is röhögött, egész héten, amikor meglátott bennünket. De szó mi szó, az öreg jól megtanította a szakmát nekünk.

1953-ban halt meg Sztalin. Mindenki kétségbe volt esve, mi lesz most velünk, meghalt Sztalin apánk. Baglyason akkor szereltük le a rézvezetékeket, cseréltük ki alumíniumra, még a távvezetékekről is, mert annyira nem volt színesfémje az országnak. Sztalin temetésekor megszólaltak a vonatsípok, a gyári dudák és szirénák, mindenkinek meg kellett állni, némán, mozdulatlanul. Nekünk az oszlop tetején kellett vigyázzban állnunk, egy percig.

A szakmát 1954-ben szereztem meg. Részt vettem a faluvillamosításban. Szereltünk olyan faluban, ahol még a háború előtt beszédtek a pénzt, de csak akkor villamosítottak... „Családi munkahelyünkre”, az acélgyárba 1955-ben kerültem.

A GYÁRI ŐRSÉG NAGY „BŰNEI”

– A Salgótarjáni Acélárugyárban a fegyveres gyári őrség mellett szerveződött meg a Hadady Rudolf és Hargitai Lajos által vezetett gyári nemzetőri fegyveres csoport, hogy a rendet minél biztosabban lehessen fenntartani a nagy területű acélgyári kolónián. Milyen feladatokat látott el a mintegy harmincfős Hadady-Hargitai csoportban?

– Arra kellett vigyáznunk, hogy semmiféle rendbontás, atrocitás ne legyen az acélgyár és az acélgyári kolónia területén, a vasúti rámpától a Zagyva-rakodóig. Az acélgyárnak külön ivóvíz- és áramellátása volt, őriztük a kútházi kutakat, a trafókat. Bent a városban pedig már egy másik csoport, Deme Attiláék vigyáztak a rendre. Csodálatos nemzetőrségük volt... No, ezt nem tudták megbocsátani az elvtárs-urak. Akik az első, számukra kellemetlen megnyilvánulásra elsöpörtek innen, és a város itt maradt vezetés nélkül. Elmentek a közigazgatás, a rendőrség vezetői, az ávósok felszívódtak, mint szivacsban a víz, a párttitkárok Csehszlovákiába disszidáltak. Később aztán minket azért ítélték el, mert mi, a szemükben, hazaárulók voltunk. Hát ők micsodák voltak? Akik fejvesztve hagyták el az őrhelyüket. Ők hősök voltak? Akkor merészkedtek vissza, amikor már itt voltak az oroszok. Bizony mondom, nem tudták elviselni saját gyávaságukat. Ezért akarták mindenáron, hogy felakasszanak közülünk valakiket, mint ahogy nem sokkal a mi ítéletünk után felakasztották azt a két szerencsétlen pásztoi magyar embert.

– Két mártírsors adódott az acélgyári csoportban is. A már említett két vezetőt 1956. december 13-án, a hivatalos verzió szerint, a hугyagi Ipolyparton szökés közben agyonlőtték. A 28 éves Hargitai műszaki egyetemet végzett mérnök tanár volt, „ingatag értelmiségi”, a 33 éves Hadady üzemi szerkesztő, fordító. Az Erdélyből származó Hadadyról azt terjesztették, hogy a háború alatt SS-tisztként szolgált. Mit tudtak erről a gyári nemzetőrség tagjai?

– Ostobaság, amit terjesztettek. Mindketten benne voltak a gyári munkástanácsban. Lajos volt a gyár energetikai főnöke, Rudi pedig műszaki fordító, több nyelven beszélt. Rudinak annyi köze volt az SS-hez, mint ahogy az igaz, hogy én horthysta főhadnagy voltam. Mesebeszéd, szemenedett hazugság. Ha SS lett volna, annak nyoma lett volna a boncolási jegyzőkönyvben, melyet a Kádár-rendszernek készítettek. Abba be volt írva minden: itt van szemölcs, ott van szemölcs. Amikor a társadalmi-politikai változások már lehetővé tették, ezt a képtelen állítást Sáríka, a Rudi felesége kikérte magának. Ez ugyanolyan humbug, mint ahogyan Kádárt istenítették, hogy letépték a körmeit. Csakhogy Kádár így lett hős,

Rudi meg SS-tiszt. E torzítás mögött az húzódik meg, hogy bizonyítaniuk kellett, Magyarországon nem a munkásság, nem a parasztság, nem az értelmiség kelt fel az elnyomó kommunista rendszer ellen, hanem a piszkos nyugati érzelmű fasiszták, a kapitalisták, a bárók meg a grófok. Kádárék három-négyszázezer embert hurcoltak meg, közel 35 ezer embert börtönbe csuktak, internáltak a munkástanácsok embereit, több mint négyszáz embert kivégeztek. Az volt a céljuk, hogy bűnhődjön mindenki, aki a forradalomban valamiképpen részt vett, és ezt örökre jegyezze meg. Ez az eljárás hasonlított a sötét középkorra meg a sztálini rögeszmékre.

– Hivatalosan 1989. január végétől tudjuk, az emlékezetes Pozsgay-interjú óta, hogy 1956 őszén Magyarországon nem ellenforradalom zajlott, hanem népfölkelés volt, majd az idő és a változások haladásával ebből fejlődött ki a mai szóhasználat, melyet a magyar társadalom többsége egymás között mindig is vallott: forradalom és szabadságharc. Milyen célért küzdöttek az acélgyári munkásemberek?

– Függetlenséget akartunk, többpártrendszert, ami 1945 után néhány évig volt az országban. Ezen az alapon akartunk választott parlamentet, demokráciát... Hogy ne nézzék az embert olyan hülyének. Mert állítom, a Rákosi-rendszer alatt jobban ki voltak zsákmányolva az emberek, mint akármelyik kapitalista országban. Nálunk a dolgozónak nem volt joga. Nekünk teljesen mindegy volt, hogyan nevezik azt a rendszert, amelyik majd a küzdelmünk eredményeképpen létrejön, szocializmus vagy kapitalizmus, azt tartottuk a lényegesnek, hogy demokrácia legyen, és viszonylagos jólét. Ezekről a kérdésekről beszélgettünk egymás között, és rájöttünk, valamennyien ugyanabban a cipőben járunk, ugyanúgy gondolkodunk, ugyanazok a fő követeléseink... Amikor most erről beszélgetünk, óhatatlanul felvetődik Ausztria fejlődése. Semmivel sem volt jobb helyzetben, mint Magyarország, de az osztrákoktól 1955-ben kimentek az oroszok, és nézze meg, hol tartanak ma!... Szóval ennyit a két rendszer közötti különbségről.

– Említette a pásztoiakat. Ezek munkatársak, cimborák voltak, munkásemberek. Öt közül kettőt kivégeztek. Azért loptak gyutacsot, huzalt a mátraszőlősi kőbányából, hogy felrobbantsák a Kövicses patak Pásztó melletti vasúti hídját, így akadályozva meg a salgótarjáni forradalmár fiatalok Szovjetunióba történő szállítását. Nem gyerekes dolog volt ezt gondolni, ilyesmit feltételezni? Hiszen azóta annyiszor hallhattuk már, egyes történészek külön is a szánkba rágták: 1956-ban a szovjetek nem hurcoltak el senkit Magyarországról, ugyanúgy nem, hangsúlyozták részint párhuzamos bizonyítékként, mint 1849-ben.

– Miért lett volna gyerekes dolog. A magyar fiatalok Ungvárra való elhurcolása nem egyszerű beszédtema volt, hanem kőkemény valóság. Erről

sokat tudnának beszélni a debreceniek, akikkel a börtönben ismerkedtem meg, közülünk pedig Berecz Dezső, aki Sátoraljaújhelyen ült, ahol akkoriban a fiatalkorúak börtöne működött. Dezső több olyan fiatallal találkozott, akit Szovjet-Kárpátaljáról hoztak vissza az együttműködő magyar-szovjet hatóságok. Persze, hogy foggal-körömmel tagadták. Ez leleplező tény, feketén-fehéren megmutatja a szovjet és az azt kiszolgáló magyar kommunista rendszer valódi arcát. S éppen a nagy nemzetközi felháborodás meg tiltakozás ellenére hozták vissza őket. Maguktól nem tették volna soha. Persze, hogy mindenkit visszahoztak-e, vagy többen a Gulágra is elkerültek, netán valakiket fel is akasztottak, azt egyelőre nem tudjuk.

– No, de Salgótarjánból hogyan vitték volna ki az elfogott forradalmárokat, a restaurált kommunista rendszernek behódolni nem akaró munkásfiatalokat? Délnek menve távolodunk, Somoskőújfalu felé rövidebb az út az akkori Szovjetunióba, de ott van mindjárt a szlovák határ.

– Miért vitték volna Somoskőújfalun keresztül őket? Rövidebb, vagy nem rövidebb, az ilyenkor nem számít. Hatvanon át elvitték volna őket valamelyik magyarországi gyűjtőtáborba, és ha összegyűlt a szállítmány, irány velük kifelé. Az oroszoknak mindig kellett az ingyen munkaerő. A pásztóiak pontosan tudták ezt, és azt akarták, hogy innen, a mi vonalunkról ne vigyenek ki senki emberfiát.

– Nehezen értem meg, hogy önt a rendfenntartásban játszott szerepéért a Budapesti Katonai Bíróság – mint rögtönítélő bíróság – tíz év börtönre ítélte. Nem látom az igazi okot. Nem hallgat el valamit előttem? Valami súlyosat...

– Hát igen... követtünk el dolgokat. A mi fegyveres csoportunknak voltak például olyan húzásai, hogy Darázsékat (*a salgótarjáni kádárista karhatalmista csoport vezetőjét Darázs Istvánnak hívták – S. L.*) a megyeházán teljes egészében leszereltük. Történt ugyanis, hogy bejelentés érkezett: a megyeházán dolgozó baloldaliak, ezek a kommunistának titulált egyedek fegyveresen szervezkednek. Erre megszálltuk az épületet, elfoglaltuk. Való igaz, akkoriban működött a megyetanács épületében egy kalóZRádió, de pontosan nem tudtuk, honnan adják a híreiket. Amikor elfoglaltuk a megyeházát, Ponyi Gyuszival meg Ponyi Józssival az első emeleten megtaláltuk a rádiózt. Rögtön kiharancsoltuk a rádiószobából, és összeszedtük a tuneleket meg az egyéb, szükséges hozzávalókat, mert tisztában voltunk azzal, ha nincsenek csatlakozók, akkor nincs rádió, semmi sincs. Közben a többi bajtársunk lefegyverezte a földszinti őrséget, összeszedte a fegyvereket. Ezután a vezetőink tárgyalni kezdtek, és megegyeztek az ő vezetőikkel, hogy a pufajkások visszakapják a fegyvereiket, és velük közös őrséget adunk a megyeházán. Így is volt rövid ideig.

Másik kiélezett helyzetünk, amikor telefonon értesítést kaptunk, hogy Karancslapujtón zsidánykodnak, rabolnak valakik. Tarjától a második falu, pár kilométer. Kimentünk. Velünk volt Hadady is. A lapujtői bányászoknak is volt fegyverük. Lesben álltunk a kukoricásban, Rudiék fehér zászlóval integettek a megadott ház felé, tárgyalni akarunk. Múltak a percek, semmi, a feszültség nőtt. Ott tényleg egy szőke hajszálon múlt, hogy nem került sor lövöldözésre. Végül elfogadták az indítványunkat. Kijöttek a gyárból Magos Béla bácsiék, ő volt az acélgyár központi munkástanácsának az elnöke, kijött Szabó Ervin, a megyei nemzeti bizottság tagja, aki később a megyei munkástanács elnöke lett, és a lapujtői kastélyban kitérítették az esetet. Tisztázódott: provokáció volt az egész.

Fegyverrejtegetés is szerepelt az ellenem felhozott vádpontok között. Ugyanis októberben, amikor először jöttek be a városba az oroszok, és felszólítottak bennünket, adjuk le a fegyvereket, nem adtuk le. Majd elmentek, mi meg, vagy tizenöten, részint rejtőzködésképpen is, kimentünk három napra Pécskőpusztára, hogy azért se adjuk le a fegyvereket. November 4-e után viszont, amikor másodszor jöttek be az oroszok, már engedelmeskedni kellett, akkorra eldőlt... De csak azokat a fegyvereket adtuk le, amelyek papíron szerepeltek, a többit eldugtuk. Nekem is megmaradt a 7,65-ös pisztolyom. Egész viselkedésünk, minden akaratum és cselekedetünk a Szabad Európa Rádió adásainak a hatására történt. Ezek állandóan azt hangoztatták, hogy márciusban újra kezdjük, és ettől a jelszótól, a MÚK-tól rettenetesen félték Kádárék. Egy zabszemét nem lehetett volna beléjük verni. A hatalmát visszaállító kommunista egypártrendszer végül az erőszakos megoldás mellett döntött: országosan lefejezték a munkástanácsokat, leszerelték a nemzetőrsegeket, megszervezték saját fegyveres alakulataikat, belelőttek a tüntető tömegekbe, vagyis nem lehetett tenni semmit. Minden a megfélemlítésre ment ki. Amiket Kádárék tettek, azokat csak az olyan emberek csinálják, akik nagyon félnek. Halálbüntetéssel fenyegették meg a munkásokat, ha sztrájkot szerveznek, vagy abban részt vesznek. Ez volt a proletárdiktatúra igazi arca!

KÁDÁRÉK IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSA

– A szovjeteket kiszolgáló kommunisták felülkerekedése után kezdődött a megtorlás. Az acélgyári fegyveres csoport tagjai közül többen – Hrabecz Gyula, Tóth Gyula, Enreiter Béla, Ziegler György, Girtl Ferenc, Deák László, Fancsik György - külföldre menekültek. Juhász Attila miért nem tartott velük?

– A MÚK miatt. Néhányan elég elhivatottak voltunk, és azt mondtuk, gyerekek, megvárjuk a márciust, aztán majd meglátjuk, mi lesz. A másik, és

nekem talán a legfontosabb ok mégis az volt, hogy nem akartam egyedül hagyni az édesanyámat. Meg aztán sokat beszélgettünk egymás között arról, hogy végül is mi nem tettünk semmi törvénybe ütközőt, miért menekülnénk. Éppen ezért még álmodni sem mertünk volna arról, hogy ilyen nagy atrocitásoknak leszünk kitéve... Persze, visszagondolva az akkori időkre, biztos megmenekülhettem volna, de tudja, hogy van ez... ha az embernek elvei vannak, ha hisz az igazságában... Az acélgyárban Csernák Viktor alakította meg a KISZ-t (*Kommunista Ifjúsági Szövetség – S. L.*). Még a forradalom előtti DISZ-ből ismertem őt, ott is vezető pozícióban volt. Megkeresett, kért, lépjek be én is. Mi az a KISZ? – kérdeztem vissza, megválaszolta. Kik lesznek benne? – tudakolództam tovább. Neveket említett... most nem akarom ezeket idézni. No, Viktor, mondtam erre, ha ezek az emberek lesznek a KISZ-ben, akkor nekem ott nincs helyem. Később egyszer még kísérletet tett a beszerzéseemre: gyere; ha jössz, nem lesz különösebb problémád. Nincs nekem problémám, válaszoltam neki. Később aztán ezt is a szememre hányták: nem volt hajlandó belépni a KISZ-be!

– Mikor kezdte érezni, hogy mégiscsak el kellett volna mennie?

– November vége felé már ébredezett bennem egy kis érzés, hogy itt nekünk is bajunk lesz. Hallgattuk a híreket, a Kossuthot, a Petőfit, a postán keresztül jött a néprádió adása, tehát hallottuk, hogy országszerte letartóztatások vannak. Mondtam is Vics Antinak, készülj te is. Anti testi-lelki jó barátom volt... Próbáltam lelkiekben felkészülni a várható eseményekre. Szóltam édesanyámnak: anyu, ne essél pánikba, ha valami történik velem, majd megtudod, mi lesz. Hadady Rudiék december 13-án eltűntek, csak később jött a hír, hogy találtak két holttestet az Ipolyban... És a gyárban is figyeltek bennünket, volt nemzetőrök. Nézték, kivel állunk le beszélgetni, merre megyünk. Én nagyon szerettem síelni. 1957. január vége felé a síszakosztállyal mentünk a Mátrába, s fent a hegyekben megállítottak bennünket a pufajkás járőrök. No, gondoltam, engem keresnek. Fel is álltam, szóltam az egyik srácnak, vidd haza a cuccomat anyámnak. A fegyveres meg azt mondja: ja, maguk sportolók, akkor mehetnek. Én meg egy darabig álltam ott nagy hülyén, értetlenül.

– Mikor tartóztatták le?

– Április 12-én este. Aznap délután már kerestek. Kerek bácsinál csináltattam egy nagyon szép öltönyt, próbálni mentem Vics Antival. Kerestek a pufajkások, mondja a szabó. Tűnj el, édes fiam, míg nem késő. Gyorsan elköszöntem az öregtől, és mondtam Antinak, hogy azért a moziba még elmegyünk. A *Hűtlen asszonyok* című olasz filmet vetítették. Nagyon dicsérték. A mozi után az Acélgyári Olvasó előtt elváltam Antitól. Mentem fel a hegyen. Feltűnt, hogy a Kaszinónál hárman állnak. A mostani teniszpálya mellett

laktunk, a Béke úton, az amerikai részen. *(Kis-Amerikának hívták a salgótarjániak ezt a gyártelepi városrészt épületeinek szépsége és kényelme miatt, ami természetesen az évek múlásával egyre inkább, mára mérhetetlenül megkopott. – S. L.)* A kútnál, a gesztenyefa alatt kilencen álltak. Azért tudom ilyen pontosan, mert később ennyi ember jött be a kis konyhánkba. Édesanyám azzal fogadott, kerestek a pufajkások. No, anyu, szóltam, akkor csókollak, engem most elvisznek. Pár perc múlva berontottak, velük a sporttársam, a Darázs Öcsi. Kérdezik tőle: Ez a Juhász? Öcsi feleli: Ő az. Vigyétek, mondta valamelyik... Meglepetésemre a városi kapitányságon már ott volt a Ponyi Józsi is. Azzal szórakoztak velünk, hogy az orrunkat és a cipőnk orrát oda kellett tenni a falhoz, úgyhogy egy idő után már pirosnak meg zöldnek láttuk a fehér falat. Hajnalban vittek le a megyére bennünket, jegyzőkönyvezésre. Itt pofon is elcsattant. Amott csak egyszer ütöttek meg, gumibottal, mert az orrom nem ért a falhoz. Úgy gondolom, nem akartak nagyon bántani bennünket, mert egyrészt Hadadyékat akkor már agyonverték, másrészt akkor nem lett volna statáriális bírósági tárgyalás. A letartóztatásom után hat nappal már ki is mondták az ítéletet. Fellebbezési lehetőség nem volt.

Bilincsben, összeláncolva, az acélgyár orros Rába-Botond autóbusszával szállítottak fel bennünket a Fő utcára, még középen a járóban is ültek, voltunk vagy negyvenen. Nemcsak mi, letartóztatottak, hanem a tanúk, az őrzőink is, a Gál Laciék. Köztük volt Hupcsik, a rendőrnyomozó, aki védte a szocializmust, korábban pedig partizánvadász volt... Ez nem vicc. A nagynéném első férje szintén partizánvadász volt, ők ketten testi-lelki jó barátok voltak. Ilyen emberektől mit lehet várni. Amikor az ő bőréről van szó, azt mondja, inkább te tízszer, mint én egyszer. Ott volt Huszár Nanonak a fia; korábban ávós volt, '57-ben azonban már mint rendőr szerepel, később a Patyolatnál lett portás, mosólegény, vagy ilyen-olyan besztott. Kádár az első időben mind átvette a volt ávósokat; ezek voltak a pribékjei, a verőlegények, a különböző atrocitások kiagyalói és végrehajtói. *(A Terror Háza Múzeumban számos Kádár Jánostól vett „ötvenes évekbeli” idézet bizonyítja, hogy Kádár a társadalom kommunista nevelésében és meggyőzésében, nem pusztá riogatásként, előszeretettel ajánlotta az ütleget, az ökölhasználatát. – S. L.)* Ott székel a Budapesti Katonai Bíróság. A „száraz hügyszó”-ba vezettek, így hívták azt a termet, és ott tartottak egész délután bennünket. Jött két bíró, vittek kihallgatásra, semmi; végül a harmadik bíró elvállalta az ügyünket. Az itthoni elvtárs-urak, a Csehszlovákiából visszatértek nem bírták elviselni, hogy akasztás nélkül megúsztuk, ezért kétszer is hazahoztak pótnyomozásra, még a nyáron. Első alkalommal Ponyi Gyulát, Márton Imrét és engem, másodsorra már csak engem. Egyszer behoztak a zárkánkba Nagybátonyból egy erdészt, egy idős bácsit, rettenetesen összeverték a

pufajkások. Nem engedte nekik, hogy fát lopjanak, ez volt a bűne. Tanácsoltuk neki: bátyám, ha reggel jön a Homoki doktor, a másodállású rendőrségi orvos, mondja azt, hogy leesett a lépcsőn, mert különben további bajai lesznek. Az öreg úgy is tett, pedig alig bírta a száját mozgatni, úgy elagyabugyálták. Rettenetesen nézett ki. Homoki meg csak hallgatta, hallgatta, közben a feje óriásira dagadt a méregtől. Ez nem lehet igaz, ez hihetetlen, de minden hiába, úgyhogy el is sietett... Mi a tarjáni rendőrségen feltehetőleg úgy úsztuk meg a verést, hogy nem voltunk hajlandók levetni a rabruhánkat. Pesten ugyanis akadt egy rendes őrmester, aki felvilágosított bennünket, akármit mondanak nektek a kollégák, ezt a rabruhát semmi szín alatt ne vessétek le. Többet nem mondott. S mit ad Isten, amikor megérkeztünk a megyei kapitányságra, a rendőrök első dolga az volt, hogy hozták a rendőrruhát, öltözzünk át. Mi azonban megfogadtuk az őrmester tanácsát, és semmiképpen nem vetettük le a csíkos rabruhát. Így aztán nem tudjuk, miből maradtunk ki, de, őszintén szólva, nem is hiányzik.

BÖRTÖNISKOLA – NEM MINDIG ALAPFOKON

A 976.968. törzslapszámú elbocsátó levélen az alábbiak olvashatók: 1957. április 15-én fogadták be börtönbe, a Budapesti Helyőrségi Katonai Bíróság fegyver- és lőszerrejtegetés miatt tíz évre ítélte, öt évre eltiltotta a közügyek gyakorlásától, ezt a mellékbüntetést megtartva 1962. április 2-án bocsátották el a börtönből, szabadulásakor 100 forintot kapott, hazaérkezésekor köteles jelentkezni a helyi rendőri szervnél, április 4-ig, betegellátásra jogosult. Külön gépelték a dokumentumra: „Az Elnöki Tanács 1962. III. 30-án kelt ET. 0091/2/1962. sz. elhatározásával a vonatkozó ítéletek egyéb rendelkezéseinek érintetlenül hagyása mellett büntetésének hátralevő részét kegyelemből 5 évi próbaidőre felfüggesztette.”

Elgondolkodtató, hogy a korabeli hatóságok milyen felületesen, sőt nyugodtan állíthatjuk: nagyvonalúan jártak el a büneseti minősítések megfogalmazásában. A katonai bíróság 1957. április 18-án hozott jogerős ítéletében ugyanis szó sincs fegyver- és lőszerrejtegetésről, mint a szabadító levélben, ott vádként pusztán a feljelentési kötelezettség elmulasztása szerepel (köszönhetően talán a védő ügyességének). Mindenesetre, a korabeli joggyakorlat ismeretében fogalmazhatjuk meg, Juhász Attila köszönettel tartozik - bárkinek is, mert a személy kiléte megállapíthatatlan - e minősítésbeli különbségért, mivel ez az életben maradását jelentette.

- Fogságának öt éve alatt kétszer volt a Budapesti Gyűjtőfogház, egyszer a váci börtön lakója. Hogyan kezdődött rácson túli élete?

- Az ítélet után rögtön elvittek bennünket a Kozma utcai Gyűjtőbe. Az úgynevezett jobb csillagban, ott is a „jobb 2”-ben tereltek össze bennünket. Így hívták azt a helyet, ahol a befogadó működött. *(Közben kérdésemre elmagyarázza, hogy a főépület mögött állt két ház, egyik a bal, másik a jobb oldalon, ezeket nevezték csillagoknak, mert a Mercedes autógyár háromszögéhez hasonlóan három-három részből álltak, s e részlegeket folyosók kötötték össze egymással. – S. L.)* Sokan szorongtunk ott, ezért hatan kerültünk egy zárkába... Milyen nagy lehet egy zárka? Elmondom. Elfér benne egy emeletes vaságy keresztben, egy meg hosszant, és marad benne olyan hatvan-hetvencentis járóhely, ahol elfér a kübli, magyarul a WC, meg egy kis asztalka és két szék, slusz-pasz. Ha csak négyen tartózkodtunk bent, két embernek akkor is ácsorogni kellett, mert az ágyra nem volt szabad leülni, azért ránk szóltak.

Mindjárt az elején, 1957 májusában lehetett, megdöbbentő élményben volt részem. Mint házimunkás, mentünk az ebédért, s hallom, hogy valaki kiabál: Ato, Ato... Ez a becenevem, az iskolában Atonak hívtak. Nézek szét, semmi. Felnézek a toronyba, ott meglátom Olaj Géza barátomat, akivel nyolc évig együtt jártunk iskolába. Mit keresel te itt, Géza? Jól vagy, Atokám? Mit üzensz haza édesanyádnak? Mondd meg, láttál, különösebb bajom nincs, csókolom őt. Vigyázz magadra, mondta még Géza búcsúzóul. Tehát ilyen is volt: ő megismert. Külső őr volt. A karhatalmistáknál szolgált. Ide kellett volna nekem is bevonulnom, mint utóbb édesanyám mondta. Én is megkaptam rendesen a behívót, csak én akkor már a börtönben voltam. Ha bevonulok, talán én is itt örököttem volna... Hát ilyen a sors, az élet!

Az első időkben a politikai foglyok mellett köztörvényes bűnözők is voltak a Gyűjtőben, fent az emeleten, az egyik oldalon elszeparálva. Ezek között akadtak gyilkosok is. Úgy is kezelték őket. Ugyanakkor ezek az elítéltek elismerték, hogy ők nem politikai foglyok, hogy ők a forradalom szent nevével visszaélve fegyveres rablásokat és betöréseket követtek el. Persze abban a helyzetben, azok között a körülmények között nem is hazudhattak, mert valakik azonnal leleplezték volna őket. Ott ismerték egymást az emberek. Tudták, kik honnan jöttek, mit csináltak. Idegen nemigen tudott közénk férközni, hangoztatva, hogy én is ott harcoltam... Deme Attila szokott emlegetni egy jó leleplezési módszert. *(Deme Attila az állami építőipari vállalat nemzetőrségének a parancsnoka volt, egy ideje a Pofosz megyei szervezetének főtanácsosa. – S. L.)* Mondjuk azzal áll elő valaki itt nálunk, a Pofosznál, hogy ő Vácon ült a börtönben. Először megkérdezzük: mikor? Megmondja. Akkor megkérdezzük: mi volt az ebéd csütörtökön? Ha nem azt mondja, hogy gulyás két buktával, akkor biztos, hogy az illető nem

tartózkodott Vácon. Mert egy időben Vácon, csütörtökön mindig gulyás és bukta volt az ebéd. Ez annyira így volt, hogy fogadni lehetett volna rá, sőt még az OTP is fizetett volna érte. Ugyanis egyik sorstársunk, a Gundel helyettes szakácsa főzött.

– Közhelynek számító állítás: a börtön az élet iskolája. Helytállónak tartja?

– A börtönben nagyon sok kiváló emberrel ismerkedtem meg. Szerencsém volt. A nevelőtiszt, egy főhadnagy elítélteket szervezett munkára, jelentkeztem. Tizennyolc évesen, tele életerővel, üljek a zárkában? Házi-munkás lettem. Ételt osztottam, vizet hordtam, takarítottuk a lépcsőházat, az emeletet, cseréltük a tiszta meg a piszkos ruhát, szóval effélékből állt a munkám. Sok emberrel kerültem így kapcsolatba... Kikre is emlékszem igazán?... Nagy hatással volt rám dr. Gerzson Dezső orvos, egyetemi tanár, polgári gondolkodású értelmiségi. Szlovák partizánokkal került kapcsolatba, akik megértették politikai hitvallását, és a háború után katedrát adtak neki a pozsonyi egyetemen. Az 1947-es magyarországi választások után azonban, amikor a kommunista párt konszolidálta a hatalmát, Rákosiék hazahozatták. Szemináriumi dumával azonban őt nem lehetett megegyeztetni, volt véleménye. De abban a rendszerben, akinek véleménye volt, az mind ellenségnek számított. Börtönbe is zárták. Majd 1956-os ténykedése miatt ismét börtönbe került. Dezső bácsi rendszerint világnézeti dolgokról beszélt. Rengeteg dologra megtanított. Tőle hallottam először: ha vitatkozol valakivel, akkor ne a szíveddel próbálj gondolkodni, hanem a fejeddel. Miért? Mert a szívedből az érzelmek szólnak, a fejedből, az eszedből pedig az értelem; és a kettőt nem szabad összekeverni, mert abból nem lesz semmi jó, csak maszlag. Sokkal idősebb, sokkal tanultabb, műveltebb volt, mint én, mégis tegeztem, persze kellő tisztelettel.

Tegeztem Gönczöt, a későbbi államfőt. Ott nem voltak privilégiumok, hogy kinek milyen rangja volt kint, milyen területen, beosztásban dolgozott. Pados Pista bácsi Dunaújvárosból, például Kossuth-díjas mérnök, feltaláló volt, és vele is tegeződtem, a tizennyolc év körüli suhanc. Fazekas Gyuri bácsit újságíróként ismerték, a háborúból szovjet tisztként szerelt le, mint őrnagy, s ha jól emlékszem, volt a Szabad Nép főszerkesztője is. Nagyon nagy tudású ember. '56-os ténykedése miatt becsukták. Részt vett Nagy Imre kormányában, a Bibó-perben ítélték el. Vele Vácon voltam együtt, egy zárkában is. Sokat beszélgettünk a politika és a demagógia viszonyáról. Óriási volt közöttünk a korkülönbség, mégis nagyon bensőséges kapcsolat alakult ki közöttünk. Még a családi ügyeiről is mesélt nekem, például elmesélte a házassága történetét. Fogalmam sincs miért alakult ez így a kettőnk között.

A börtönben a legidősebb embertől a legfiatalabbig mindenki tegeződött. Tegezte egymást a parasztember meg a színész, a bányász meg az író,

a villanyszerelő meg a tanár. Nagyon sok értelmes szakmunkás volt közöttünk: kiváló emberek és szakemberek, akik megtanítottak, főleg bennünket, fiatalokat, a gondolkodásra, a tisztességre. Nem úgy volt az, mint ahogy a Kádár-időben mondták, hogy a börtönök tele vannak horthysta meg fasiszta katonatisztekkel, grófokkal meg bárókkal. Ha csak mi magunkat nem nevezzük annak, vagy egyéb deklasszált elemnek. Az ilyeneket nagyítóval kellene keresni közöttünk. A börtönben a nemzet intelligenciája volt: irodalmárok, művészek, meg a munkások krémje, az igazán kvalifikált szakemberek, akiket beválasztottak a munkástanácsokba, őket csukták le. A börtönben mindenki egyforma volt

- Mit gondol, miért nem a valóságot közölte a kádári propaganda? Ők ugyanis azt mondták: ellenforradalom volt. Ebben mindössze az a meglepő, hogy - mint említette Ön is - főleg munkásokkal, falusi, vagy falusi származású, főleg fiatal emberekkel voltak tele a börtönök. Miféle ellenforradalom az, ahol a szegény ember saját maga ellen fog fegyvert?

- Kádárék, a bajban elszelelt elvtárs-urak igazolni akarták magukat. Azt kellett bebizonyítaniuk, hogy Magyarországon ellenforradalom zajlott, és ezért forgatták ki az igazságot. Kádárnak ebben a hazugságban nagy a felelőssége, és ezt nem tudta lemosni magáról, de mások sem tudják lemosni róla. Kádár maximálisan kiszolgálta a szovjeteket. A mostani baloldali kommunisták próbálnak Nagy Imre köpönyege mögé bújni, hangoztatva, hogy Nagy Imre is baloldali kommunista volt. Ez tény. De amíg Kádár elárulta ezt az országot, ezt a népet, addig Nagy Imre az életét áldozta érte. Azt az embert nem tudták megtörni, kitartott a megváltozott elvei mellett: Magyarország legyen független, szabad, demokratikus állam, legyen többpártrendszer, haladjon az ország. Ez volt Nagy Imre és '56 legnagyobb követelménye és vívmánya, és ezt taposták lábbal Kádárék a szovjet szuronyok árnyékában.

- Azok az elvek, amelyeket az előbb felsorolt, nem a szocialista társadalmi rendszerhez kötődnek, következésképpen akkor a forradalmárok kapitalizmust akartak. Egyetért ezzel az interpretációval?

- Talán furcsállja, amit mondok, de mi akkor, 18 évesen ilyesmiken nem gondolkodtunk, szocializmus legyen-e, vagy kapitalizmus. Mi akkoriban még nem sokat tudtunk az államformákról, a társadalmi-gazdasági rendszerekről. Mint fiatalok, azt akartuk, akkor is, amikor keresztül jöttünk a forradalmi Budapestten, hogy az oroszok menjenek ki az országból, legyünk függetlenek, majd mi aztán elintézzük a dolgainkat. Azért akartuk a többpártrendszert, hogy ne tudják az embereket a fal mellé állítani, mint a Rákosi-rendszerben, ellenőrizhető legyen az államhatalom. Mert ezek rögtön árulónak, sőt hazaárulónak nyilvánították azt, aki nem úgy tett, ahogyan ők

kívánták. És rögtön a hazával takaróztak. Ők voltak a haza. Azt hitték, ilyen hangzatos, demagóg dumával meg tudják a népet hülyíteni. Nem lehetett. '56 nyarán már olyan rossz volt a helyzet, annyira elfojtották az emberek véleménynyilvánítását, hogy továbbmenni már nem lehetett. Mozgolódtak a vidéki városokban is. Kevesen tudják: a budapesti tüntetés a második volt. Az első magyarországi tüntetés Debrecenben volt, még délelőtt, és itt lőttek először a tömegbe is. A budapesti megmozdulás a lengyelek melletti szimpátiatüntetésként indult, Gerőék azonban óriási hibát vétettek: megijedtek, hogy mi lesz, és a fegyverekhez nyúltak. Ez volt az utolsó csepp az elnyomatás poharába, ekkor aztán elszabadult a pokol. Nem kell csodálkozni, hogy olyan elemi erővel és egyöntetűen. De ez az egységes kiállás is éppen azt bizonyítja, hogy nem volt ellenforradalom. Egyaránt részt vett benne a városi munkásság és értelmiség, és csatlakozott hozzá a vidéki parasztság, amely a saját élelméből adott a harcolóknak, bérmentve, pénz nélkül, hogy a helytálláshoz legyen enni- és innivalójuk.

Nagy Imrének felróják, hogy begyűjtési miniszter volt, lesöpörtette a padlásokat. Azt viszont elfelejtik emlegetni, hogy amikor miniszterelnök lett, ő szüntette meg az internálótáborokat, hogy ő üzte ki a politikai életből Rákosiékat. Csak, sajnos, Rákosiék kimentek Moszkvába, eláztatták Nagy Imrét, és a szovjet politika megijedt a reformjaitól. Neki már 1953-54-ben megvoltak a koncepciói az ország átalakítására, azok az elképzelések, amiket '56-ban képviselt, csak nem adódott ideje kivitelezni. Begyűjtési miniszterként sem hadikommunizmust akart bevezetni, mint Lenin; ő a vetőmagot – bár nyilván voltak tőle független túlkapások – nem vette el, a jövő évi termés biztosítva volt. Szóval sok valótlanságot kent rá a szájgyomáry Nagy Imrére... Szívvel örülök, hogy megnyílt Budán, a II. kerületben a Nagy Imre Emlékmúzeum, amely kutatható is.

– Hogyan tett szert ezekre a történelmi ismeretekre?

– A börtönben a történelmet a fehérgyarmati gimnázium igazgatóhelyettesétől, Fekete Lászlótól tanultam. Ő tanított bennünket, fiatalokat magyarra, helyes beszédre, könyvszeretetre is. Amikor már befejeződött minden, délután, este, rengeteget mesélt a zárkában. Nem volt rádió, televízió, újság, hát beszélgettünk. Azokhoz az állapotokhoz képest a mai börtönök szanatóriumok. Mi teljesen el voltunk szeparálva a világtól, híreket nem kaptunk. Csak-hogy érzékeltessem a helyzetemet: egy évben két beszélőm volt, tíz-tíz perc, egy nyáron, egy meg karácsony előtt. Mellettem állt egy fegyőr, a rács másik oldalán pedig, a látogatók között, állandóan sétáltak az örök. Ha nekik nem tetsző dolgokról kezdtünk beszélni, leállítottak, és beszüntették a beszélőt.

– Nos, közhely ide vagy oda, nem kétséges: a börtön az egyik legjobb életiskola. Milyen további társak vésődtek be felejthetetlenül az emlékezetébe?

– A Gyűjtőfogházban Darvas Iván volt a könyvtárosunk. Később került be, nem tudhatta, milyen sokat olvasok. Ketten tolták a tróglit. Ez olyan volt, mint egy szobai dohányzó asztal, három sor könyv fért el a tetején. A könyvtáros cserélt. Odaérték a zárkánkhoz, kinyitották a taticát, és Iván beszólt: Könyvcsere, kértek könyvet? Kérünk. Mit ajánlasz? – tudakoltam. Mondja. Olvastam, felelem neki. Mond egy másik címet. Azt is olvastam. Mond még egyet, még egyet, még egyet. Azt is olvastam. Már vagy kéttucatnyi könyvnél jártunk, amikor közelebb jött a nyíláshoz, és azt mondta: Megnézem már ki ez a parasztgyerek, aki mindent olvasott. Összenéztünk, és megegyeztünk, hogy külön hoz majd nekem jó könyveket. A Nagy Imre Érdemrend átadásának az ünnepségén elmeséltem neki ezt az esetet, és kérdeztem tőle, hogy emlékszik-e. Ó, hát hogyan emlékeznek! No, mondtam erre, én voltam az a kis parasztgyerek.

Zárkatársam volt a „jobb 2”-ben Faddy Ottmár, akkor debreceni ferences rendi szerzetes, aki megtanított arra, mi a különbség a káromkodás és a durva beszéd között. Mi nem tudtuk, hogy pap, egymás között, elkeseredésünkben, jó palócosan el-elkáromkodtuk magunkat. Megmagyarázta, hogy ha a durva beszédbe Isten nevét is bele vesszük, az már káromkodás, istenkáromlás. Töretlen, igazhitű pap volt, csak a legnagyobb tisztelettel tudok rá visszaemlékezni. Azért hangsúlyozom ezt, mert volt olyan pap is, akitől megkérdeztük, miért ezt a hivatást választotta, és visszakérdezett: Láttál te már szegény és sovány papot? Nem. No látod, ezért lettem pap.

Egy időben Guba Dezsővel, Bernáth Pistivel és Almási Lacival ültem egy zárkában. Guba Dezső valamikor Kéthly Anna titkára volt, beszélt vagy öt-hat nyelvet, olaszt, ó- és új görögöt, angolt, németet. Moraviától fordított könyvet, az be is került hozzánk, a börtönbe. Ő rákényszerített bennünket, hogy angolul tanuljunk. Nyolcvan szót kellett vasárnaponként megtanulnunk. Egész héten ismételtük, aztán kikérdezte. Ha nem tanultuk meg, nagyon lehordott bennünket. Csete Pistivel, aki szolnoki pilóta volt, MÍG 17-esen repült, már kommunikálni is tudtunk. Igaz, csak mi értettük, de akkor is angolul beszélgettünk. Szabadulva aztán, mivel mással voltam elfoglalva, elfelejtettem mindent. De akkor ott ez a nyelvtanulás nagyon jó időtöltés volt. Több zárkában is tanultak angolt és németet.

Nagyon rendes kis srác volt Neszkosz Vaszilis, egy görög partizán fia. Az édesapjával jött Magyarországra, anyja Görögországban maradt, a családjuk szétszakadt. Vaszilis nem sokkal a forradalom előtt több társával – voltak köztük magyar fiatalok is – haza akart térni, az utolsó pillanatban azonban az egyik társuk bejedit. Erről ők nem tudtak, és terv szerint felszálltak a szombathelyi belföldi repülőgépjáratra azzal a céllal, hogy eltérítik Ausztriába. Mikor megadták egymásnak a jelet, csodák csodájára az utasok ellenük

fordultak, fegyver volt mindenkinél, az ÁVO szállta meg a gépet. Sorra lelövöldözték őket. Vaszilisz kilenc lövést kapott, de életben maradt. Társainak nagyobb része meghalt.

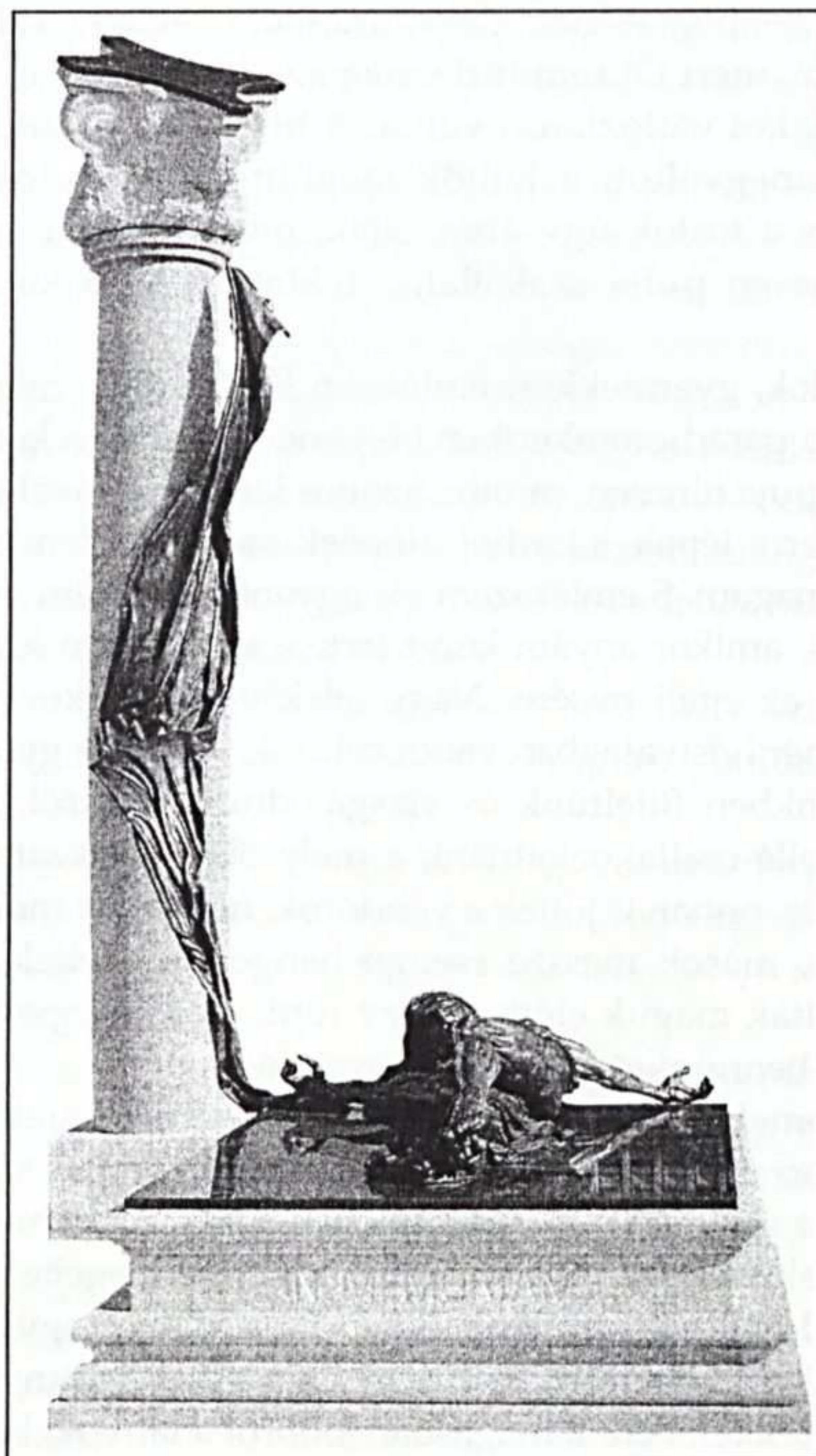
Együtt voltam Fónay Jenővel, a későbbi Pofosz alapító elnökével. Fiatal mérnök volt, a Széna tériekkel harcolt. Halálra ítélték. Heteket töltött a Kisfogház siralomházában. Egyszer jöttek érte is, és kivitték az akasztásra. A bitófa alatt tudta meg, hogy kegyelmet kapott. Ahogy elmesélte nekem: Tudod, el se jutott a tudatomig, amit mondtak. Megkérdezték: Fónay megértette? Igen, mondtam, megértettem, csak még most se tudom, hogy miért kell meghalnom. Akkor mondták újra: Maga nem hal meg, maga kegyelmet kapott.

Emlékszem Nagy Jóskára, a határőr tisztre. Azért csukták le, mert mint határőrparancsnok nem fordította vissza 1956-57-ben a disszidálókat. Vele együtt letartóztatták a feleségét is, bűnpártolásért, mert tudott az őrizetlen határról, mégsem jelentette... Nagyon sokat pingpongoztam Kádas Gézával, az Európa-bajnok úszóval; ezt a játékot megengedték Vácon.

Zárkatársam volt Kunszabó Feri, az író, aki a hatvanas években kultúrosként Salgótarjánban dolgozott. Vácon egy emeleten, egy osztályon voltam Lénárt Bandival, aki a Salgótarjáni Gépipari Technikumban tanított. Ott volt Beda Józsi bácsi Nagybátonyból, aki az angol nagykövetségtől kért segítséget a tarjáni pufajkás sortűz idején; Solymosi ezredes, az esztergomi páncélos hadosztály parancsnoka; Almási Laci barátom, Károlyi Gyurka Óbudáról, Sallai Gabi, kiváló moterszerelő szakemberek mind... És még mennyi nevet említhetnék... Ott voltak az én acélgyári váltótársaim is: Ponyi Jóska, Óvári Dodi bácsi, Márton Imre, Ponyi Gyuszi... A motorüzemben dolgozott egy sokak által ismert tarjáni, Jecszenik Bandi is, aki a nagybátonyi szolgáltató vállalat fegyveres üzemőrségének a parancsnoka volt. Neki a börtönben is voltak komoly összezördülései. Különösen azokkal, s volt bent közülük egy-kettő, akik fegyveres rablást követtek el a forradalomban, és dicsekedtek vele. Az egyik ilyen alkalommal Eses Robival, ez a rendes neve, szólalkozott össze, és össze is verekedtek. Eses Robi VIII. kerületi vagány volt, azt gondolta, ő találta fel a spanyolviaszt, mit neki egy vidéki gyerek, az ő fellépése lehengerli. Rossz lóra tett, mert Bandi lepofozta, erősebb volt. Volt viszont a Robinak egy barátja, a kis Gonosz, Kovács István, segédmunkásként dolgozott mellettem a műhelyben. Ez a Robi bűntársa volt, és egy fél téglával akarta Bandit leütni. Akkor léptem közbe. Gonosznak adtam egy nagy pofont, ettől aztán letett a szándékáról, és abamaradt a verekedés. Bandi a börtönben is fellépett, ha az igazságérzete úgy kívánta. Én megértettem őt, akkor is, amikor hazajöttünk, és őt újra lecsukták.

– Ahogyan én tudom: Jecsmenik valamelyik gyárban dolgozott, a rendőrség besúgókat állított rá, és a forradalom tizedik évfordulójának évében egy, az öltözőszekrényéből előkapart verséért visszavitték a börtönbe. Így lett visszaeső... Besúgókkal találkozott-e a börtönben?

– Valóban, közöttünk is voltak besúgók, börtön nyelven: vamzerek. De ezek, legalábbis úgy hiszem, nem igazán tudtak ártani nekünk. Rendszerint tudtuk, kik azok, vagy legalábbis sejtettük, és előttük nem beszéltünk kényes dolgokról. Az ember rájön, hogy kiben lehet megbízni, kiben nem. Pszichológia. Csak figyelni kell a viselkedését, a kérdéseit, a szavait.

Áldozati emlékmű (1995)

Kassák Lajos

A MISZTÉRIUM SZÜLETÉSE

Nem tudom megmondani, miért gondolok Rá annyiszor mostanában. Talán azért, hogy észrevétlenül megöregedtem, talán, hogy súlyos terheim viseléséhez segítségét remélem, vagy talán éppen azért, mert nem rokkantam meg testben, és nem hervadtam el lélekben. Talán éppen azért vonzódok hozzá, mert Őt sem törte meg az idő, kétezer éve él közöttünk, anélkül, hogy alakot változtatott volna. A hívők még most is benne látják a győzedelmes megváltót, a költők meghittebben szólnak hozzá, mint kedvesükhöz, és a festők úgy ábrázolják, mint egy ifjú embert, egyenes derékcal, selymesen puha szakállal, s tekintetében a kiolthatatlan lélek fényeivel.

Ha rá gondolok, gyermekkori emlékeim között élek, mintegy félelem és kétségek nélkül a paradicsomkertben bolyongok, abban a kertben, amelynek se kerítése, se kapuja nincsen, mintha azonos lenne magával a felmérhetetlen világgal, s bármerre lépek, s bárhol pihenek meg, mindenütt a virágos kert közepén érzem magam. S emlékszem rá, ugyanúgy éreztem magam azokon a téli éjszakákon is, amikor anyám kezét tartva, körülöttem kisebb testvéreimmel elindultunk az éjféli misére. Nagy telek voltak akkoriban, a csillagos, hideg ég alatt fehér hósvatagban vándoroltunk, s valami gyöngéd, szorongó érzéssel a szívünkben füleltünk és vizsgálódtunk, merről érkeznek felénk társak, és kik mellé csatlakozhatnánk a mély öblű, titokzatosan csendes éjszakában. Innen is, onnan is jöttek a vándorok, némelyek meleg subába takarózva csöndesen, mások messze csengő hangon énekeltek, megint mások olajlámpást lóbáltak maguk előtt, és úgy tűnt, mintha egy-egy földre szállt csillag vezérelne bennünket a torony irányában.

A templom, amely egy dombon állt, és égő ablakszemekkel világított az éjszakában, ekkorra már megtelt emberekkel, tömjénillat szállt felettünk, s a kóruson búgott és zengett az orgona hangja. Barna és megható volt ez a hang, átizzó tüzekkel a mélyén, s varázslatos ereje megejtett mindannyiunkat. Fekete kendős öregasszonyok ültek a padokban egyik oldalt, másik oldalt ősz férfiak hajadonfőtt, lecsüngő bajusszal, behunyt szemekkel és összekulcsolt kezekkel. Fent a magasban jobbról a lányok, balról a legények csoportjai álltak és énekeltek úgy, mintha ebben a meghitt órában velük zengene az egész világ.

Mennyből az angyal lejött hozzátok
pásztorok, pásztorok
Hogy Betlehembe sietve menve
lássátok, lássátok.
Istennek fia, aki született
jászolban, jászolban
Ő leszen néktek üdvözítőök
valóban, valóban.

Titkos remegésekkel volt tele akkor a szívem, s ezek a titkok mintha lassan megvilágosodtak volna, egy fényforrás nyílt meg az oltár előtt, s íme ott feküdt a kis Jézus jászolbölcsőjében, és fekete ruhás legények, kiknek ezüstgombok ragyogtak a kabátjukon, égő fáklyákkal álltak körülötte. S a zengő dalok, mintha szárnyra emeltek volna ekkor, mintha elhagytam volna egyszerű földi létemet, láttam a fehér és csillogó tollú angyalokat a jászol felett lebegni, s ahogy az anyámtól hallottam a legendát, ott láttam a nagy fülű, szürke szamarat is, nagy hegyes szarvaival, jóságos szemeivel a fehér ökröt, amint lehajtott fejjel álldogáltak, mintha csöndesen, magukba fordultan éppen töprengenének valami felett. Olyan csodálatosan szép és kifürkészhetetlen volt körülöttem minden, hogy az álom és valóság összemosódott előttem, s amikor hazafelé lépegettünk a hómezőben, láttam a kiválasztott csillagot, amely vezérel bennünket, és éreztem, hogy a szürke szamár és a fehér ökör is ott ballagnak mellettem, és értelmesen szólnak hozzám.

– Láttad Őt, amint ott feküdt a jászolban – mondta a szamár, halk, bizalmas hangon -, s láttad, hogy kis ajkai mosolyogtak a boldogságtól.

Az ökör azt mondta:

– Láttad a ragyogó koronát is a feje körül, úgy ittam a fényéből, ahogyan a tiszta forrásból szoktunk inni, s íme, nagyon boldog vagyok magam is.

– Én az angyalokat is láttam – suttogtam oda feléjük –, s nem értem meg hogy miért hallgattok felőlük.

– Mert a kisdéd a miénk, akik ezen a földön bolyongunk – mondta a szamár okoskodón, s érezni lehetett, hogy valami irigység vagy féltékenységféle bujkál a hangjában. – Máriát és Józsefet én hoztam ide a hátamon, s amikor a kisdéd megszületett, meleg párát leheltem rá, hogy mezítelen teste ne dideregjen a jászolban.

– Én is meleg párát leheltem rá – versengett az ökör a szamárral – és észrevettem, hogy mosolygott rám, amikor meglátta fehér bőrömet és két fehér, egyenes szarvamat.

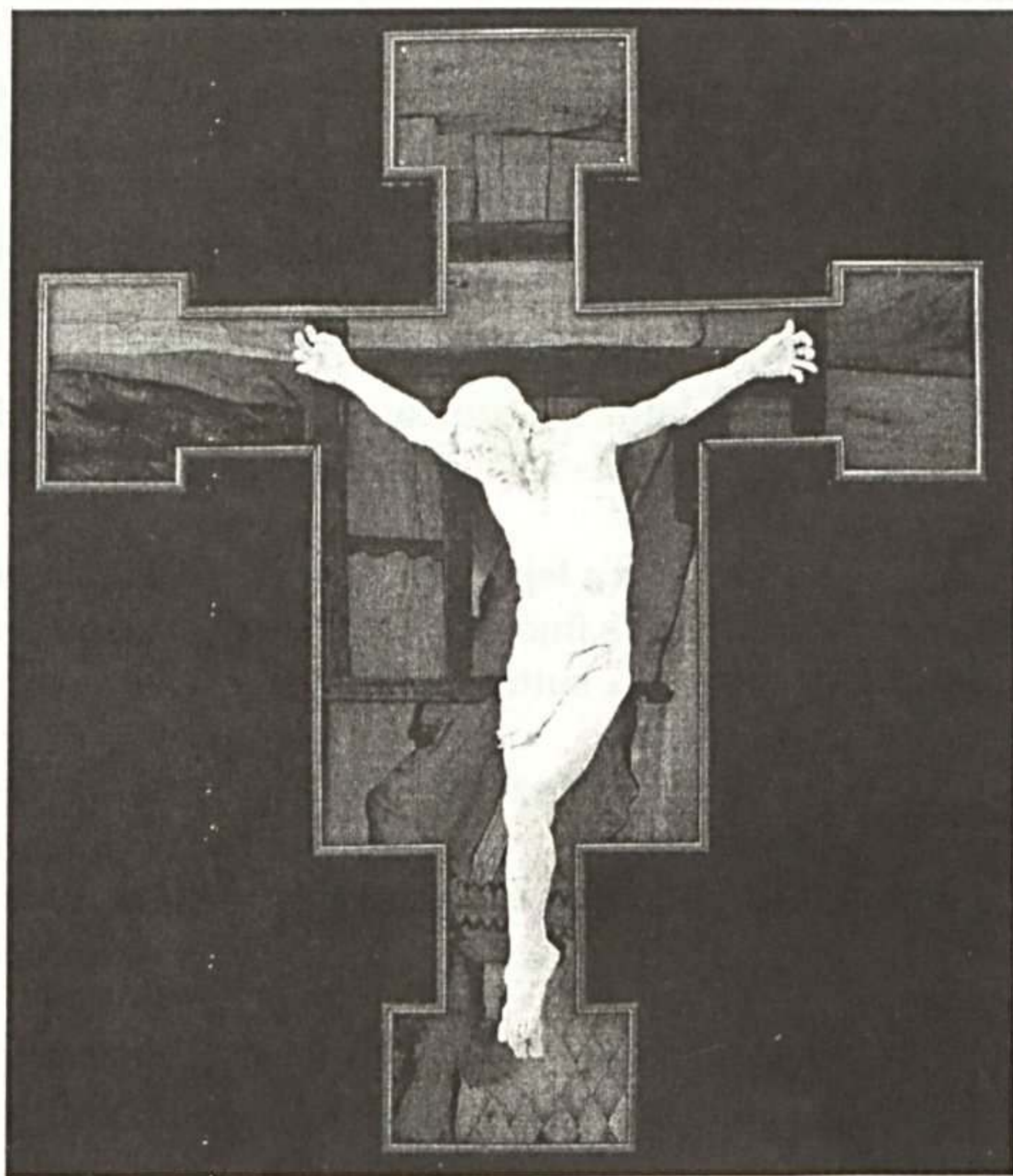
Nem versengtem velük, hiszen tudtam, nem ártani akarnak ők a kisdédnek, hanem szolgálni kívánják. Csodálatos pillanatok voltak ezek az ő

számukra, akik eddig csak kórón és szalmán rágódtak, s mint az elítéltek, túrni kényszerültek gazdáik ütlegeit.

Otthon a kivilágított karácsonyfa alatt ültünk, diót, almát, aszalt szilvát ettünk, és mindnyájan kihörpintettünk egy pohárka édes pálinkát. Apánk ezen az éjszakán se jöhetett hozzánk haza, mert ő olyan munkásember volt, aki nemcsak a nappalaival, hanem az éjszakáival is tartozott gazdájának. Anyánk felvette fejkendőjét, kettéválasztott fekete haja csillogott a lobogó gyertyafényben, gyengéden szólt hozzánk, s a legkisebb testvéremet altatgatón ringatta a térdén.

Így volt ez majdnem ötven évvel ezelőtt, amikor először éltem át a misztérium születését, és nem is sejtettem, hogy egyszer keresztre feszítik Őt az emberek.

(Esti Kurír, 1940. december 24.)

Feszület (1994–1998)

LI TAJ PO DICSÉRETE

Nagy, idegen időben, térségben,
nagy, idegen művelődési rendszerben
sárkány alakú felhőkre komponált dalt
egy régi, kínai császár, Pekingben,
a *Szívtisztítás*, a *Távolbaszálló gondolatok*,
a *Naponként Növekvő Tudás* csarnokaiban időzve,
szomorúfűz szigetek csodaszép tórendszerében,
a víz esszenciáinak lágy kígyóit éltetve.

*

Verse nem ért fel, természetesen, Li Taj Po
költészetével, aki legszebben énekelte meg a Holdat,
vizen időzött éppen, messzibb igézetekben,
szépségek állandó áramlatától sodortatva el.
Li Taj Po alappremisszája így hangzott:
meg kell engedni magadnak magadat,
s egetverő szellemének a földetérő szellemmel
szőtt találkozásából lettek cseresznyeszirmú versek.

*

Nagy, idegen vízben,
nagy, idegen században
csónakban ringott ittasan a költő, a kínai éjtől
megigézetten csodás lampionnak nézve a Holdat; –
utánakapott, s kizuhant a sötét hullámsírba,
e távoli koordinációért áldozva életét.
A nagy bölcs nem bölcs halált halt, de hát a
halál se bölcs, csak félelmetes, nagy, idegen hatalom.

ÓRÁK, SZÍVEK

Megnyílik a láthatatlan is
a félelemtől följazott látás
expozícióiban: gyönyörködik
és retteg benne a szív öreg
óra-szerkezete. Ó, hát mit is
mérünk az időben a rugók és
finom fogaskerekek egymásba
kapaszkodó bölcseletével, mikor
csak az álló órák fülelik jól
a pulzáló égitestek lélegzetét!
Három fém pálcikán függ az arany,
az ostyányi telihold hinta-rabságra
szánt monotóniája. S mintha
barokk templom tornyocskái
volnának fölül és alul ketten,
mély barnára érett csigák,
kerek faragások. Bévül csak
a csend figyelme, a feldarabolt
végtelen elhalt lüktetése él.
Újságpapírba pólyáltuk nagyanyám
ingaóráját, vittük áhítattal, ám
a Krisztinaváros legöregebb
mestere csak ingatta a fejét.
Meg, meglehet javítani, tudom,
csakhogy ennek az órának már
nem kell járnia. Hadd mutassa
hűséggel az eljövendőket,
mérvén már a más időt,
amelyre nincs szavunk.

NÉZÉS

A Svábhegy redős homloka, álla!
Ahogy szembevillan, már nézés a táj.
A barázdált arc mély árnyaiban
külön fényesség vonul: párás,
remegő rajzok születnek.
Ismerős hullám hajlatában
lelek rá apám tekintetére,
mely nem veszi tudomásul
létének konok hiányát.

Gobbi Hilda (Budapest, 2002)

ÁTIRAT-TÖREDÉKEK

(1)

Még nem látóhatár az éjszakák szíve,
pedig a tér aránya a vér árnyéka is.

A csont földházában lerakja fénylő tollait
a hang egykori szárnya, és az égbolt átrendezi

a szem tárgyait, amikor kihálnak a hullámok
a test közelgő visszaáradása előtt.

Lázás a talaj, hadd lobogjon a kő,
a legvörösebb tüdő lesz az örök hallgatag.

És aztán a szél – a színtelen vonzás
alján volt ő is a Nap arcélében.

(2)

Feltűnik olykor-olykor lélegzetemben
egy-egy lélekszünet.

Ilyenkor a leélés végső pillanata
önnönmagára vár.

Türtőzteti múlásával múlását
a múlandóság.

Egyáltalában: valahány tekintetem
tekintetembe telik

az élménytájak emlékvesztése
minduntalan beteljesedik.

Színcsönd szárnycsapásai –
és hallani, a csend miként cselekedik.

Tudatom az értelmét keresgeti,
és ha

találná, nyelvemről a szüntelen
nyomban elnyeli.

(3)

Győzi-e homokkal a sivatag, hogy mutasson
még valami pusztulást a földön és a semmiben?

Nem az örökkévalóban porlad a szív,
hanem önmaga bíborában és izomzatában.

Egyetlen szál virágban is megjelenik
a hatalom szépsége és közönye,

hogy ragyogjon, ami élet nélkül is óhatatlan,
és letöri a végtelen alakzatait,

az anyag történetét,
a minden-nélkülire született

valóság árnyékát,
ki őrzi az egeken túlit.

(4)

Szórét mereszti a kő, elfolyik a pondró teste,
örök reszketés a szél vakolata.

Legalul számolja útját a holdnak,
ahol a haj minden perce egy-egy hullám,

és madár ég a földben.

A lehetetlen bocsátja el,

ha meghal, a leheletről leszárad a tenger,
de felhasad újra az eső háttere,

és lángvörös szirom kaszabol -

Átlépi árnyéka, ha fény nélkül marad.

Vágó Pál emléképortré (2000)

BARTIMEUS

„Lőn pedig, mikor Jerikóhoz közeledett, egy vak ül vala az út mellett koldulván. És mikor hallotta a mellette elmenő sokaságot, tudakozódék, mi dolog az?

Megmondják pedig néki, hogy a Názáretbeli Jézus megy el arra. És kiálta, mondván: Jézus, Dávidnak fia, könyörülj rajtam!

És Jézus megállván, parancsolá, hogy vigyék azt hozzá, és mikor közel ért, megkérde őt, Mondván: Mit akarsz, hogy cselekedjem veled? Az pedig monda: Uram, hogy az én szemem világa megjöjjön. És Jézus monda néki: Láss, a te hited téged megtartott.”

(Lukács 18.35–42.)

Abban az időben, amikor a tavon a csoda megtörtént, a Jerikóból Jeruzsálembe vezető út mellett egy vak koldusra rázuhant egy ág arról a fügefáról, melynek oltalmában üldögélt. A genezáreti tavon lejátszódó esemény és a letört ág között, úgy tűnt, nincs semmi összefüggés, de az Úr rendelésében ez a két történés okkal és céllal kapcsolódott egymáshoz.

Maga alá hajlított lábakkal, hátát a fügefának vetve, mozdulatlan merevségben ült Bartimeus az út mentén. Napokig képes volt bezárkózni ebbe a testhelyzetbe, anélkül, hogy meglepte volna a fáradtság. Teste eggyé vált a fa törzsével, lapockáival, gerincével tapadt rá a fa kérgére, a legapróbb részletéig megérezve bőrén át a növényi páncélt. Egy idő után úgy találta, érzékeli azt is, ami odabent, a kéreg alatt játszódik. Ilyenkor nem kért, nem kéregetett, teljesen lefoglalta az, ami vele és a fával történik.

Így volt ez azon a napon is, amikor a tavon a csoda megesett. Az Úr gondoskodott arról, hogy a háborgó tengeren a halászhajókat papírcsónakként dobáló fürgetegből, egy leszakadt gomolyag felemelkedjen, s megindulva a Jordán inenső oldalán, végig, Samárián keresztül, a Jerikói országút fölé érkezen. Itt egy pillanatra megállapodott, s orkánná változva nagy erővel csapott le arra a helyre, ahol a fügefa állt, s mely alatt Bartimeus gubbasztott, merev testtartással.

Az úton galambárosok igyekeztek Jeruzsálembe, jól látták, mi történt. A fát a szélvihar megcsavarta kétszer-háromszor is egymás után, majd alsó ágát letörte, s az a földre zuhant. Ami a galambárosok csodálatát kiváltotta, s egy pont felé rántotta tekintetüket, az a földbe csapódó ág elhelyezkedése volt. Az odaszaladó kereskedők szinte biztosak voltak abban, hogy összezúzott emberi roncsot találnak a fügefa alatt, de valamennyiük legnagyobb ámulatára a

vak koldus épen ült az ág alatt, mely két végével a földbe fúródva, szabályos ívet képezett Bartimeus feje fölé. Az eset annyira hihetetlennek tűnt, hogy Jeruzsálemben nem is igen akartak hitelt adni a kereskedők szavának.

Bartimeust a magára eszmélés első pillanatában furcsa zavarodottság lepte meg.

– Nem történt bajod? – rázta meg vállát a galambárosok közül egy fiatal edomita férfi, s ő nem tudott kérdésére válaszolni. Ismét megszólította a kereskedő, de Bartimeus tehetetlen volt. A szája kinyílt, hang mégse jött ki rajta. Lassan lekerült a kéz a válláról. Még hallotta maga körül a hitetlenkedés moraját, az értetlenség tétova találgatásait, aztán felszedelőzködött a kis csoport, hogy vigyék a hírt Jeruzsálembe.

Amit a galambárosok az első pillanatban még bátortalanul, de Jeruzsálem kapujánál már határozottan állítottak, hogy tudniillik csoda történt, az Bartimeus lüktető agyában csak jóval később vert gyökeret. Zavara, zavarodottsága első fokon ijedtségből fakadt. Napokig érezte a rázúduló szélörvény roppant súlyát, mely először megforgatta, aztán szinte a földbe fúrta őt magát is. Hallotta feje fölött a fa fájdalmas feszülését, majd az ág süvítő zuhanását, mely mint az íj húrja sipított a levegőben. Körme végével, ujjbegyeivel érezte a súrlódó ág közelségét, szájában az arcába felpecckelt földet.

Azokban a napokban Heródes hegyi patakokkal öntözött jerikói mulatóhelyén tartózkodott éppen, szolgálai közül sokan, amint tehették, kiszökdöstek az országútra, hogy lássák Bartimeust az ág alatt üldögegni. Az est leszálltával Jeruzsálem főpapjai és írástudói közül is megjelent néhány, kézfejüket szakállukba temetve, szótlánul járták körül a koldust. A hír Heródes fülébe is eljutott, de őt émelyítő rosszullét környékezte, nem volt kíváncsi a csodára. Bartimeus pedig úgy ült az ág görbülete alatt, mintha önnön szobra lett volna.

Két nap után megmozdult, de csak annyit, hogy kibújjon az ág ívéből, s hátát a fa törzsének vesse.

– Mi történt, mi volt mindez, és miért történt vele az, ami történt? – kérdezte hangtalanul a fától –, s mihelyt megfogalmazta a kérdést, egyszerre eltűnt korábbi zavarodottsága; kíváncsiság és tanácstalanság költözött a helyébe. Amennyire emlékezni tudott az emberek szavára, sem Heródes szolgálai, sem a Jeruzsálemből érkezettek nem tettek említést semmiféle viharról, rajta kívül csak a galambárosok észlelték az orkánt. Mint a hirtelen jött fájdalom hasított belé a felismerés: mindaz, ami történt, egyes egyedül a fügefafa környékén, egészen pontosan a fa körül játszódtott le. Ekkor újra feltette magának, most már más hangsúllyal a kérdést: miért vele történt az, ami történt?

Az úton két írástudó haladt éppen, egyik a szadduceusok, másik a farizeusok pártjából, s hangosan vitatkoztak azon, hogy vajon van-e a halál után feltámadás.

Odaérve Bartimeushoz megszólították:

– Ugye te vagy a Timeus fia, akire ráesett a fügefa ága?

Mikor látták, hogy Bartimeus képtelen a beszédre, mindketten az ághoz léptek, mely még mindig szilárdan állt két végénél fogva a földben és megmozgatták.

– Látod – mondta a farizeus a szadduceusnak –, angyal műve ez! Ez az ember már rég halott lenne, de az angyal meghagyta az életét. De ti ebben ugyanúgy nem hisztek, mint a feltámadásban.

A szadduceus nem szólt semmit, kenyérdarabot vetett Bartimeus kötényébe és leguggolva a földre, a vak koldus arcát vizsgálgatta. Csak hosszú idő után válaszolt, lassan, tagoltan a farizeus megjegyzésére. – Van itt valaki, aki egészen másként beszél a feltámadásról, mint ti.

A farizeus felszisszent.

– A názáretire gondolsz?

A szadduceus még mindig Bartimeus arcát kémlelve, alig láthatóan megbiccentette a fejét.

– Azt mondja ez a rabbi – folytatta elgondolkodva –, hogy az égi üdvözülés egyedüli útja, ha még itt a földön újjászülöd magad.

– S mindezt miképp teheti? – kérdezte élesen a farizeus.

– Ha követed a tanításait. – válaszolta a társa.

A farizeus homloka elsötétült.

– Hát kicsoda ez az ember, aki úgy beszél, mint akinek hatalma van? Egy közönséges istenkáromló, aki Istent atyjának mondja, egyenlővé téve magát ezzel Istennel. Igen, van hatalma, de ez a hatalom az ördögé.

– Való igaz, – vette át a szót a szadduceus – Ábrahám meghalt, s a próféták is, s a názáreti azt mondja magáról: nem kóston halált az, aki az ő beszédjét megtartja.

– De hát mi az ő törvénye?

– A szeretet.

A farizeus megoldotta saruja szíját és ujjával egy kavicsot piszkált ki a talpa alól, majd gondosan visszaerősítette a repedezett tevebőrt a lábára. Pár pillanatig némán, elgondolkodva állt a szadduceus fölött.

– Úgy tűnik nekem, te próbálsz megérteni.

A farizeus mindvégig élt a gyanúval és most megkérdezte:

– Ugye te hallgattad őt?

A szadduceus magába merült. Kitartó, hosszú csend után válaszolt ismét.

– Igen, hallgattam. Ott voltam azok között, akik Galileából, Jeruzsálemből és a Jordánon túlról érkeztek, hogy hallják őt... és több mindenben igazat kellett neki adnom.

– Nocsak – húzta fel kérdően szemöldökét a farizeus.

- Például: az alázat kérdésében. Az ő szavaiból értettem meg, hogy az alázat akkor tiszta és tökéletes, ha nem tud önmagáról. Emlékszem egy mondatára, ami így hangzott: „Vigyázzatok, hogy alamizsnátokat ne osztogassátok az emberek előtt, hogy lássanak titeket, mert különben nem lesz jutalmatok a Ti mennyei Atyátoknál.”

- És miket mondott még?

- Mondta azt is, hogy aki kincset takarít meg magának, az nem lesz az Isten előtt gazdag, mert az ő országa a szegényeké.

A farizeus most Bartimeusra mutatott, aki mindvégig némán, mozdulatlanul ült közöttük a beszélgetés ideje alatt, szinte már el is feledkeztek róla.

- Gondolod, hogy ő... ő, aki Isten országának várományosa lenne?

Bartimeus lassan feljűk emelte fejét, s most mindketten belenézhettek a vak ember elgyötört, fénytelen arcába. Sokáig álltak egymás mellett anélkül, hogy szükségét érezték volna a szólásnak. Végül a szadduceus lehajolt, a koldus kötényébe elhelyezett kenyérdarabot egy mozdulattal közelebb tolta annak nyitott tenyeréhez, aztán lassan megindultak a jerikói úton.

Friss, nedves földszaggal telítődött meg a levegő, mely mintha csak abban a csöndben fogant volna meg, ami a távozók nyomában maradt. Az alkonyat beálltával hűvös hideg szél kapott lábára, homokot szítálva szét a pusztaságban. Bartimeus, arcát kezébe temetve, mozdulatlanul ült a fügefa csekélyke oltalmában, amikor lépések zajára lett figyelmes. Jerikó felől jött az útonjáró, és a hozott holmit, a durva, meleg vászonkendőt egy gyors mozdulattal a koldus vállaira terítette. Hang nélkül cselekedte mindezt, de Bartimeus ezer férfi közül is kiválasztotta volna őt a sarui szíjának csattogásáról. A fogyó hold gyér fényében, a földbuckákon keresztül a farizeus sietett vissza a jerikói úton.

Még mindig nem beszélt, de fokozatosan elevenedett meg benne az élet, és a napok teltével kettőzött figyelemmel hallgatott oda mindenre, ami körülötte történt.

Érezte, hogy része valaminek, egy elmozduló és folyamatosan alakuló állapotnak, melynek egyelőre sem rendeltetésével, sem céljával nem volt tisztában, s mely már egészen bizonyos nem vele történik egyedül, hanem többekkel, talán magával a világgal. Szólni nem tudott, de a szavak megtalálták őt, körbevették, mert az emberek még nem felejtették el az ő esetét és szívesen ültek le mellé, hogy elmondják neki azt, amit nem értettek, de nagyon szerettek volna megérteni.

A Bartimeussal megesett csoda, – mert ebben valamennyi útonjáró megegyezett, hogy az volt – alkalmat adott nekik arra, hogy beszámoljanak a

világtalannak arról a másik csodáról, ami Kánában, Kapernaumban, meg Galilea többi részein történt.

Bartimeus hatalmas odaadással csüngött a szavukon, zakatoló agya megjegyzett minden apró folyondáros részletet, mely a názáreti útjai és tettei kapcsán került elő.

Attól a pillanattól kezdve, hogy akaratlanul is fültanúja lett a szadduceus és a farizeus beszélgetésének, homályos összefüggést érzett a fügefa körül lejátszódó esemény, az ő személyes sorsa és a közelgő állapot között, melynek lassú, de határozott érkezését a názáreti rabbi fellépésével hozta kapcsolatba.

– Soha ember úgy nem szólott, mint ez az ember – állították egybehangzóan, akik hallgatták őt, és Bartimeus a szadduceusra gondolt, aki ott szorongott a Tiruszból, Szidónból és Jeruzsálemből érkezett sokaság között, aki el nem titkolhatóan maga is a názáreti Jézus szavainak hatása alá került, akinek hatalma nyilvánvalóan nem lehet az ördögé, mert lám, a farizeus tettét is a jóság irányába tudta hajtani.

Szó szerint visszaidézte magában annak a zsidó férfinak a szavait, aki a názáreti zsinagógában hallgatta a rabbit: „Az Úrnak lelke van én rajtam, mivelhogy felkent engem, hogy a szegényeknek az evangéliumot hirdessem, elküldött, hogy a töredelmes szívűeket meggyógyítsam, hogy a foglyoknak szabadulást hirdessek és vakok szemeinek megnyílását, hogy szabadon bocsássam a lesújtottakat...”

Igen, ennek az időnek a közeledtét érezte meg Bartimeus, s amikor a zsinagógában elhangzott mondatok közül az az egy, természetesen jutatta eszébe saját esendőségét, lelke mélyéből hitt azoknak az ígéreteknek a beteljesülésében, melyek az ő személyes sorsát is meg fogják változtatni.

És a hírek megérkeztek: a názáreti, fent Galileában gutaütötteket, belpoklosokat, nyavalyatörőseket gyógyít és az elé vezetett vakoknak visszaadta a szemvilágát. Ekkor újra átgondolta azt, ami vele történt, és mindinkább elmélyült benne a sejtés, hogy őt egy ismeretlen erő tartotta meg az életnek, amikor a letört ág rázuhant és hogy ennek a jótékony erőnek valamilyen határozott célja van vele.

Azon a napon, amikor erre a következtetésre jutott, egy újabb párbeszédnek lett fültanúja. Két emmauszi szőnyegkereskedő állt meg a fügefa alatt, akik Jerikón át Jeruzsálembe tartottak, s az egyik, aki hallomásból ismerte Bartimeus történetét, rávette idősebb barátját, hogy szakítsák meg egy rövid időre útjukat, hogy a koldussal találkozassanak. Tevéiket az út szélén hagyták és megindultak a fügefa irányába vezető keskeny kis csapáson. Miután hamar nyilvánvalóvá vált előttük, hogy Bartimeus, feltehetően

az átélt izgalmak hatása alatt, a hangját is elvesztette, – csak tádog partravetett halként – a fiatalabb, elgondolkodva a koldus felett, ezt mondta:

– Tudod, mindinkább az a gyanúm, hogy a názáreti nem rá – és itt fejével Bartimeus felé bökött – értette azt, amit mondott a vaksággal kapcsolatban, máskülönben nem érteném azt a számomra kissé homályos kijelentését, hogy ő a világ világossága, s aki őt követi, többé nem jár sötétségben.

Bartimeusban minden idegszál megfeszült.

Zakatoló agya szavanként örölte újra az elhangzott mondatokat. Egyszerre hatalmas készletet érzett arra, hogy azt a folytonos, tompa éjszakát, mely eszmélése óta körülvette, mint valami rossz köntöst, maga mögött hagyja.

– Igen, – fogalmazódott meg benne a szándék – ő látni akarja ezt a názáreti férfit. És most már tudta azt is, hogy ez a találkozás megadatik neki. Az ér a halántékán pattanásig feszült, de nyugalmat erőltetett magára, ült a fa tövében és várt.

A poros úton egy szőke fiúcska rozsdás kereket hajtott maga előtt, valami rossz hordóról leszerelt abroncsot. Botjával ügyesen terelte a guruló holmit, ügyelve arra, hogy a kerék végig az úton maradjon. Elhaladt Bartimeus mellett és odakiáltott:

– Jön a názáreti, a názáreti Jézus feljön Jeruzsálembe!

– Állj meg, hé – szólt egy erős hang a fügefa alól. Bartimeus belefülett a levegőbe és nem kis csodálkozással vette tudomásul, hogy a hang tőle származik. A saját szájából, a gégéjéből tört fel a kiáltás.

– Állj meg egy szóra – kérlelte a fiút. A kerék zörgése elhallgatott, a fiú rátette botját az abroncsra, billegette és állva tartotta.

– Mondd el újra, ismételd meg, amit mondtál!

– Jézus, a názáreti, feltámasztotta Lázárt Betániában, életre keltette a halottat. Nagy sokaság kíséri őt most. Efraim felől jön Jerikóba.

– Honnan tudod mindezt?

– Nemsokára ideérnek, – hadarta lelkesen a fiú – sokan vannak és mind róla és Lázárról, a barátjáról beszélnek, akit feltámasztott.

– A saját szemeddel láttad őt?

– Igen.

A fiú botja végével meghajtotta a kereket, s a rozsdás abroncs szökkenve indult meg az úton. Kis ideig még hallani lehetett, amint a vas meg-megugrott a kavicsokon, aztán csend lett.

Most miért fél, miért remeg a belsejében? Nem úgy történik minden, ahogy annak meg kell történnie? Rövidesen találkozik azzal, akinek az eljövételét várta, aki talán ugyanaz az erő, mely őt az élethez kívánja kötni. Nem szabad félnie.

Most már bizonyos volt benne: a názáretiről szól a jövendölés. Két napja tudja azt is, hogy Jézus Dávid magvából, Betlehemben született, ahogy az az Írásban áll a Messiásról: „...bár kicsiny vagy Juda ezrei között, belőled származik nékem, aki uralkodó az Izráelen; akinek származása eleitől fogva, öröktől fogva van” – mormogta magában az ezerszer hallott sorokat.

Tompa lárma ütötte meg a fülét. Közeledő emberi hangok és lábdobogás. Mintha dobok hangját hallotta volna. A zúgás, a moraj hol elhalkult, hol felerősödött, a szerint, hogy hajlatban, dombok között vagy kint, a tetőn lépdelt a sokaság. Most érhetek ki a nyílt országútra, honnan már csak egy ködörös Jerikó, mert egyre tisztábban lehetett kivenni az emberi hangokat. Akkor Bartimeus elhagyta a fügefát és két kezére támaszkodva, maga alá hajlított lábait a fűvön csúsztatva, az út szélére ült. Tartása merev volt, várakozó. Most mintha lelassult volna a közeledők mozgása, vagy csak az ő belső időmértéke csalta meg? Mégsem: a tömeg szabályosan, egyenletesen haladt az úton, valószínűleg elfogták szélteben az egész országutat, s az első sorokban menők már elérték őt. Egyikük ruhájának szegélye megérintette, s mindjárt utána a nevét hallotta említeni:

– Ez Bartimeus, a Timeus fia.

Akkor annak, aki őt névről ismerte, odakiáltotta:

– Kit kísérték Jerikóba?

A megszólított a tömegeből visszaválaszolt:

– A názáretbeli Jézust.

Bartimeus felállt és még mindig az út szegélyén maradva, amennyire elszorult torka megengedte, felkiáltott:

– Jézus, Dávidnak fia, könyörülj rajtam!

A környezetében levők egy pillanatra megtorpantak, valaki vállára terítette lecsúszott köntösét és megpróbálták visszaültetni az út szélére. De ő kibontakozva kezeikből, ismét, ha lehet még hangosabban megismételte:

– ...könyörülj rajtam!

Sírt a hangja. Mintha egyszerre életének összes szenvedése kicsapott volna belőle, s most megrendülése annak az egyetlen alkalomnak szólt, melytől megváltását remélte.

Ekkor valaki kézenfogta és elindult vele a sokaság közepébe. Karok, ujjak súrlódását érezte a testén, ahogy egyre beljebb jutottak az emberek gyűrűjében.

– Gyere, veled akar beszélni – szólt együttérző hangon az ismeretlen. Egyszer csak megszűnt a testek szorítása, a kör belsejébe jutottak, ahol már nem álltak emberek, s érezte, amint a jóakaró idegen lassan elengedi a kezét. Ugyanekkor megszűnt a zivaj is, a lárma, s ebben a hirtelen beállt csendben, mintha eltűnt volna a sokaság, mintha csak egyedül ő, a vak koldus létezett volna, s az, akinek jelenlétét minden idegszálában érzékelte.

– Mit akarsz, hogy cselekedjem veled?

Bartimeus megremegett, mert úgy tűnt, ismerős neki ez a hang. Felmelte a fejét, a sírás fojtogatta, úgy válaszolt:

– Hogy lássalak.

Teste fájdalmasan megvonaglott, mintha egyenesen a húsából szakadt volna ki a kérés. Ereje elhagyta, tehetetlenül megadóan állt és hangtalanul sírni kezdett. Akkor lépések neszét hallotta maga előtt a kavicsos homokon; aki megszólította, most ott állt vele szemben, karhossznyi távolságban.

– Láss, – mondta neki – a hited megtartott téged.

Bartimeus megtántorodott, fuldokló, erős zokogás váltotta fel hangtalan sírását, világtalan szemeiből bő patakzással áradt ki a könny. Homályos derengés bujt elő a feketeségből, pattogva repedezett meg a fekete kárpit, fájdalom feszítette szemgolyóit, ahogy a világosság beléjük hatolt. Ömlött a könnye és a könnyek hátán lassan kiúszott belőle a sötétség. S már hallotta is maga körül a csodálkozás moraját: – Lát, Istenem, lát!

Egy kis szerencsen fiú most odaugrott hozzá, széles, nagy, húsos száját nevetve tartotta felé, belecsókolt a szakállába és a nyakába csimpaszkodott.

– Örvendezz – kacagta túláradóan –, a názáreti Jézus visszaadta a szemed világát!

Csillámló, vakító fényben úszott minden, s ebben a világosságban egyszer csak meglátta őt, aki egy kis csoporttól kísérve már menni készült, de még visszafordult, s így egy futó pillanatra tekintetük érintette egymást. Bartimeus megrendülten nézte a fiatal férfit, akinek szép vonalú, fáradt arca szelíd komolysággal rászegeződött és mélyen, a lelkében magába zárta a vonásait.

Egyikük a kis csoportból most kezével Jerikó felé mutatott, Jézus váltott vele néhány szót, mire az elől állók elindultak. Ahogy a tömeg meglódult, tarkán, felszabadultan, rendezetlen sorokban, elindult velük.

Bartimeus is. Ketten, hárman is érte nyúltak, hogy karjánál fogják egy-egy rossz lépésnél, de ő elhárítva a segítséget, egyedül ment közöttük. Erőtlen volt még, gyenge az utakra, de törékeny testét konok elszánás hajtotta előre.

Már nem volt messze Jeruzsálem.

A GÖRÖGSÉG ÖRÖK DERÚJE

A szerkesztő novellát kért tőlem a nyárról.

Miért éppen erre az évszakra esett a választása, természetesen nem sejtetem. Csupán halvány utalások alapján gondolhatok a korszerűsége – például ha kitekintek az ablakon, „halkan búcsúszik a nyár” és véletlenül, merőben véletlenül, ezt fuvolázza áthatóan szentimentális hangján Máté Péter is, a *late* és nemlét határáról.

Mert, ha teszem azt a műrmidonok és lapithák harcáról írnék, azt a legtöbben el sem olvasnák. Rálapozva a címre (még nem tudom e percben, hogy milyen címmel szalagozom fel novellám zászlórúdját) azon nyomban álmosan fordulnak le a székről, hanyatlanak a karosszék vastag asszonyos karjára, segítségért kiáltanak, értágítót követelnek a konyhai polc baloldaláról, ahol egyebek között az életmentő gyógyszereket szokták tárolni; a villamos- és buszmegállóknak, a taxiállomásokon és a fodrászati szalonok búrakoronája alatt idegesen, maguktól elidegenedve topognának vagy – hirtelen nem jut eszembe több közhelyes színhely – munkát vállalnak eperéréskor a Tűzföldön, csak hogy ne halljanak már a műrmidonok és lapithák harcáról.

Elegük van ugyanis a folytonos harcokból, másról sem tudósítanak a kivart tudósítók a hírekben. Robbantgatnak és rebesgetnek, harcolnak, csatáznak, vérengzenek, kivégeznek, fenyegetnek, tüntetnek, bulldózereznek és baldóverek verik a baloldaliakat, sajtuszeletelő automatákkal végzik ki a Fülöp-szigeti kamaszlányok megrontóit...

Itt azonban meg kell állnom, mert nem is tudom, kik azok a műrmidonok és miért éppen a lapithákkal csaptak össze, amikor nyugodtan megküzdhettek volna a páston, az olimpiai fehér márványsalakon vagy a tűzvörös-fekete alakos vázákon, ahogyan művészettörténetből tanultuk egykor a kapczavári főegyetemen Nyurika nénivel másodéven.

Mindjárt előveszem – kézikönyvek polca, harmadik szint – a mitológiai fogalmak kéziszótárát (szerk. Hugonotta Hugó, közreadta Tóparty Látomás), ahol azt olvasom, hogy Zeusz, a mindenség görög istenatyja a hangyákat – *miürmékesz* görögül – egyetlen intésre homo sapiensekké változtatta, hogy Aiakosznak végre alattvalói is legyenek az általa uralt tengermosta vidéken, Aigina szigetén. Ez a thesszáliai nép eredetlegendája, s a derék hangyászok nem a lapithák ellen vették fel a küzdelmet, hanem

Akhileusz vezérségét elismerve, Trója ellen vonultak, mikor Akhileusz azt üzente, hogy itt az idő, most vagy sóhaj.

Na persze ekkor még semmit sem tudunk a nyári lapithákról (hogy valamiképpen kompromisszummal a képletbe behozzuk a szerkesztőileg kívánt nyarat), akik pedig bizonyosan, hogy márványba fagyva valamelyik jelentős ókori emlékművön azóta is harcolnak, holott az eltelt idő meghozta számunkra a küzdelem kimenetelének hitelesített végeredményét. (Erőtelnebb idegzetűek, akik megvárnák a tévé által később közvetített változatot, és imádják a meglepetéseket, akár tízezer esztendő távlatából is, ne olvassák a következőket:) a lapithákat szintén a thesszáliai népek közül kell kiszólítanunk – soha nem verekedtek meg a mürmidonokkal, ugyanis irtóztak a testvérharcoktól, az azonos vagy megközelítően azonos DNS genetikai képlettel rendelkezők vérontásától. Helyes érzékkel és erős összetartozás-érzettel, amely a magyarságból sokak szerint ma hiányzik, bezzeg Mátyás korában (!), részt vettek az aranygyapjú felkutatásában, maguk is argonauták voltak. (Egyfajta ókori asztronauták, akik a kézzel fonható eredményeket jobban kedvelték a holdpornál.) Névadójuk Lapithész, egyenesen Apolló fiacskája volt – nem a főtéri, lokálpatrióták (!), hanem ama régi a fényes és farkasúzó, a kétértelmű jóslatok védője, Appollóné – és a lapithák dehogy is lapítottak, bátran megharcoltak a kentaurokkal, sőt Héraklésszel is. Na, mit mondtam?

Ekkor lép be a szobába a feleségem, karján fonott kosár, benne ragyogó padlizsánok és vadonatkövről hollandi magról szaporított paradicsompaprikák (vö. Vinettes és Nyikoláj Vaszilievics Gogosch) egyéb lecsóhoz való zöldsáruval (hagyma, burgonya, főzőkolbász) és a hátam mögül, kissé fölcsipeszkedve beletekint a képernyő szédítő négyzetébe. Felkiált.

Nahát, Ljubomír Hegelovits, hogy te milyen feledékeny vagy, látod, én semmit el nem felejtettem, sőt „én konok” vettem neked borotvahabot, ragtapaszt és gumírozott fülvédőt is a Trákia-piacon. Hogyan feledkezhetél meg arról, hogy ennek a Lapithésznek, a névadónak fölötte kétes ízlése volt, ugyanis az ágyékából nemzett gyermekeinek hülye és ízléstelen neveket adott: Leszbosz, Phorbasz és Triopasz. A legutolsó egyenes úgy hangzik, mint egy felfedezésre váró és egyben kezelhetetlen nemi betegség.

Kérdem én, folytatta páros életem megédesítője, hogyan engedhette meg Orszinomé, a feleség ezt a gyalázatot? Míg a thesszaloniki szülészeti osztályon fekszik – külön kórtermet kapott a férj kiemelt állására való tekintettel, távolról sem a közönséges porgörögökkel együtt vajúdott és szoptatott, a nővérek lábujjhegyen tipegtek körülötte, az olimpiák Thesszalonikére néző vereségeit el is hallgatták a szoptatósasszony előtt, hogy ne zavarja semmi a tejelést, ugyanis az ókoriak, kivált az egyiptomiak háromtól-hétévig terjedőlegesen szoptatták

csecsemőiket a jobb védettség és edzettség érdekében; tehát, míg az asszony az utódok egészsége felett ügyködik, a bortól és boldogságtól megrészegült férj háromszor is maga jelenti be a hivatalban az utód nevét. Hát nem akadt széles Hellaszban senki, ki felkiált, senki nem parancsolt megálljt a gyalázatnak?!!

Akkoriban, próbálom megnyugtatni, még nem volt forgalomban a görög utónévkönyv, amelyből minden szülő kedvére választhatott volna nevet az ajánlottak és elfogadottak közül.

Ezzel szemben a kentaurok mintha ismerősebben hangzanának ebben a nyári tétovaságban, szalmakalap hasogató melegben. Jaj, igen, hiszen ezek azok a derék vademberek, akik alulnézetben lovak, felüliben pedig férfiak. S ha már itt tartunk, meg kell mondani férfiasan a jelenség (látomás, örökség) a görögség élénk fantáziájára utal, mely jobb mint megfigyelőkészségük, hiszen a keletről meglepetésszerűen felbukkanó *lovas harcosokat*, akár a magyarok elődeit is, nézhették kentauroknak abban a hellászi kánikulában, midőn a borszínű tenger felől még szellőcske sem lebbentette meg a gazdag drapériákkal elfüggönyözött megaron levegőjét. Olyan Iphigéniát mentő szélcsend uralkodott a görögség örök derűjét (utólag annyi kiváló esszé témája lesz) mélyen alányomva, földhöz szorítva. Erről persze hallgatnak a mitológusok és mítosz fogyasztók.

A kentaurok, mondják, ráuntak a kecskehús fogyasztására, ráadásul nyersen fogyasztották, ugyanis a görög hússütők mind a tengerpart mellékére húzódtak a várható turistaforgalomra számítva helyesen, nem volt, aki nekiálljon a hógutában fűszerezett vagdalt húst, saslikot, flekkent, kebabot, skebabcsicsát sütni a gyönyörűen mélyített-csatornázott rostélyok felett, mint D. a várban. A kentaurok szintén vadak voltak, a férfiak tehetetlennek bizonyultak velük szemben, ui. e harcias némberektől nem lehetett a fárasztó vadászat után megkövetelni a második műszakot. A harmadik műszakra (az ágyban szereshető diadalokra-viadalokra utalnánk) meg jobb, ha szót sem tékozlunk. Ti, gyakran mesélték a görög hegyvidéken, hogy ezek a thesszaloniki vademberek (ők bezzeg fikarcnyit sem törődtek a feljebb megdicsért mürmidoni faj- és entno-szolidaritással) közönséges nőket támadnak meg fényes nappal a fényes és poros országúton, lombos és kullancsos erdők alján, a vénuszi dombokra emlékeztető halmok között, sőt lemerészkednek a síkságra is, erőszakoskodnak a lányokkal-asszonyokkal, nem számított sem tisztesség, sem erkölcs, kor vagy rang pláné, és gyakorta teherbe ejték áldozataikat, akik szégyellék elmesélni a velük esett kalandot, de annál többször álmodtanak róla. Aztán az asszonyok hazamenve, rövidesen – mi az a 270 nap az örökkévalósághoz képest?!! – szüléshez ereszkedének, s a világjövő fiak és leányok hol kentaurok hol taurok (bikák, el torro), hol vérszívók lőnek.

Peirithoosz, a lapithák királya vaknak tetteteti magát. Úgy tesz, mintha soha nem halott volna a kentaurok bárdolatlanságáról, erőszakos, vérmes természetéről. Azt hiszi, hogy az ő udvara, palotája, termei, tengerparti plázsa kivétel. Itt még a kentaurok is szegre akasztják rossz modorukat. Késsel, villával fognak enni a rokon – a király – lakodalmán. (Pedig még alig léptünk be a vaskorba.)

De amint azt már megszokhattuk a Balkánon (és nem csupán ott) az esküvők, lagzik, menyegzők, kézfogók és nászbulik gyakran végződnek tragikusan. Van, hogy a násznép egymást kiirtja, kiheréli, megcsonkítja, nyomorékká-hülyévé veri. S ez a legkevesebb, amit megtehet az efféle összejöveteleken, ha nem következik az összeveszésből ennél súlyosabb: nemzedékekre kiterjesztett vérbosszú, módszeres üldözés, trójai háború, örök ellenségeskedés, terrortámadás, mindaz, amivel tele vannak a kor és a mi korunk lapjai.

A kentaurok nem szokhattak hozzá a borhoz. A zárjegyek feltépése után kiderült, hogy a királyi pincészet nem kukacoskodott: a legjobb itallal traktálta a vendégsereget. Nem csoda hát, hogy a hegyvidéki áfonyaborhoz vagy vackorsziruphoz szokott kentaurok nyakló nélkül vedeltek, folyton újratöltötték poharaikat, kedvtelve koccintottak, hörpöltek, szürcsöltek, töltötték hasukba az italt s a görög föld színéig leitták magukat.

A rokonságot szó szerint értelmezik, íme a primitív gondolkodás, állapítja meg Claude Lévy-Strauss aki szintén hivatalos a lakomára, és elrabolják a király menyasszonyát, Hüppodameiát. (Hiába na, arra gondolhattak, hogy jól fogna a menyasszony neve, aurája a konstantinápolyi hippodromon a fogathajtásnál, amelyben a kentaurok mint kocsisok s mind lovak egyaránt beneveztek.)

A rabló neve nem egyértelmű, valahogyan Eu-val kezdődik (Eurütoosz vagy Eurütion – tény, hogy részben megfelel az eus követelményeknek), tette, felbujtása nyomán kitör a várva várt Thesszalonikét tisztító vihar. A lapithák nem restek megvédeni királyuk becsületét (vitam et sanguinem! ugyanez görögül is elhangzik). Félszigetméretű verekedés tör ki, mi már szokva vagyunk az effélékhez a szerb-horvát-bosnyák viszonylatban, a lapitháknak kedvez Arész, a hadiszerencse kovácsa. Etnikai tisztogatás kezdődik. A kentaurok vehetik a nyakukba világot. A világszervezet a kurd, albán és palesztin kérdés mellé fölveti a thesszaloniki rendezés tervét, az ENSZ erőfeszítéseket tesz, bevonulnak a körzetbe kéksisakosok, de a kentaurok soha többet nem térhetnek vissza hazájukba.

Mit tehetnek: beállnak a szökőkutakhoz vízköpőnek, festői modellnek a barokk világképbe, Updike regényénél a címadók lesznek, máskor címerfogók, s a legszegényebbek – mint rendesen, csúnyán ráfáznak –, elszegődnek erkélytartóknak a nyugdíjazás leghalványabb reménye nélkül.

AZ ÉN GERGELY-NAPTÁRAM

2003/2004 „törmelléke”

I.

A „törmellék” szó törmeléket is jelent. Erőltetett vicc. Bár kevésbé az, hogy a tör (mint Shakespeare-nél a király beugratására szolgáló csapda színmű a színműben), jaj, az állatoknak készített aljas befogószerkezet, de a puszta tör is, ha nem mer még telibe találni, igen, az ilyen tör környülése (ami mellette van, mindenféle, holddudvarban) egyben törmelék, mert nem maga a fekete tízes.

Ráadásul, amit itt írok, feljegyzési sorrendben közlöm, visszafelé haladva. Alig pár kommentárral. (Soknak hat majd az ily elemek sora, mert majdnem mindent kommentálok.) Mi a furcsa gyűjtőcím oka? A közeljövőben, másutt, talán itt is, írok ily jegyben. Éveket, év-sorozatokat kiragadva. Mit tudom én, 1938–48–59–68–78 a magam életéből, netán a rendszerváltásnak nevezett időszak évei, egy előre, egy hátra 1989-cel, aztán a 4-esre végződő évek, vagy éppenséggel, mint itt, a kötelező, a legegyszerűbb (és a legkényesebb, egy évpáros) jelenség.

II.

A feljegyzések (kommentárokkal). Természetesen dadogósabbak, vázlatosabbak ezek a ceruza-vagy tollfirkálmányok a sok-sok papíron. Melyeknek halmát már nézni sem bírtam. Ugyanúgy, ahogy e fizikai állagiságot, a szelleminek nevezhető nyomasztást sem viseltem jól: hogy rám még e jegyzetek feldolgozása vár. Kisebb rossz akkor: feldolgozásuk maga.

Mert „Hamlet”-en, eredeti címén a tartalmához híven „Egyetlen” című kötet különféle fokon többször is előjött mostanság, meg nem állhatom: ideírok néhány szempontot. Mértéktartással, mert a *Töredék Hamletnek* c. kötetem (1968) ilyképp érdemleges anyagát naptáramon kívül akarom feldolgozni.

Hogy 2003. nyara és 2004. nyara között mekkora különbségek adódtak; hogy a magam számára kritikusnak érzett „65. sakkmező” milyen volt, illetve majdnem milyen lett; meg hogy valóján milyen is lett, már közben láthatóan;

és hogy a különbségek, részben visszatekintve, részben kockázatos módon jósolgatva és homlokráncosan hökkenve-aggódva, mit „jelenthetnek” –

- erről itt mind lesz szó.

Ezért nem érzem kapkodásnak, hogy 2004. júliusával kezdem, a jelen pillanatban.

Rákényszerültem, hogy az „egzisztencializmus” fogalmán (mert hogy magamat egzisztencialistának nyilvánítom) elgondolkozzam, ehhez ilyen-olyan tanulmányokat végezzek. Lustaságból sem veszem elő megfogalmazásomat (egy másik cikkből, erre a kérdésre lesz egy Umberto Eco-esszéidézetem), meg hát nagyjából tudom is, mert hiszem „vallon” (süket szó!): Egzisztencialista az, aki ugyanazt, amit más is átél, akár lételemének, élete fontos mozzanatának tartva, e valamit a mi emberünk, az egzisztencialista élete legfőbb mozzanatának tekinti, ez állandóan és központian foglalkoztatja, holott az egész esetleg – csak egy leheletnyi. Az egzisztencialistának nem számít a légfrissítő, se a szellőzködés, se az éghajlat – egy-egy lehelet számít neki, minden lehelet úgy, mintha az utolsó lenne... nem is, hanem mint egy közbeiktatás még az utolsó előtt.

Így aztán minden perc, óra: minden perc és óra csöndje. (Jó, megzavarja még madárkánk is, nyár van, örült toló verébke szegény, ilyen kellemetlen...aztán este, mikor – elvárja – „bekalitkázzuk” egész napi szabadság után, igen, s nézünk egy alkonyi filmet, mondjuk, a Bódeni-tóról, látjuk a házakat, nádasokat, a partokat, hegyeket, hajókat, halljuk az ottani gondokat és visszásságokat, s de kiegyezünk velük...gondoljuk...nem is sejtjük: ez a film verébként, a Totyi miatt lesz örök visszavágyódás tárgya, sőt, nem telik sok időbe, és olyan az egész máris, mintha a Totyival nyarltunk volna a Bóden-tónál. Lenne ott egy kis...)

De nem. Akármink lenne ott, nem utaznánk úgyse. Egyedül se, Totyival végképp lehetetlen. Nincs sehol senkink és semmink, és nem utazunk. Lassan az is elmúlik, hogy „pedig ott szívesen lennénk”, csak az út nem viselhető el... az ilyen elviselhetetlenség hamarost leirtja érdemi tárgyát.

Ha tehát így, hogy valamit befejezzünk ezzel, nyugton megvagyunk csendünkben (csak Totyi csap éktelen ribilliót, kellemetlenül csárogva-harsogva, butácskán, erőszakosan, céltalan), nem jó semmi telefonkényszer. Ha nekünk muszáj telefonálnunk, akkor is baj van. Jó, egyébként kihúzva tartjuk készülékünket – ha csak tehetjük – egész nyáron. Miért! Egy öt év alatt összesen 1–1 napokra mentünk el, másfél év során így se, és most megint nagy maradásra készülünk, abban vagyunk – hát akkor annyi csak kijárhat, hogy elérhetőségünket felfüggesztjük/szük. S ha mégis muszáj, mondom, ez az állapot áll be, a klasszikus (el is feledten, magában a *Töredék Hamletnek* című versben megírt) helyzet jön: „Ó, te állhatatlan odaadás, / te, kit már egy porszemnyi át nem szitált idő / megöl halálosan -„ Leszámítva némely sallangot, a még Rilke-imádó költészeteszményből vett megszólítást, a

ritmus tisztázatlanságát stb. meg az odaadás fogalmát... arról van szó, hogy (s maradhat is az odaadás, azonosulás!) ha egy porszemnyi bármi (idő stb.) is fennakad, nem megy át, külön kérdés lesz, plusz-és-lehet, lóttek az egészek. Halálosan megöli, azaz tutiba eltolja a háztól a jobbra érdemes egyéb-akármit az, ha belezavarnak. Enyhén fejeztem ki magam.

Ergo, rohanok végig ilyenkor a lehetőségeken; s vad dolgok jönnek. Mert ez kockázatos magatartás. Munkákból élek, munkákról maradhatok le így, ha nem érnek el. De nem úgy és nem annyira élek az így felkínálatakból, hogy párszor ne mondhatnám: annyi baj legyen... ráadásul elérhetnek (barátaim el is érnek) ajánlott levélben, távirattal. Bár csöngetni: az égre, ne. Bárki bezuhanhat. S az aztán nem át-nem-szítált, hanem egy nagy kő a hálóban, röstelkedhetem, vagy a legváratlanabb fejlemények adódnak.

Persze, a régi (1963-as) vers eleve így indul: „– ily egyetlenné el-nem-gondolás / tehet csak. Minden megközelítés már / önmagától törékeny...” Ebbe nem megyek bele; majd, mondom.

De az ott meglehetősen kései fejleményű *Koan bel canto* is ezt adja: „Már csak azt a jövő időt / kívánom, ami elmúlt.” (Már ha egyáltalán kívánok, teszem hozzá ma, bármiféle időt is, jellemezhető.) „Ne legyen több pillanatom, / ami előtte nem volt.” Ez igencsak maximalista, misztikájába nem megyek bele. Húha, mondom inkább. S bár még misztikusabbnak látszik, sőt, megoldhatatlannak, nem a befejezés a legerősebb (hanem az iménti kívánalom!): „S én – mint aki félrehajol / egy teljes térnyi szálból...” (A / jel a verssor végét jelöli, itt véletlenül három pontot írtam a gondolatjel helyett, nyilván azért, mert ezek a gondolatjelek nem igazán sikerült megoldások, de mindegy.) Egyelőre hagyjuk az „Egyetlen” verseit, a teljesből való 1960–67-es félrehajolás, nem az előle, hanem a belőle, nyilván hordoz Karinthy Frigyes-hatást, de az jeles hatás, meg nem is olyan közvetlen épp.

A teljes térnyi szálból a félrehajlás: ez volt kb. az a sakkfeladvány, melynek nem volt kérdése, csak megoldása. Ez 64 négyzetes rács (istenem, a fekete mezőket elfelejtettem jelölni, nem érdekes, odaírtam, hogy sakk...), s fejjel lefelé alatta: „Megoldás: Mi lesz a 65. mező?!” A kérdőjel és felkiáltójel a sakkban olyasmit jelöl, hogy igen jó, de kicsit kérdéses megoldás, lépés. Hát igen, a 64 mező egyik nagy kérdése az (is lehet), hogy mi lesz a 65. mező. Nem a köv. lépés, nem a 65. mezővel kapcsolatos átalakulás, pl. hogy melyik lesz a meglévők közül az stb. Nem kérdez ez a feladvány semmit, Asszociálható vele/hozzá nyilván több megoldás is. Pl. besatírozni szürkére a 64 négyzetet, s az a „szabad sakk”, mit tudom én. Ellenben jómagam pont ezt kérdeztem: „Mi lesz a 65. menő?!” S ezt életemre értettem, érthettem arra nagyon is. A 64. év után a 65. év. S majdnem halálos balesetet

szenvedtem, ezt sokszor megírtam, és nem is akárhogy. Ez lett volna akkor a 65. mező??

— Ám mindez: ráímel a „megül halálosan” szóra, vagy a (bocsánat) „kurvára elbassza egy napomat... vagy jó részét” (ha valakivel érintkznem kell. Még ide vág két dolog: bármi nevetséges, ha sok apró, direktbejelentéktelenséggel körítem, jól mondható (kedves sakk-kifejezésem: „jól meghúzható”, egy-egy lépés, vagy épp nem): két Hamlet-töredékem 1963-ban keletkezvén, a harmadik 1964-ben, ezek bizony most voltak 4. évesek. (Na és akkor.) Bár ímel a feladvány „kérdésem” (a kérdésem-mint-megoldásom) túli megoldáskeresésére. Nincs az! De a közgondolkodás annyira (bocsánat! az egymásnak tett hízalgő kijelentések, úgynevezett könyvismertetések-kritikák-laudálások révén főleg) sablonban marad, hogy már eleve „olyan tandoris”, „extra”, „ki irracionális, Tádém, ha te racionális vagy?” formálású borzalmak hangzanak, s ez nagy provincializmus.

A provincializmus az, amikor a normális továbblépés szélső értéknek kiáltódik ki, s provokál. Természetesen, hogy – 10 éve ismertem meg ezt a tételt, ergo az megint jó példa a 3-as évek visszafelé etc. szekvenciálására – „Szubjektumunk nem a világ, csak annak határa”, tehát szélső érték volt a „Tör. Haml.”, na ja. Hagyjuk, ami ide ímel, még egy vers (Eredendő, hé, 1964-es, ergo 40 éves) (az „ergo”-t meg kétszer mondtuk), innen: Eggyélette halálos, akinek / minden rajta-kívülišég: halála.” Hát ha ennyire nem bírjuk, ami más...nem is, ennyire rossz oldalával szokott felénk fordulni, ami nem olyan, mint mi vagyunk... vagy inkább, az, ami másságnak érez minket, nem igen irgalmaz... hűha, látjuk? Megannyi értékelési lehetőség. S ha (már nem teszem!) fortyantam, csak az abszolútként kiragadott egyik-változat ellen, ellene se, a kiragadás egyebeket-figyelembe-nem-vevő gesztusa ellen, a sablon irritált... s mit mond Eco? „Az olvasónak feltűnhet, hogy ugyanazok a példák vagy témák vissza-visszatérnek különböző írásokban” (Ecónál), „akár évek távlatában is. Szerintem ez természetes, hiszen mindenki magával cipeli saját »iskolapéldáinak« bőröndjét. Az ismétlés pedig (mármint be nem zavarja az olvasót) a fontosságukra hívja fel a figyelmet.” (Umberto Eco: Irodalomról etc. A La Mancha és Bábel között főcímű könyvet, Európa Könyvkiadó, 2004, Barna Imre és Gecser Ottó fordította.)

— Az én Gergely(-Kovács) naptáram nem céloz meg éles és csattanós összevetéseket. Kedvező helyzetemmel élek vissza 2003-at és 2003-et ütköztetve, illetve egymásból levezetve (semmi ilyen didaktikát nem lel itt, persze, az olvasó, hiszen... ha én azt tudnám, mi hogyan függ össze akár csak itt is!). Miért nem tudtam várni az írásával! Hiszen alaposan(szóismétlés) várólistára helyezem magam a dolgozattal az én kedves folyóirataim bármelyikénél! S még tolakvónak, orrát dugdosó kutyának létszhatom!

Nagyon egyszerű az ok. Elkezdtem, talán először, bár Dusko Gavriolivcs-Törmellék etc. „cím-féljű” szövegegyütteseimben, ezt mindig elfelejtem, Gogolj-Csehov és Thomas Bernhard, meg Evelyn Naugh mellett a Saul-Bellovv-ihletés a legerősebb, azzal tehát, amit most is elkezdtem, mondom, leveleket írni, a levélféle, holott nem írok leveleket, nem közlök leveleket, leveleim bármiféle közlését szemmel le is tiltom újra (megbocsáthatatlan, ha engedélyem nélkül eddig ilyet tettek, közlést, nem levélformában levelez hát Dusko...s én nem megírásra, azaz publikálásra használtam a levélformát, vagyis hogy oldottabb legyek, közelebb álljon netán a közönséghez (hm?!) a megírt munka. Nem.

Leveleket írni azért kezdtem (jaj, abbahagyom, így tértem rá, ezt mondom épp, a naptártárírással talán hamarább, mint a „szökési kísérlet”, kerékpáros-nyelv, terveztem volna, mert a levelezés kibúvóul kezdett szolgálni; természetesen mai „állagomat” igyekeztem vázolni, s ahogy az kialakult (sok tényezőből, hatásból. Jóra-rosszra. Jóból-rosszból. Hanem így nem alibizhetünk! Ezt kiáltottam, s nekiláttam.

III.

Közbevetés. Mai állag. Persze, hogy nem lesz pár oldalon körvonalazható, sem itt, se másutt. Mégis: amikor ugyanezeket a dolgokat (még jönnek!) levélben hebegtem el (fél-szóismétlés), zavarban voltam. Mi ennek a formája?

Kérdésem tehát, hogy Wittgenstein-modorban folytassam, az volt: a különben-elmondhatatlan(nak rémlő) miért válik a látszólagos megoldás (a levél) formájában még abszurdabbnak, ily képtelen módú közlésnek? Minden kitérés (a feladat elől) boldogtalan. Ahogyan nem lehet jel kitérni a túlzott erőszakoskodás elől (ki kell, végül!), mert igenis erőszakoskodás, ha valaki, bár hozzád közeli, szellemrokon (bármi hetedágon), nem és nem érti (miután tudhatja már, akkor sem), mint vannak veled bizonyos dolgok – és nem neked akar jót, sőt, te közömbös vagy neki, te csak látszólagos szellemtárgyként =(toldalékként, sablonként, ld. az imént) vagy (de nagyon, aztán!) fontos neki, s így nyaggat.

Nem azt mondtam tehát, hogy halálosan megülne, ha valaki Ausztráliából, Hajdusomlyóról stb. koala macit hozott nekem, aztán nem tud bejönni a kapun, de elküldi, erre én könyvet küldök neki, ő nekem megint valamit, s kialakul egy új ausztrál kapcsolat, és több. Az ilyen engem nem ül meg még csak egy gyomorrontásnyi bajossággal sem. Sőt. S remélem „öt” (ismeretlen ismerősömet) sem.

Nehezebbek, ha kitárgyalandóak az ily helyzetek. De ez nem tartozik ide. Tehát a levél nem volt jó forma. (Nem állandó levelező-társaimmal

történt a dolog, nem egyikükkel v. másikkal. Valakinek – fájó! részemről disznóságnak, különcködésnek látszó...jaj, Wittgensteinnél is tagadom, hogy neki hóbortjai lettek volna, a furcsaságai sem voltak hóbortok... mondom ezt, miközben én nem vagyok olyan akadémiásan belezúgva Wittgensteinbe, mint azok, akik „ugyanakkori hóbortjairól” beszélnek.)

A lényeg itt talán az, hogy mikor újra elkezdtem így, jegyzetfeldolgozó-esszéve írni (önéletematikusan tehát), a világ otthonosságát éreztem. (Nem tudnám megelemezni, Neurseault annyira másképp érzi-e ezt, már kivégzését átélve.) Jót tesz nekem, mert világotthonossá tesz, ha így önéletesszék. Ezt még sokkal gyengédebben gondoltam az imént, mintegy a Glass családi tagjaként, igen, Salinger után a fogalom hasonlat-alapként használható. A Glass-fivérek egyike a telefonálásról... arról, hogy örökké várni kell valamelyik családtagra a fürdőszoba előtt... arról, hogy mégis süttünk sajtot leszeletelt krumplival, na.

IV.

A feljegyzések (folytatás)

„Vajon mennyit értenek egy Narancs-írógép cikkből? Mennyire engem értenek? Mikor (holott, vagy épp ezért gyanús nekem az ügy) már levettem sok erőt Wattot, divatszó) belőle. A nagyobb vonalakban történő írás már fogyatkozás? – Totyi kellemetlenkedik, üvölt, csíp...” (Most meg épp sem! Eszembe jutnak olyan barátaim – itt nem örökké együttduruzsolós, akciózós stb. kapcsolatokra gondolok –, akikkel ez a hangnem jól megy. „Most meg épp nem!” Ez egy eléggé elfogadott hangnem. Megkérdezem most: ha egy eléggé elfogadott hangnemet gyakorlunk, nem veszünk le a wattból, eleve, szintén?)

Mennyi írható még „így”? gépeltem, már se levélbe, de jegyzetbe (ezt tollal, cerkával mindig). Ez olyan „gyűjtő” volt, sampler-papír, be a gépbe, s mert monomániás/gám gépelő vagyok, évekig csak egy gépet nyúzok, koszolok, használok... ha egy ilyen papír benn van a gépben, esetleg estig se kerül(ne) ki...az ám, de levélhez...ki kell csavarni, s ez máris rossz érzés, a levél ellni!

Sampler-szöveg, tehát: Mennyi írható még? Mit ér az az önéletrajzi írás, ha nem írható „minden”? (Jó vicc, ezt épp én kérdelem?) Nehéz kérdés. (Egy röhejt nehéz.) – Nagyon csak az vagyok, ami (ha nagyon, ha nem nagyon) vagyok. De ez sem igaz, samploltam. Nem igaz, mert ha igaz lenne, nem írnák levelet. Ücsörögnék, uramisten, le is szaladnék madaras dossziét venni, vagy meggyet mégis. Gyümölcsöt az idén már – épp – egyáltalán nem veszek. Egy kg meggy volt a kivétel. A gyümölcsök, írtam meg a levélben, meg

másoknak, jöttek, közben a kukorica, végig a gomba, jó darabig az éti spárga, mindig tojás, sajt, tejföl, rozsos kenyér... teljesen hidegen néztem mindent. A máj! A virsli! Magam ezeket a dolgokat így-így el is készítettem, mikor adódott. Na? Nekilódulok, másfél hétig pirítok zsemlét, vajazom (és köpdösöm, fogyókúrán vagyok, nem iszom 5. hete, le kell/kellene adnom), ám utána, ma: már a pirítás is külön esemény, royal ünnep. Viszont össze-söpröm a Totyi után a koszt – homok, fű, almadarabkák.

Rossz, gégemetszett vicceket is felfirkantok: ez (az irodalmi közeg, épp az otthonosságaival, melyek nem az én otthonosságaim; nekem külön akarárs, vagányság, belső megértés kell a „műhelyek” részéről... nem vagyok kiharcolt evidenciájú, nem vagyok evidens evidencia sem, semmi okon) nem inferno, csak unferno. Fair, unfair. Gyenge vicc, de bántó. (Senki se bántódik meg igazán. Senki se kapja fel a vizet. Inkább unikumos pohárkát keres, minimum sörös-korsót, azt kapja fel. „És most” – dobogó szívek és lábak – „nagy a büféhez.” A sikerült irod. bemutató házigazdája egy német filmben.)

Egy magvas feljegyzés: Ahogy nem ismerjük társaink műveit, konkrét fájdalmait, de szeretjük őket: egy kicsit egzisztencializmus. (De csak nagyon kicsit.) – Szpéró mint a csillag az égen. Pedig csak levegőt akartam beengedni, most a világos, halványkék égről sugárzik. Tudom, nem élő. Szpéró meghalt. Nem élő üzenet ez, nem is könnyen megfejthető üzenet. Mindig más, soha semmi. Csak. Minden téma: több tucatnyi oldal. Azt mondom: irodai lófogadás, Bécs. Nem értik. Jó, van tét-hely-befutó, nem tudják ezt se jól, van a hármás. Hányszor megírtam: M.o. ebben is fura. Hármásbefutóznak. Győzelemre (tét): annyit tesznek föl, amennyit egy londoni külkerület tíz irodájának egyikén két szingaléz. Hármásbefutón szórják el a pénzüket. S mert tétre (a győztesre) a körtetőben nincs piac, egymás esélyeit rontják, oly mindegy 50 ezer, 240 ezer, 320 ezer van-e a győzteseken; a piac, mit tudom én, több százezer márkánál kezdődött, mikor még olvastam ezekről a dolgokról. Japánban és Dél-Kelet-Ázisiában egy nagy versenyen dollármillióknál; nem jegyzem meg már: nálunk csak az adók... nálunk a fizetések, az írói jövedelmek, a nyugdíjak viszont... de mindez folyton ott van az agyamban, mindenütt... boldogtalanítóan, nyugtalanítva.

A 2003-as évben nem voltam sehol. A házból is nehezen léptem ki. Megvolt a rutinom: a borral. Sol olcsó flakonossal. Sajnos. Nulla mozgás (a piacra menni, vánszorogni: nem az), sok ücsörgés (csuda munkák, s a bor nem zavart bennük! a bor engem önmagamban, egzisztencialista létezésben zavart) – a bor hizlalt. Párban a jó étvággyal. Átmentem, írtam a levelekben, a sörre. De a dobozos sör, mely a várost jól járhatóvá tette (ó, zsebből

inni hajnalban, nézni a kelő napot, a visszfényeket a hegyekről stb.), elérhetővé. A sör még jobban hizlalt. Most nulla, az van. Fogyok, de evvel türelmetlen is lehetnék (inkább csüggedt vagyok). Ez a legrosszabb állapot. Még csúnya az alakzat, már boldogtalan a lélek; brr. Reméljük a legjobbakat. (A levélbe ez nem fért.)

Tehát tavaly sehol. Nem is lófogadtam. Az idén nagyon jól ment (bár kisértetiesen). Egy-egy napot töltöttem külhoni irodán, ellenben nekem ez sehogyan sem kellett már. Nem tudtam... azt az ihletődést érezni, olyan voltam, mint Krapp a dolgokkal, melyekről a szülinapi kazettáit csinálta. Nem kellettek neki. Hát... de ez nem témám. Legutóbb elintéztam a dolgot, így jó! Most hosszú idő megint itthon, Totyival. (Meg egyebek, na.) De Szpéró, mikor utoljára mentem (rémút volt! a vonaton tiszta Való Világ! a bécsi intercityn), fenn volt az égen. Totyit láttam benne. Jó, Szpéró hölgy volt, a sok tojásba halt bele... de nagy úrnő, egy Birodalomé. Egzisztencialista, én: nem bírtam kivárni, mire a lényeges futamok közt az első jött, annyit se. Túl akartam esni a fogadósdin. Lealibizni. Vesztek kicsit, visszanyerem... Aznap nem így ment. S volt egy Lord of Realm v. the Realm, nem is tudom, nevű ló, igen, Lord of the Realm, fene tudja, miért nem hittek benne, én hittem volna, ha még észnél vagyok, de akkor már a vesztes vezérelt (befejezni! az egészet! nem menni többé! nem azt az egy fogadónapot akartam befejezni! mondom, mindet), hát napok múlva jöttem rá, itthon, hogy a Szpéró (bár nem Lady, de mindegy, ő már csak egy nagy Uralkodás) a lovat jelezte. Talán. Talán nem. A fogadást többé ne lássam.

Tévén itthon láttam, egyik csatornámon: a híres-neves liverpooli Grand National-t egy Amberley House nyerte, nem is nyolcszoros pénz, mint a Lord volt, hanem 16/1! Nekem ugyan semmi se súgta volna. (A jónépnek is alig, ott.)

Holott egy Graham Lee nevű zsoké vitte. S nekem Graham Greene most nagy témán. És a Lee, Lí... Tili és Lizi verébként névrövidítése a kártyabajnokságban. Na jó, de ilyen alapon, ha Gázrezsónak hívnak egy lovat, Bedöglő Konyhai Vízmelegítőnek, netán Elrepedő Tornacipőtalpnak, játszanom kéne! Mert ezek nekem érzékenyen személyes kérdéseim.

Üdvrehagytam én ezt az egész „lovat”. Viszont tizenöt év során más emberré tette azt az ember-részemet, amelyiket így meg kellett és lehetett változtatni. A 2004-es év csakugyan „a ló” vége. Semmi köze Kassákhöz, Valaki (de bölcs!) azt mondta: verebek és lovak között ő csak a lócitromot látja kapocsnak. Egy irodalmár! Zenetudós! Mit tudom én, nálam idősebb, okos úr vagy hölgy. Hát Kassák? Nem ugrott be? A ló meghal, a madarak kirepülnek... Hm? Mondom én. Ez egy unfarm. Mert jó unalmas is. (Hallom: akkor miért nem német földön keresed üdvöd te is, hapsikám, nem

panaszkodnál örökké a honorra. Én nem panaszkodom. Egyszerűen fel vagyok háborodva. Minden „józan” érv ellenére.)

Hagyjuk az unfarm világot, nézzük jegyzeteimet (melyeket a világ un, már legalább sokféleje nagyon). Tegnap nem pár magyaros tucatnyi eurót, de 32.000-et játszott, fellengzősködött el egy kvízzjátékos. Barom! Lezártam a tévét. Ne lássam.

Túl sokat néztem. Drukkere. Mert hogy, íme: bár zötyörögve, meglett neki a 32.000. Nem tudta a rózsák háborúját, csak mázlivál találta el hat vagy hét variációból. S akkor, az irodalom-kérdés helyett preferált témáját, a földrajzot kérte. Rá fogsz verni, pajtás, gondoltam. De könnyű kérdést kapott. Melyik régió a legdélibb a földgolyón: Telemark, Baltikum, Yorkshire, Észak-Frízöld, Jütland, Cornwall, Spitzbergák... ennyi, talán. Oly világos, hogy Cornwall. Csak Angliáról ezt nem „tudják”. Nem jár együtt Anglia képével a szubtrópus (pl.), holott én dögunalomig nézem, kattintgatom már (el) az ilyen filmeket. Meg általában ez van: XY író fogalmával nem jár együtt a próza, ő költő etc. Nem mondom, az én helyzetem különösen balszerencsés. Ám ezt a levélben (az akart-akaratlan konkurenciáról) megírtam, itt nem ismétlen el. – Jó történet ma: feleségemnek vettem két doboz sört, örüljön, mikor hazajön. Ráadásul 4,7 %-os sör, doboza 109 forint, ingyembe van. Büszkélkedve mondom a velem szemben teljesen közönyös kiszolgálónőnek: ez a mélypont, nem iszom, de nagy szívem van. Csak nézett... aztán durr. A táskámmal ott izegve-mozogva a pénztárcámért, levertem két dobozt, szerencsére csak az egyik ment szét, plusz 109.

De fáj a kezem! A bal kezem roncs. Ujjaim bezsibbadva, az örök behajlítástól (egy ujjal gépelek, bár félelmetesen gyorsan). Nézem a villamoson a nép egy bizonyos rétegét: izomdrabálok, mivel fejlesztik ki ezt így? Sok fát hasogatnak, birkózószakkörre jártak, kondiznak? De egyformák. A szellemi embereknél viszont épp ez a bajom: hogy mind másmilyenek! Na tessék.

Nézem tévén: multinacionális lazackonszernek pl. Állatirtó emberiség. De hagyjuk. Más a szempontom. Nézem a lazacos hapsikat.

Unalmas, bár színesbe öltözött, kemény műanyag védősapkás hivatalnokfélék. Maigret-kisemberek. Sosem lettem volna hivatalnok. Nagyon lenéztem azt, hogy „vállalat”, mindig. Nem is sejtettem, mekkora pénzeket zsebelnek be. Ma már látom. Ah, a Mannesmann-botrány. Na és, gondolom, a buszra várva, mi van akkor, ha a főkolomposokon rajta ragad az „erkölcsi szempontból nem foltatlan” elnevezésű bélyeg, folt? Szarik rá mind.

Totyí a vállamon. Eszi a hajamat. Csöndes. Az igazi Totyí. Jó társ. A fejemen áll már. Szelíd. Bár csitulna le a tojóí ingerenciája augusztus elejére. Milyen szép heteink lehetnének kettesben!

További folytatás (feljegyz.)

Mindez a 2004-es évből. Kicsit visszatekintettem már 2003-ra. Nézzünk ilyesmit még, tovább. Régebbi esztendők is besandítottak.

Hétfőn megyek leadni egy nagyobb (na ja!) fordítási munkát.

Régi barátnék ez a kiadófőnöksasszony, még itthoni barátaink közül is kedvel, tisztel némelyeket. Kilenc évig mégis távol voltunk egymástól. Most összejöttünk véletlenül. S nagy munkatársak lettünk, 76 és 66 évünkkel! Oda megyek. Nála lett folyamatossága (csak nála!) a hat ragyogó munkával is ékes 2003-as évnek. Igen, hat ragyogó munkám volt, 5-öt kiemelkedően, egyet abszolút módon oldottam meg. Kettő volt csak verses. Ezt tudom mondani a 2003-as évről. Nincs folyamatosság, nincs létbizonyosság – ja, és kettő kivételével abszurd alacsonyak, vagy jócskán alacsonyak voltak a honoráriumok. A havi átlagjövedelmet... de ezt már annyit mondtam... cikkírással, szellemiekkel, de még a gyatra, bár örvendetes saját könyv-honoráriumokkal sem lehet összehozni. Együtt mindezekkel. A nyugdíjammal. Ezt írjam örökké?

Persze, mondom mindig, ki mint él, úgy ítél. Akinek gyermekei, nagy terveik vannak, aki harmincvalahány éves, pláne húszvalahány, de aki 50-55... e nemzedéktől is nagyon elvisznek a gyakorlati paramétereim... mindenkit elvisznek ezek egymástól... kis körök annál jobban összeolvadnak.

Persze, én nem is akartam, nem is hittem a nagy külföldeezést. 2003-ban már nem volt meghívásom, hála istennek, mondtam. Idénre volna kettő, jövőre előre egy. Nem vállalom egyiket sem. Valami kiállítás anyagát nagy gonddal, melóval megcsináltam – áldja az ég, menjen. De nélkülem. Üdvre.

Sok mindenben eleve másmilyen voltam. Valaki nevetett egyszer (jaj, kocsmában álldogáltunk; ma már képtelen volnék bemenni így bárhova! a sok utcai dobozos sör mellett volt is gond a fölös lé kieresztésével! ha nincs kocsmavécé, presszsóvéccé), miféle dolog, kicentizem, hogy minimum nullszaldóra akarok kijönni a lóversenynap végén. Nem úgy „megyek ki” (nem megyek ki! nem „mentem, ki”), hogy van ennyi meg ennyi, ez elveszhet, vagy próbáljunk nyerni rá valamit. Ezekben a dolgokban is más voltam.

Vagy ki tudja. Ki tudja, ki milyen. Lehet, hogy mások – lényegi dolgokban – ugyanolyanok, mint én, csak van egy plusz szerepvállalásuk, jellemzőik, az külön haszon, és mögötte hasonló pályákat jár az agyuk, az idegrendszerük, a lelkük, mint ahogy nálam ez megy. Talán.

Talán nem.

Ebben igen, abban mégsem.

Elakadtam, pedig annyi minden el is fog maradni itt még.

El fog itt maradni még sok minden, s Totyi is elégedetlen velem, joggal: foglalkoznék már végre vele. Nem ordít, nem kellemetlenkedik, jó ki má-dár. Na, pillanat, Totyika, jövök.

Ha megvan a nap neheze – jó, álmos vagyok sokszor, türelmetlen, még ha ennek semmi jelét nem adom is! Totyi körül a levegőt is megfújom –, már „a Bodeni-tó” szindróma jön. S ez a kimondatlanságé, mindenhogy. Tehát: több, mint az írás? Félek.

Még a levelet megírni is oly nehéz. Ál-levelet nem érdemes. (Ez is ál-levél, akkor.) Összegezni próbáltam, miről írtam az igazi levélben: kaják – lemondá-sok – céljaim mégis – helyzetem – helyzetünk ebben az országban – ennek az országnak a helyzete – az egésznek az összege! Na, szépen hangzik. Odaka-nyarítottam jegyzetpapíromra (sampler): „Így majd a cikket.” Jaj, dehogy így.

VI.

Búcsú egy kis időre

Egzisztencialistaságom, szuverenitásom: még könyveim dolgában sem tudok telefonálni! Ne legyen „tényező”. Csak ha muszáj, majd.

De az egyik telefon azért csak meglett – igaz, közvetítőig jutottam csak, nem erőltettem, majd. Aki pedig visszahívott: igenis örültem a beszélgetés-nek, nem volt át nem szitált idő.

Totyi meg olyan nagy jó lett hirtelen ma délutánra.

Mindez igaz lehet?

Totyi dolga már nem egészen. Jön, trikóm nyakához, csipkedi állam „egyenetlenségeit”: szakáll-tarló, kis sebhely...

*

A jelen: túlerő. Bennünk, velünk. A krónikás érdeme eleve ott kezdődik, hogy képes rá, már ha célzat s érdek nélkül teszi, foglalkozzék valami épp nem aktuálissal. Különösnek érzem, hogy belőlem épp az erőteljes egzisztencialista-érzet okán hiányzott a múlt kicsontozásának, tudományos, rendszerezett (mondjuk így: pozitivista, enciklopedista) szemléletének lehetősége.

Mert a jelent mindig oly hevesen kellett élnem, furcsa, hogy a múltakra is kiterjesztettem környezetét. (Ami vele jár.)

Ahelyett, hogy örültem volna: ami volt, az csak leltározandó. De ha tisztán tudnám látni, főleg nagy bőségben, a korábbi éveket, talán nem is foglalkoznék velük.

Látnivaló lesz majd, hogy egészen banális, meseszerű kis elemek: drágakö-vek (sosem voltak nincsenek is drágaköveim), minimum borostyándarab-kák nekem (kavicsaim voltak csak).

A jelen érdekes-kavics-gyűjteményében a múlt elemecskéi ezek az értékes, bár csak képzetes darabok.

Különben: a darabosság. A város így hull szét, ez adja, hogy kedvetlenségemben „egész”.

Nehezen tudom felhozni már magamban azt az elfogultságot, mely megaranyozna, mint Kosztlányi mondja kb., minden pocsolyát. Mintha a hepehupás utak, a szálló kőpor, a kocsibűz, a zaj, a hirtelen túl elegánsnak mutakozó, régen olyan ütött-vert pesti „utcák némelyike: idegen lenne mind ez az egész. Együtt. Nekem se jó semmi?

Ha innen nézzük: eltelt az életem – az egyik legnehezebb korszakában járok. Sok próbálkozáson túl, az örökösnek mutakozó taposómalomban: benne. Legalább az elmúlásban hihetnék, „kíméletes kulturáltságát” remélhetném. Lenne kiszaladó életem: bécsies. Innen jut eszembe... vissza jegyzeteimhez.

A lovi, írtam fel a minap, egzisztencialista dolog volt. Átélés kérdése. Csak hogyan éld át Lord of the Realmot? Lee-t, szinte a semmiből, ily alapon?

A pénz, mi a pénz? Add össze: egy (még jócskán feljavítandó) közepes lakás ára, egy autó... a feljavítás, az autó tartása... egy élet, ennek megfelelően – máris (átlagembernek, nekem) hihetetlen összeg.

Igen, amikor mi „megvettük” lakásunkat, úgy, hogy apámékéban maradtunk, nekik vásároltunk egy kis másfél szobásat, 1970-ben, mertünk nekivágni az életnek 10.000 forinttal. S a Balatonra mentünk, „Jugó”, nem fért bele, de ha visszagondolok rá: dús teltsége van annak a 8–10 napnak. Egy kis villaházat vettünk ki, két évre rá visszamentünk, ott indult Dömiék Nagy Koala Kártyabajnoksága is. A kosarunkat meg tudtuk tölteni a Gomba Boltban stb.

Teljesen már világ volt. És másik világra vágyódtunk, sokakkal, mikor... amikor nem tudtuk, milyeny szerencsések vagyunk, hogy egyáltalán fedél „valaminek a fedele”, ahogy feleségem manapság esős időben mondja (meg nem csak akkor), van a fejünk felett. S Törökbálint?

Persze, az éveknek múlniok kell. Felfogásunknak változnia e múlással. Az igazságtartalmak (bárgyú szó, mégis) háttérbe szorulnak, előtérbe kerülnek. Érdekes lesz talán nagyobbakat ugrálni az években, éveken. Nem ígérem, hogy mély következtetések merészkedem általában. Inkább – kiegészítő tanulmány lesz ez a (különféle helyeken megjelenő) „sorozat” azoknak, akik érdeklődnek valaki állítólag lényegtelenebb oldala, oldalai iránt is...miközben a lényeges oldalait is csak elvéve, vagy elenyészően kevesen tartják lényegesnek...de így van ez jól. Csak Totyi éljen, menjen el ez a nagy és bezsongott nyara, még ha maga a nyár lesz is az, ami elmegy vele. Mint az évek...

Míg mi adjuk naptárunk nevét. (Jön Totyi; megy.)

Hát elkezdtem. Naptáram. S mégis a „mikro” a fő. A Totyi. Mert ez a már-már agybajosan aprólékos mûgondú együttlét „a nyári, hibbant verébbel”: 2003/04 legalapvetőbb jegye lett nálam. S kiket – arányrendszerteremtve – szinte mindenre, ami velem van. „Ehhez fogható alaposság kellene mindenben...” – „Ilyen közelség és fontosság nincs egzisztenciámban még egy...” – / „Ennyire közel nem kerültem semmi más mód semmihez, s közben ennyire távol...”. Való igaz, ahogy a legegyszerűbb ücsörgés, pihenés, olvasgatás közben is – már ha nem őrjöng a könyvtől, már ha nyakamban mászkálva egyáltalán hagyja, pihenjek... önfeledten ígyse, soha – ott van, mondom, a nyári hónapokban áztatják egy szúrós szál fûvel, gazzal, s nemcsak ő nem vigyáz rám (egyelőre a szemet kivéve, azért), de – nem vétettem el mondatom! nekem is minden lehető figyelmemmel arra kell ügyelnem, meg ne sérüljön, agyon ne nyomjam...mindent megtesz, hogy bizonyítsa, veszélyérzék nem él benne reáliával. Csak irreálisan; ott retten, ahol nem kellene. Lakásunk két szobájában, ha szétcsukva ezen helyiségek épp nincsenek, nem járhatok úgy, hogy ügyelnem ne kelljen: hol kell őt elkerülnöm, rá ne lépjek... S mikor kalitkában merészeltük tartani őt, főleg azért, mert volt másik, öreg, csak kalitkában élni bíró madarunk. Totyi úgy összetörte a szárnytollait, hogy mikor kiengedtük, zuhanó-, jobb esetben siklórepüléssel ért földet, legtöbbször a lábam alatt (felemelt lábamról van szó). Tucatszor mentettem meg így az életét – saját magától; mentettem meg a saját életemet. Egyszer, ahogy a szomszédunkban tűz ütött ki, egzisztencialista makacsságomnak köszönhette életét: ő s akkori kutyánk, Szuszi: nem nyitottam ajtót a legvadabb dörömbölésre sem. Ha nyitok, beárad a késsel vágható füst, nekik végük. Ez azóta is mércém; bár az emberélet, sajnos, nem a mérce szerinti benső rend.

Nyilas Atilla

GANDALF

[„De valamit a sors, úgy látszik,
akart velem...”
(Szabó Lőrinc)]

Gyűrűk Ura-nevemre egy egri
műhelytalálkozón tettem szert,
hol igen megfertőzött a jókedv.

Szállásunk előtt gyönyörítasan
csodáltam az itt-ott sárgás füvet,
életemben nem tetszett ennyire.

Később, egy félreeső parkban
átöleltem mellettem a fát, majd
visszaimbolyogtam a teraszra.

Hirtelen arra lettem figyelmes,
nilyen veszettül dobog a szívem,
számolni kezdtem önkéntelenül:

egy-kettő-három-négy-öt-hat-
hét-nyolc, egy-kettő-három-
négy, egy, – kettő, – egy, –

ekkor, ekkor láttam a környező
tágas sötétből az egyetlen fényt:
térbeli formák összefüggő sorát,

áttetsző gömbök, vagy inkább
tojás alakúak, együtt pulzálnak,
lassan fordulok tengelye körül,

valami végigárad bennük, derű
és rettegés: látom, az ott a jó és
kívüle nincsen más, nincs semmi,

és föltétezik a kérdés: jó voltam-
e, de nemcsak ekkor meg akkor,
és nem hogy törekedtem a jóra:

jó voltam-e valóban, és be kell
ismerni: nem, hiába vágyom a
fényfolyamba, én sem vagyok.

Teljes szívemből bánom, és nem
akarom, — de nem akarok meg-
halni, nem így akarok meghalni,

nem ígérek, én magam vagyok a
meglelkesült kívánság-ígéret, ha
nem volna vége, nem dőlt volt

volna még el a sorsom egészen,
fölemelem fejem, és mintha pot-
méterrel növelnék hangerejét,

váratlan beúszik érzékelésembe
szívem aritmiája. — Ami hátra
volt reggelig, mikor mint sánta

főnix, pironkodva-diadalmasan
ujjongva és kissé még mindig
csodálkozva újságoltam, hogy

élek! s körülményes készülődés
után talpig fehérbe öltözötten
kilépve az épület elé, a fénybe,

ezt mondtam: Gandalf vagyok, a
fehér, az dermesztő félelem, el-
ragadtatás, makogó igehirdetés,

ösztön, társaim gondoskodása,
ravaszság, túlmozgások, testi-
lelki tűrőképességem határait

ostromló megpróbáltatások, vad
ürítkezés összes testnyílásomon,
hogy néha már csak pusztá bél-

csatornának éreztem magam, és
kétségbe vontam, hogy van még
bennem, ami kijöhet, azt hittem,

a vérem hányom, hogy magamat
ürítem magamból, egyszóval a
küzdelmes éjszaka, mintha egy

balroggal testemen belül. — És
a te arcodat kerestem, hitvesem,
fejben neked fogalmaztam két

rövid mondatra szűkített vég-
rendeletemet, egyre halogatva
kimondását, míg mellkasomban

szüntelen fészkelődött a szívem,
szerelmem, neked esküdtem újra
hűséget a halál egyik küszöbén.

AKARATTYÁTÓL AKARATTYÁIG

Állt a meredély szélén, távol az ég vízfestékje mintegy tengerbe futtatott partot és öblöt. Pedig ott nem tenger volt, csak a párába vesző jó dunántúli dombok. Kimerevült tekintetű legény az akarattyai partfalon. Mellette egy NDK-ból szalajtott nyurga fiú, autóstopos társa, aki addigra már megkóstolt minden magyar árokparti füvet. Egy ideig ugratták, aztán abbahagyták: műszaki szakember édesapjával együtt a háború után egy gyárépítésre évekre a Szovjetunióba telepítették a német családot, s a fiú a tábori körülmények között, a vitaminhiány kényszerében szerezte botanikai ismereteit.

A hatvanas éveket írtuk, s a Balaton akkor a tenger illúziójával, a lazább öltözködéssel és viselkedéssel – amit akkoriban még a rendőr is elnézőbben kezelte – a szabadság körülhatárolt nyári rezervátuma volt. Szinte kultikusán, minden évben – ha csak napokra is – le-leruccantam. Az én generációmnak autóstoppal illett. Amikor egy sikeres lengyelországi autóstopos barangolás után a következő évben mérnökhallgató barátom nem kapta meg az útlevelét az együtt tervezett jugoszláviai úthoz, fájdalomdíjul akkor is ott volt a tó. A megvillanó lányok. Egy évre is kitelt az emlékük. Személyi kultusz helyett – egy évtizeddel később – nekünk, szerencséseeknek már a szerelmes kultusz jutott.

Így aztán engem később nem is annyira a beépítések és a vízminőség, az algásodás meg miegymás zavart, hanem a „kaporj kurta” szemlélet mohó térhódítása. A hetvenes években a változás jelzője volt, amikor egy bódéból a morózus tulaj kiszólt: „Tudod, ki az én vőm?” És elhangzott valamelyik teljesen jelentéktelen szaktárca teljességgel érdektelen miniszterhelyettesének neve. (Hogy milyen védettsége volna? Avagy milyen robotra kényszerül egy „szegény” rokon? Ki tudja?) Cseperedő gyerekeim társaságában leginkább a tegezés zavart. Ugyanis csak portékáinak árára lettem volna kíváncsi, amit nem írt ki.

Aztán már saját autóval érkező nyaralóként láttam, pénztárnál, sörözőben, strandon honfitársaim hogyan kurtítják meg a más nációbelieket. S eszembe jutott a görög kisvendéglős, aki külön salátára és italra hívott meg, a saját kontójára, mert olyan jól elbeszélgettünk. Vagy az istriai házigazdánk, aki reggel maga főzte kávéval, este házipálinkával várt, remélve, hogy jövőre újra nála szállunk meg. S közben történeteiből kibontakozott a

balkáni sors: szerbként, horvát feleséggel Szerbiából menekülés az Istriára. Ahol a szomszédok azért gyanakodva méregetik. De előttünk akkor sem akart másnak látszani, mint ami. A szegénységből kitörni készülő, iparkodós ember.

A nagyon „nemzetközire vett” balatoni építészeti erőlködésektől a külföldi amúgy sem hagyja elvarázsolgatni magát: ami a spanyol tengerpartra vagy a francia Riviérára illik, azt meg kell hagyni ott. A vendég vagy a kedves megszokottat, vagy a még meg nem ismert, természetes magyar hangulatot várja.

A Balatonra persze visszajárok. Akarattýára meg kultikusan. Oda, a merdek part szélére, ahonnan szárnyatlan is el lehet rugaszkodni a képzelt tenger fölé. Itt, a löszfal alagútjából néha kidübögő vonat zajával, meg a víz fölötti sirályokkal egészen jól megvolnék. A kiszáradt partoldalból finom port kap fel a szél. Ifjúságom hamvai indulnak a víz felé.

Akarattya, szabadság – legyen meg a te akaratod.

*

A hagyományos Salvatore Quasimodo nemzetközi költőverseny elismerésével egyidejűleg 2004 szeptemberében első ízben adták át Balatonfüreden a Bertha Bulcsu-díjakat. A Balaton-vidék gondjainak megszólaltatása jegyében az irodalmi publicisztika kategóriában díjazták a fenti írás szerzőjét is.

Bumm (San Diego, Vietnami háború emlékmúzeuma, 1996)

A LÉTEZÉS ABSZURDITÁSA GÁRDONYI GÉZA REGÉNYEIBEN

Dolgozatom célja Gárdonyi Géza regényeinek új megvilágításba helyezése. Írásom Gárdonyi regényeit állítja a recepció középpontjába. Az általam felvázolt olvasat elsősorban az életrajz fényében vizsgálja az író regényeit. Ennek az életrajzból kiinduló olvasatnak az alapját az *Egy történet több nézőpontból – Gárdonyi Géza házasságának különféle képpen elbeszélte története*¹ címmel megjelent írásomban dolgoztam ki. Jelen munkám ebben a tanulmányban felvázolt szempontrendszer alapján vizsgálja Gárdonyi Géza regényeit.

I. ÉLETRAJZI ELEMÉK GÁRDONYI REGÉNYEIBEN

Gárdonyi Gézának életművében vannak olyan művek, amelynek tematikájukban nagyon hasonlóak egymáshoz. (*A lámpás, Az a Hatalmas Harmadik, Ábel és Eszter, Ida regénye*) Ezek a művek az életmű különböző pontjain jelennek meg, mintegy azt sugallva, hogy az író egy adott témának különböző kidolgozásait kísérelte meg pályája során. Ez az életrajzi tény irodalomtörténetileg azért bír jelentőséggel, mert az író saját házasságán keresztül találkozott a fennálló világrend merevségével, és bizonyos tekintetben, átjárhatatlanságával, amely regényeinek állandó témája. Gárdonyi regényei ezért olvashatóak a világ abszurditásával találkozó Én vergődéseinek, amely problémafelismerés az írot a modern irodalom előfutárai közé sorolja.

A lámpás, 1897-ben² jelent meg. Már maga Gárdonyi József elismeri ennek a műnek a rokonságát az *Az a Hatalmas Harmadik* című regénnyel, ugyanakkor alig kihallhatóan jelzi a téma életrajzi vonatkozását. „A munka kétségtelen a *Hatalmas Harmadik* első próbálkozása. Az élettragédia nem kapott még a szerzőnél se elég távlatot, se elég tehetséges tollat.”³ Az *Az a Hatalmas Harmadik* megjelenése 1903.⁴ Gárdonyi József, aki megállapításait édesapja naplójegyzeteire alapozza ezt írja a regényről: „A *Hatalmas Harmadik* megjelenése után néhány hónap múlva, Gárdonyi már sajnálta, hogy írta. Megbánta, hogy a családi titok ajtaján rést nyitott a kíváncsiaknak.”⁵

Az író naplójegyzeteiből kiderül, hogy a regény témáját egyrészt saját élete, másrészt Fáy Zoltán élete adja. Fáy Zoltán az, aki egy asszonyért kilépett a katonai szolgálatból, mint ahogyan a regényben a főszereplő Mihály.⁶ Az *Ábel és Eszter* 1907-es,⁷ az *Ida regénye* 1924-es⁸ évszámmal jelent meg. Ennek az utóbbi regénynek a keletkezése Gárdonyi József alapján 1918. május 14-től 1920. január 2-ig⁹ tart.

A regényeket nemcsak a házasság intézményében csúcsosodó szorító társadalmi kötöttségek témája tartja össze, hanem a szereplők nevei is. Az *A lámpás* című regényben a férfi főhős – Kovács Ágoston – szerencsétlenül alakult első házassága után egy Ida nevű leányba szeret bele, akivel a leány halála miatt nem házasodhat össze, később azonban egy Mariska nevű lány lesz a felesége. Az *Az Hatalmas Harmadik* női főhőse Mariska, az *Ida regényé* pedig értelemszerűen Ida. Mindegyik női alakban közös, hogy életüket adják a férfi hőséért – ellentétben törvényes feleséggel – tudván azt, hogy a világ előtt nem lehetnek törvényes házastársak, vállalják szerelmük beteljesületlenségét.

II. A REGÉNYEK KÖZPONTI PROBLÉMÁJA: EGY ÁLLANDÓ FESZÜLTSEG

Gárdonyi regényeinek ez a csoportja mindig pontosan bemutatja a főhős vergődését. Ez a vergődés abban áll, hogy a végsőkéig leszabályozott társadalmi rend egy élhetetlen világot teremt, amelyből a hősök elvágyódnak. A regények hősei megpróbálnak kitörni ebből a feszültségből, a társadalom normái azonban megakadályozzák ezt a kitörési szándékot. A társadalmi elvárások és a szív törvényeinek szembenállása egy olyan kitörési szándékot eredményeznek a regények főhőseiben, amelyeknek szerkezete állandó, és a következő elemekre bontható:

A regények felvázolnak egy jogilag érvényes rendet, amely azonban álságos. A rend jogos, de igazságtalan. Ennek a rendnek az élhetetlensége az olvasó számára azáltal lesz világos, hogy a regények narrátora a szereplők életében bemutatja a rendszer élhetetlenségét, és bár minden szereplő benne él a rossz rendszerben, annak ellentmondásosságát csak a kitüntetett szereplő ismeri fel. A felismerés érzelmi úton történik, és azért, mert a főszereplő a saját bőrén (leggyakrabban a házasság által) érzékeli az igazságtalan rendszert. A hős megpróbál kitörni az élhetetlen rendszerből, az azonban erősebb nála: a törvény ellen lázadót a törvény törvényen kívülé teszi. A hősöknek elvileg két lehetőségük lenne, vagy vállalják a törvényen kívüli létet, vagy a szív érzéseinek engedelmeskednek. Gárdonyi hősei

mégis megpróbálják a lehetetlent: saját életükben megkísérik a feszültséget feloldani. Helyzetük éppen ezért tragikus lesz, mert nem a szív érzéseinek engedelmessé válnak: értelmetlen; a társadalmi megkötöttségeken áttörni pedig: lehetetlen.

Az ábrázolt feszültség a regény végére azt eredményezi, hogy az olvasónak a feszültséget előidéző rendet kell értelmetlennek tartania, mert az értelmetlen cselekvésekre ösztönzi a szereplőket, és megvalósíthatatlan vágyakat táplál beléjük: megfelelni a fennálló rendnek, ugyanakkor a szív törvényei szerint cselekedni. Gárdonyi regényeiben a regény témáját adó feszültség a regény végére sem lesz feloldva, a változás csupán annyi, hogy az olvasó belátja magát a feszültséget, és értelmetlennek tarja az azt előidéző rendszert, mint a bonyodalmak okát.

Bodnár György megjegyzése az *Az én falum* novellaciklust illetően, Gárdonyi regényművészetére is alkalmazható. Gárdonyi regényei tekinthetők a modernség előfutárának hiszen, nemcsak a novellák, hanem a regények „története, cselekménye és alakrajza azért töredezett és esetleges, mert kohéziós ereje már máshol van: a belső történetben. Még pontosabban: alaphelyzetben.”¹⁰ Gárdonyi regényeinek alaphelyzete pedig: a világ abszurditásának felismerése, amely felismerés mégsem abszurd regényekben realizálódott.

II.1. A feszültség életrajzi oldala

Gárdonyi regényeiben a szereplők, illetve történetek gyakran nagyon rimelnek az író életrajzában történetére.

Bizonyára nem véletlen, hogy az *A lámpás* című regény férfi főhőse kántortanító¹¹, hogy a történet az 1848-as szabadságharc alatt játszódik¹², és az, hogy a regény főszereplőjének feleségét a falu plébánosa csábította el.

Az *Az a Hatalmas Harmadik* című regényben a házasság egyes mozzanatait pontosan megfeleltethetők az író életrajzában olvasható mozzanatoknak. Ilyenek a három gyerek, a megbízhatatlan feleség, a feleség és anyós konfliktusa. Az a találmány, amiért Mihály a pénzét kapta, és országszerte ismert személyiség lett, megfeleltethető Gárdonyi Géza írói elismertségének. Azt is tudjuk – Gárdonyi Gézának nem a családjuk birtokában lévő levelezéséből – hogy az író nagy igyekezettel próbálta József nevű második fiát magához hívni, aki korábban az anyjával élt.

Az *Ábel és Eszter* regénynek is lehet életrajzi kapcsolata, a könyvben ábrázolt szerelem lehet életrajzi vonatkoztatású is, bár ez jóval halványabban rajzolódik ki, mint az eddig elemzett művekben. Az élő Gárdonyi ugyanis

közli az író egyik naplóbejegyzését: „»Délután a lóvonaton egy rendkívüli szép és kedves lányt láttam. Ez lett volna a nekem kijelölt. Bementem egy utcába és elvesztettem.«”¹³ Tudjuk, hogy az Ábel és Eszter éppen ezzel a jelenettel kezdődik.

II.2. A feszültség történelmi oldala

Nagy Sándor¹⁴ pontos elemzése rámutatott arra, hogy az a problémakör, amellyel Gárdonyi foglalkozott jellemzően a klasszikus magyar századforduló terméke. Ez az idő az, amikor a hagyományos világkép összeomlik, ami a kor gondolkodóit új alapokon nyugvó világkép keresésére ösztönzi.¹⁵ „Ilyen értelemben a kései, tragikusan ironikus Mikszáth Kálmán ugyanazt élte át, mint a Lírikus epilógját író Babits Mihály, és Gárdonyi Géza ugyanazzal a helyzettel szembesült, mint Ady Endre. Ez a közös korélmény és a vele való küzdelem ösztönöz bennünket arra, hogy a magyar századfordulót olyan egységes irodalmi korszaknak fogjuk fel, amelyben csak a kor gondolkodásbeli konfliktusainak felismerése és vállalása jelenthet értékmérő szintet. Ebből fakad látásmód és stílus, életérzés és megformálás, minősíthető műalkotás-értelem. Ezért gondoljuk úgy, hogy Gárdonyi esztétikai teljesítményének értékéhez is világképének helyes értelmezésén át vezet az út.”¹⁶

A kor tudományos felismerései eredményére gyökeresen megváltozott a kor embereszménye is. A társadalmi anakronizmus felismerése felkeltette a klasszikus polgáreszményekhez kapcsolódó szabadabb világ vágyát. Gárdonyit ennek a dilemmának a felismerése készítette arra, hogy művészetében legyen úrrá a történelmi kor káoszán.

III. A FESZÜLTSG BEMUTATÁSÁNAK SAJÁTOSSÁGAI

III.1. A lámpás

Az *A lámpás* című regényben Kovács Ágoston szembesül falusi megkötöttségekkel, amelyek a plébános aránytalanul nagy befolyásában öltenek testet. A falusi plébános ugyanis, a helyi rend alapján, nem csak a templomban, hanem az iskolában is úr volt. Az iskolai katekézis tanítása – mivel annak szövegét a plébános határozta meg – a plébánost a tanító fölé helyezte. Kovács Ágoston nehezen tudja elviselni az értelmetlen szabályokat, azt, hogy kezét kell csókolni a papnak, hogy az utcán a pap süvegét neki kell hordoznia. Ezeket a lázadozásit azonban még elfojtja magában.

A világ abszurditása akkor tudatosul benne, miután a plébános elszegte feleségét, és őt még ezek után sem választották el feleségétől. Így nem tudta törvényesen feleségül venni Idát, akit bujdosása során ismert meg. Ida ebbe a bánatába belehalt. Ezek az események azt eredményezik a főhősben, hogy megrendül a bizalma Isten igazságosságában. Mivel egy tanítónak minden héten gyónnia kellett, meggyónta kétélyét egy papnak, aki nem oldozta fel. Ez egy tanító esetében az állása elvesztését jelentette, mivel nem áldozhatott, és így nem járhatott elő jó példával a faluban. Ágoston itt találkozik azzal a képmutatással, amellyel a vallási törvényeket kezelik, mert egy másik plébános, hogy a nép meg ne botránkozzon, hajlandó volt megáldoztatni őt, csak nem szentelt ostyával.

A regény világában a papság nem él tiszta életet, csak elvárja azt másoktól. Amikor Kovács Ágoston egy másik faluba kerül tanítónak, az ottani plébánosnak gyereke van. „—Hát ez az úr kicsoda? – kérdezem, a kis öt éves gyereket megsimogatva. —Ha más kérdezi az unokaöcsém, ha te kérdezed, a fiam. Aztán egy gömbölyű, jóságos arcú úri nő jött be. Bort hozott egy tálcán meg két poharat. Azt már nem kérdeztem, hogy kicsoda, úgy is tudtam, hogy ez meg az – unokahúga.”¹⁷

A világ ilyen ellenmondásokkal telítettsége, amely az elvárt és a meg tapasztalt világ között van, a hőst belekényszeríti egy megoldhatatlan helyzetbe. A rosszul meghozott és feloldhatatlan társadalmi törvények a szív törvényeit kényszerpályára helyezik. Így „köt házassági megállapodást”¹⁸ Kovács Ágoston szerelmével, Mariskával, amely házassági megállapodás majd az Ida regényében ismétlődik. A később születendő gyermekek gondja pedig az *Az a Hatalmas Harmadik* című regényben tér vissza.

Kirajzolódik a regény szerkezeti jellemzője, amely azt az író többi regényével rokonítja. A főszereplő a társadalmi elvárásokkal és megkötöttségekkel a házasságán keresztül találkozik. Elrontott házassága örökre megbélyegzi őt, alkalmatlanná teszi őt arra, hogy megint megházasodhasson. A szigorú megkötöttségek azonban nincsenek egységben a szív szavával. Kovács Ágoston, bár társadalmilag alkalmatlan rá, szerelmes lesz, és szeretne megházasodni. Ennek az ellentmondásnak a felszámolása lehetetlen, a hős mégis megkísérli. Megpróbálja csak a szív házasságát élni feleségével, dacolva a világ elvárásaival, de saját törvényeihez, becsületéhez és tisztaságához végsőkéig ragaszkodva. A regény ennek az értelmetlen áldozatvállalásnak a lehetetlenségéről és élhetetlenségéről szól, és ez a motívum rokonítja a regényt Gárdonyi más regényeivel.

III.2. Az a Hatalmas Harmadik

Az *Az a Hatalmas Harmadik* című regény cselekménye röviden a következő: Mihály – akinek történetét egy író barátja mondja el – fiatal korában szerencsétlenül köt házasságot. A rossz emlék miatt fél a házasságtól és kerüli minden lehetőségét annak, hogy nővel találkozzon. Az események mégis úgy alakulnak, hogy összeismerkedik Mariskával, megszeretik egymást, mivel azonban Mihály nős, és a válás lehetetlen, egy új házasság nem jöhet szóba. Mihály ezért ismételten öngyilkosságot akar elkövetni (az első kísérlete akkor volt, amikor a lehetetlen első házasságból akar szabadulni), mert helyzetét feloldhatatlannak érzi. Mikor Mariska megtudja ezt, felajánlja, hogy hozzá megy feleségül: ami azt jelenti, hogy hozzá költözik, de szerelmük soha nem teljesül be, bármennyire is összeillenek lelkileg. A társadalmi megkötöttségek örökre beárnyékolják szerelmüket.

Gárdonyi igyekszik az álságos rendszer minél részletesebb bemutatását megadni. Így bemutatásra kerül a házasság intézményének álságos jellege: „A házasság barátom, a leggonoszabb szerződés, amit valaha emberi elme kieszelt. Mert beledobhatjuk-e józanon az életünk minden vagyonát egy olyan háznak a megvételébe, amelyet csak kívülről ismerünk: de aztán teljes bizonyossággal tudhatjuk, hogy kívülről éppen eladás céljára építették, cifrázták mindig, mindennaposan? Köthet-e józan ember olyan szerződést, amelyben holtáig kötelezi magát, hogy együtt fog élni egy valakivel, akinek csak az arcát, haját meg a keze bőrét ismeri?”¹⁹

Azért sem jogos a házasság intézménye, mert a felek alig ismerik egymást, mielőtt megházasodnak. Ennek oka pedig az, hogy a társadalom konzervatív módon viszonyul az udvarláshoz: „Nem untatlak egy nyári uzsonna elbeszélésével. A férfiak viccelődnek. Az asszonyok pletykáznak. A titkárnénak hernyó mászik a nyakán, maga pillantja meg a zsebtükörből és komikus sikitással elájul. A képviselő fehér nadrágja zöld foltos a térdén, – a színészasszony nevetve figyelmezteti rá a társaságot. Az öreg néni beleejti a szemüvegét a kávéjába stb.”²⁰

Az egyház ebben a regényben is teljesen elítéli Mariska tiszta döntését, hogy vállalva szerelme beteljesületlenségét, ugyanakkor a világ megvetését, csupán érzelmileg Mihály felesége lesz. „—Mariska, mi történt veled?! —Nem akartam megmondani, de hiába, nem bírok színlelni. És a sírás elfojtotta a szavát. —Ki bántott?! —Senki. Képzeld ... a pap nem oldozott fel. —Lehetetlen! Kutya-kötelessége! —Azt mondta, el kell válnom tőled... Ha nem bánom töredelmesen... hogy veled éltem... nem oldoz fel... —És te elválsz tőlem! Éreztem, hogy méginkább átszorítja a nyakamat. (...) —Szólj világosan! Mit mondtál? —Azt mondtam a papnak, hogy nem bírok tőled elválni. Nem bírok, nem bírok! Hiába: nem bírok! ... Nem is akarok!”²¹

Gárdonyi egymásba ötvözi Mihály első házasságának szerencsétlen történetét azzal, hogyan ismerkedik meg Mihály Mariskával. A házasság nyomasztó köteléke mellett azonnal így megjelenik a szív szava.²² Mariska, miután elhatározza, hogy minden társadalmi törvény ellenére a szív törvényeit választva megy Mihályhoz feleségül, a következőket mondja: „Az életedet ezennel a magaménak nyilvánítom. Független vagyok és nagykorú. A földi törvények ostobák és kegyetlenek, ha nem engedik meg, hogy boldogok legyünk! Apellálok az égi törvényekre!”²³ És később: „Nincs szükségem arra, – mondotta kipirultan, – hogy napokon által prédikációkat hallgassak a fiumei keményítőkről. Nekem fehérebb és szélesebb a fogalmam a női becsületről, mint akárkinak is. De nem a világ mértékével méröm a tisztességemet, hanem a magaméval.”²⁴

Ennek az igazi törvényeken nyugvó döntésnek, amely nem megkötöz, hanem szabaddá tesz, azonban a regényekben nincsen perspektívája. A szereplőknek ugyan sikerül elérniük azt, hogy nem törődnek a világ rosszallásával, de azzal, hogy tartják magukat a belső törvényeikhez – amelyek nem a látszaton alapulnak – egyúttal azt is vállalniuk kell, hogy a szívük diktálta vágyak nem teljesezhetnek be. Mariskát döntése egyúttal arra is ösztönzi, hogy világi ruhában járó apáca legyen Mihály mellett. És szerelmüknek ez az árnyéka, amelyet a regény végére Mihállyal együtt az olvasó is kénytelen megérteni: „De gondolj arra ... hogy ameddig csak ketten vagyunk, élhetünk nyugodtan a világ háta mögött, a világgal nem törődve, és mikor a szemedbe nézek, azt mondhatom: *Te jó, te becsületes, te igazi férjem és uram!* (...) De gondolj kérlek ... arra, ... hogy nekünk... (...) nekünk nem szabad e Földre engednünk ... egy harmadikat. Mert bármennyire is szeretnénk őt,... ha vérünkkel táplálnánk is, mint a pelikán,... és mind a kettőnk szeretete... lenne a levegője,... neki mikor... mikor megéri az elméje, joga van arra, hogy a szemünkbe nézzen, s élénk csapja a keresztlevelét, s azt mondja: *Ti gyalázatosak!*”²⁵

A szív törvényeinek az a beteljesületlensége, amelyet a szereplők maguk vállalnak a regény végére sem lesz feloldva. Mint ahogyan az kiderül, Mihály azért akarja, hogy történetét (a regény szövegét) íróbarátja megírja, mert érzi: egy kés élén táncolnak feleségével, helyzetük lehetetlen: „—Megírhatom, – feleltem, – csak azt nem értem, hogy mi sziveség van abban, ha mindezeket leírom. Mások az ilyesmiért haragszanak. (...) —Hát pedig ez nagyon érthető, – mondotta rosszaló hangon. Én ezt a könyvet elteszem. Érted már? Elteszem. Aztán tudod, *ha mégis* ... ha mégis megjelenik az a Hatalmas... akkor majd ha érett elméjű lesz, becsempészem a könyvei közé.”²⁶

III.3. Ábel és Eszter

Nagy Sándor megemlíti, hogy az *Az a Hatalmas Harmadik* és az *Ábel és Eszter* hősei a társadalmi konvenciók szorító bilincseiben vergődnek.²⁷

Ábel és Eszter ugyanis fiatal korukban egymásba szeretnek, de egész életüket más emberekkel élik le. A regény végéből lehet csak arra következtetnünk, hogy a két hős élete esetleg együtt folytatódik.

A szorító társadalmi konvenciók már a regény elején felbukkannak. Ábel hiába áhítozik arra, hogy megszólíthassa Esztert, közös ismerős híján ez lehetetlennek látszik. Ábel Eszternek írt első levelében így panaszodik: „Hetek óta keresem és várom az alkalmat, hogy bemutatkozhassak, de én nemrég költöztem ebbe a sváb városba és közös ismerősünk nincsen. Te kinthetné-e ezt a levélpapírost a hiányzó közös ismerősnek?”²⁸

Esztert egy családi megállapodás kényszeríti férjhez egy olyan emberhez, aki nem szereti őt, aki a női nemet alacsonyabb rendűnek tarja, akinek viszonya, sőt gyereke van egy másik nőtől. Bár Eszter törvényesen Eördögh Károly felesége, a háztartást mégis az anyósa vezeti. A cselekmény csodálatosan él az ellentétzissel, amely szintén a világ abszurditását tükrözi. (Lásd még a 22. jegyzetben írottakat.) Ábel csak később tudja meg, hogy valójában nagy összegű pénz birtokában volt, pedig éppen ezért nem tudta elvenni Esztert. Mikor Ábel jól állást talál, megszöktetné Esztert, akit már megköt a gyermeke. Mikor Eszter megöszvegyül, Ábel lesz apa.

Természetesen Eszter is, Ábel is igyekszik végig tisztán maradni, becsületüket megőrizni. Szerelmüket ugyan nem tudják legyőzni, de megfelelnek a társadalmi elvárásoknak. „Ha megöl is édesanyám, nem tehetek róla, – makacskodott Eszter. – Nekem látnom kell őt, beszélnem kell vele. Elég, hogy eladtam testemet, lelkemet, teljes életemet.”²⁹ A tisztaság megtartásának motívuma többször is visszatér a műben, sőt Eszter házasságában megpróbál végsőkéig eltávolodni a férjétől.

A be nem teljesült szerelem azonban nem csak a főszereplők életét nyomorítja meg, mint az eddigi regényekben. Az egész életen át titkolt szerelem áldozatokat is szed. Hiába próbálja meg a két főhős, szerelmük ellenére, a konvenciók szerint leélni az életüket, emberfeletti erőfeszítéseik kihatnak környezetükre, és beárnyékolják azt. Eszter önmagát hibáztatja férje halálában, mert nem tudott neki elég szeretetet adni. Ábel felesége Berta sokáig nem érti, Ábel titokzatosságát, és csak az olvasó tudja, hogy Ábel bármennyire is igyekszik szeretni a feleségét, a tökéletes lelki egység soha nem teremődik meg köztük, mert Ábel szíve Eszteré. A főszereplők magányosan tartják magukat a szívük törvényéhez, lassan elhal mellőlük mindenki, környezetükbe nem tudnak életet vinni. A regény végén két magányossá válnak, miközben elrontott életű alak találkozik egymással.

Gárdonyi az eddigi regényekhez képest komorabban dolgozza fel a feszültséget a szív és a társadalmi törvények között. Eszter anyjának boldogtalan házassága még senkiben sem tett kárt. Ábel és Eszter be nem teljesült szerelmének áldozata a két főszereplő. Ábel csak gondolkozik arról, hogy agyonlövi Esztert, mert feleségül ment másodszor is. Eszter lányát, aki szintén nem a választottjához ment hozzá a társadalmi konvenciók miatt, tényleg agyonlövi férje titkolt szerelme miatt.

III.4. *Ida regénye*

Az *Ida regényében* a regény elejének mindkét színhelye az atyai ház, és az apácakolostor is az álságos világ megtestesítői lesznek, ezzel a regény bizonyos kiemelt terei abszurdizálódnak, mert nem eredeti, hagyományosan nekik gondolt, funkciójukat töltik be.

Ida – akit apja egy apácakolostorban neveltet – folyamatosan, saját életén keresztül találkozik a világ abszurditásával. Amikor Ida apja kérésére még egy évre a kolostorban kényszerül maradni, Ida már az apácák között étkezhet. Ekkor már mögélát az apácák világának. Megtudja, mi van a szigoruk mögött. „Kedvvel hallgatta a pletykáikat, – mikor Mária testvér nem volt jelen, – különösen, amit csak neki susogott el egyik egyik-másik, – s a legbizalmasabban egy Paula nevű pattanásos képű hamiskás apáca, – hogy melyik társa ki volt, mi volt, mielőtt belépett volna a szerzetbe. Csaknem mindenkiről tudta már Ida azt is, hogy mi volt a kedves nótája? amit dúdolgatott, és hogy a klastromi élete előtt, miféle bajszos képet hordozott a szívében? (...) Idának igen érdekesek voltak ezek a susogások, ezek a tereferék. S az is, hogy az ebédlőasztalnál micsoda más teremtések az apácák, mint a katedrán. Egyikről-másikról azt vélte kisebb korában, hogy csak tömjénillattal táplálkoznak. Éshogy maguk közt is olyan komolyak és tekintetesek, mint a katedrán. No lám mekkorát kacagnak maguk között a komolyak is! S a legszentebbnek is hogyan csillog a szeme, ha valami kis megszólást hall társára, vagy éppen egy kis pletykát. Közelről bizony igen földi asszonykák ők is.”³⁰

A klastromban Ida az egyetlen, aki érzi az ellentmondást az apácák részéről a megkövetelt rend és a megélt rend között. Ez a tény vezet odáig, hogy kiteszik a kolostorból, mert nem jelenti, hogy egy növendék szerelmeslevelet kapott. Ida a következőket válaszolja a feldühödött apácának arra, miért nem szólt a levél miatt: „—Semmi gyalázatosat nem látok az ügyben – felelte elszántan – minden leánnyal megtörténik, hogy írnak neki. (...) Nem tudok semmi förtelmes ügyről. Ez a kisasszony tizenhat éves. A szabadságait otthon tölti: megismerkedett egy tisztességes fiatalemberrel.

Szeretik egymást. Férj és feleség lesznek idővel. Ez az élet rendje. (...) a szivet Isten azért alkotta, hogy szeressünk. Ez a leány nem bűnös. Az a bűnös, aki a szivet eltiporja.”³¹

Ida – miután hazakerül az apácakolostorból – egyből felismeri az atyai ház álságait, de igyekszik elfojtani magában; próbálja megmagyarázni magának a tapasztalt furcsaságokat. Akkor tudatosul benne igazán, hogy apja nem folytat normális életet, amikor erről másoktól is hall. Így – egy könyvesbolt kifutójától – szerez tudomást Ida az apai házban lévő orgiákról. Az atyai ház álságai akkor tudatosulnak legélesebben Idában, mikor apja, Ó Péter feleségül akarja venni Nórát, aki Idánál fiatalabb, és lányát ennek a frigynek az elfogadására kötelezi.

Miután Ó Péter egy házassági hirdetés révén megszabadult lányától és Ida belekényszerült a házasságba, egyetlen lehetősége marad, ha saját törvényeihez hű akar lenni. Egy titkos megállapodást köt Csabával. Ennek elemei a következők: a polgári esküvő csak a világ előtt köti Idát Csabához, akkor válik el Ida Csabától, amikor akar, ha csak ketten vannak, Csaba kisasszonynak szólítja Idát, és teljes idegenként viselkednek egymás iránt. A regény cselekménye a továbbiakban azt bizonyítja, hogy ez a megállapodás, melyet az abszurd helyzet idézett elő, tarthatatlan. Ida és Csaba ugyanis egymásba szeretnek. Mégis tartják magukat a megállapodásukhoz, ami lehetetlen helyzetükben az egyetlen jónak tűnő megoldás. A cselekmény alakulása úgy hozza, hoz az olvasó nem ennek a titkos megállapodásnak a jogosságát vitatja, hanem azt a helyzetet kérdőjelezi meg, amely ilyen döntésekre kényszeríti a szereplőket. A főhősök ugyanis végig tiszták akarnak maradni, ezért kényszerülnek belemenni ebbe a megállapodásba. Így viszont szívük ellen kell véteniük. Ida nem mondja Csabának, mennyire jól érzi magát a művészkörökben, Csaba sem meri megvallani Idának, hogy ő a múzsája, hogy mennyire szépnek tartja a kisasszonyt. A helyzet az idő előrehaladtával tarthatatlanná válik. A regény vége azonban sejteti, hogy Ida és Csaba kapcsolata talán mégis házassággal fog végződni. „– Nem. Idegenek már nem vagyunk, csak a mai napig voltunk. De házastársak se vagyunk. —De lehetünk Ida, remélem lehetünk. Meghalnék, ha azt mondaná, hogy nem lehetünk.”³²

IV. A regényeket összetartó motívumok

A világ abszurditásának és az ezzel a világgal szembeszálló ember harcának bemutatása Gárdonyi regényeiben ugyanazokra a motívumokra épít. Ezek a motívumok a regényekben rendszeresen feltűnnek, és hangsúlyozva vannak. Ezek a motívumok a következők.

A pénz: először is a házasság vagyoni közösségének az ellentétéként szerepel. A regények férfi főhősei mindig nagy gonddal, a saját pénzüktől külön kezelik szerelmük pénzét. Az *Az a Hatalmas Harmadikban*, amikor Mariska Mihály felesége lesz, Mihályra bízta pénzét, aki nem nyúl hozzá, az *Ida regényében* a pénz motívum a leghangsúlyosabb akkor, amikor Ida és Csaba házassági szerződése lejár, és elszámolnak egymással. Csaba ugyanis – bár látszólag a pénzéért vette el Idát – nem használt Ida pénzéből, ami nagyon zavarja Idát, hiszen ők végső soron idegenek, üzletfelek, ebben a viszonyban viszont nincsen benne az, hogy Csaba egy évig ingyen gondoskodik Idáról. Ábel és Eszter házasságát egy családi megállapodás akadályozza meg, amely szerint Eszternek, részint a pénz miatt, egy olyan emberhez kell feleségül mennie, akit nem szeret.

Az egymásba nyíló szobák: a regények hősei – férj és feleség – tisztaságuk bizonyításaként, ugyanakkor egy értelmetlen szabály áldozataként egymásba nyíló, de külön szobákban alszanak. Az *Ida regényében* Ida és Csaba párbeszédeinek jelentős hányada szól arról, hogyan tudják megoldani azt, hogy bár a világ szemében házasok, mégis külön szobában aludjanak. Az *Az a Hatalmas Harmadikban* Mihály sokáig nem érti, hogy Mariska – bár minden külsőség szerint felesége – miért van külön szobában tőle. Az *A lámpásban* Mariska csak azzal a feltétellel lesz Ágoston felesége, ha egy ideig csak a világ előtt, formailag, lesznek férj és feleség, és szerelmük csak jóval később teljeseedik be. Szerelmük beteljesedésének ez a késleltetése megtisztítja, és nemesebbé teszi szerelmüket a külső szemlélő, az olvasó, előtt. Az *Ábel és Eszterben* is megtalálható a tisztaság motívuma. Miután Eszter asszony lesz, a két főszereplő megállapodik, hogy bármilyen nagy is a szerelmük, nem viselkedhetnek egymással olyan szabadon, mint mikor Eszter még hajadon volt. Esztert ugyanis köti a férje neve.

A párbaj³³: egy értelmetlen társadalmi szabálymegtestesítőjeként jelenik meg. A regény férfi főhősei általában nem direkt sértés következtében kényszerülnek párbajra. A sértés, a párbaj alapja, abból fakad, hogy a főhős ragaszkodik belső törvényeihez. Csaba egy művészet lényegét érintő kérdés miatt kényszerül párbajt adni, Mihály azért kényszerül párbajt adni, mert nem akarta megismerni egy nyilvános helyen Öveges Pé urat, aki Mariskának udvarolt. A párbaj alkalmával a férfi hős nem lő ellenfelére, ezzel vállalja az életveszélyt, mert kiteszi magát az ellenséges golyónak.

Az öngyilkosság: a világ abszurditásának egyetlen feloldási lehetősége. A hősök azonban a halál helyett – bár próbálkoznak öngyilkossággal – mégis az életet választják. Mihály – a *Hatalmas Harmadikban* – kétszer is megpróbál véget vetni életének, először, hogy szabadulhasson szerencsétlen első házasságából, másodszor, mikor látja a törvények nem engedik, hogy Mariska a

törvényes felesége legyen. Az *Ida regényében* Ida többször vágyódik arra, hogy ne született volna meg, a konkrét öngyilkossági szándék azonban akkor merül fel benne, amikor apja házassága miatt őt is házasságra kényszeríti, mivel útjában van neki. Az *A lámpásban* Ágoston, mikor megtudja, hogy feleségének a paptól született gyermeke azonnal öngyilkosságra gondol, illetve Ágoston első szerelme, Ida, öngyilkosságot is követ el, mert nem tudja elviselni azt, hogy a törvények nem engedik szerelméhez feleségül. Természetesen az *Ábel és Eszter* Ábelja is az öngyilkosságra gondol, mikor tudatosul benne, hogy Eszternek férjhez kell mennie Eördögh Károlyhoz, akit Eszter nem szeret.

A *betegség*: melybe általában a női hős kerül, egyúttal a sorsnak való kiszolgáltatottság szimbóluma, mert a betegség valami értelmetlen tényező következménye. Így az *Az a Hatalmas Harmadik* Mariskáját egy utcára lezuhanó ablaktábla teszi néhány napra beteggé, Az *Ida regényében* Ida pedig a párbaj eltévedt golyójának „áldozata” lesz. Ezekben a pillanatokban, amelyekben a sorsnak való kiszolgáltatottság válik hangsúlyossá, a férfi hős mindig közelebb kerül a női hőshöz.

Ugyancsak állandó motívum a *női vallásosság*, amely általában a nők kolostori nevelésében is megmutatkozik, és a *férfi szkepticizmus*. A tulajdonságok ilyen jellegű felosztása párba rendezi azt az ellentézist, amely a regények feszültségét alkotja. Elfogadás, megfelelés, vallásosság, mint női princípium és lázadás, kérdezés, szkepticizmus, mint férfi princípium.

Visszatérő motívum a *szerelem ellentmondásossága* is. Az *Az a Hatalmas Harmadikban* ez a motívum egyértelmű: maga a Hatalmas Harmadik, amely alapján a „szerelem nem egyéb, mint vérkeringés zavarodása.”³⁴ Ugyanez a materialista felfogás³⁵ jelenik meg az *Ábel és Eszterben* is. Eszter férje – Eördögh Károly – a Hatalmas Harmadik gondolatmenetéhez nagyon hasonlóan gondolkozik a szerelemről. „Mindenki jól nőszülne, ha józanon nőszülne. De ki nőszül józanon? A szerelmet azért igazította be Isten a világ rendjébe, mert józanon senki se nőszülne. A szerelem időleges örültség. Okos ember nem szerelmes soha, vagy ha szerelmes, nem okos. Tehát a házasság szerelem nélkül mégis csak üzlet. (...) Ha ön beleszeret egy leányba, hát nem a húsába szeret bele? Állítsunk egymás mellé egy öregasszonyt, meg egy tizenötéves leánykát. Az öregasszony elmés, angyali lélek, de ráncosképű. A leányka akaratos, ostoba, mint a réce, de karcsu, kiskezü, kislábú, domboru mellü, a szeme tiszta, az ajka friss, arca színe mint a rózsáé. Válasszon közülük.”³⁶ A szerelem materiális bemutatása – Gárdonyira jellemzően – mindig ellentétbe van állítva a szerelmi természetével. Eördögh Károly ridegségét Ábel tiszta szerelme ellenpontozza, a Hatalmas Harmadik követeléseit pedig Mihály becsületessége próbálja megsemmisíteni.

A gyónás motívumából a fennálló világrendnek való megfelelni akarás érezhető ki. Az *Ida regényében* és a *Hatalmas Harmadikban* is a női főszereplők gyónása arról a vergődésükről szól, hogy nehezen tudnak a szívük ellenére cselekedni, de igyekeznek megfelelni a társadalmi elvárásoknak. Az *Ida regényében* Ida tudja, hogy egy gyereknek kötelessége engedelmeskedni a szüleinek, mégis felmerül benne az, jogos-e, hogy apja házassági hirdetést adott fel rá vonatkozóan egy újságban. Mariska – az *Az a Hatalmas Harmadikban* – ugyan tudja, hogy társadalmilag nem törvényes az, hogy Mihály felesége, lelkiismerete mégis tiszta, mert csak lelki egységben élnek. Saját helyzete ellentmondásosságával azonban tökéletesen tisztában van. Ezt az aggodalmát tárja gyónásában a pap elé. Mindkét helyzetben a pap a társadalmi hagyományok szempontjából ad tanácsot, és nem érti meg a hősök lelki vergődését. A gyónás motívuma az *A lámpás* című regényben van a legtovább vezetve. Kovács Ágoston először meg akarja gyónni kételyeit. „– Confiteor – mondám letérdelve a gyóntatószék elé –, nem tudom, mennyire vagyok bűnös, mennyire nem. Először is nem hiszem, hogy Isten igazságos. A pap megmozdult a széken. Levette az arcáról a stólat, és rám meredt. — Nem hiszem –, folytattam, de véték-e az, amiről az ember nem tehet? Véték-e az, ha valaki sánta? Épp így vagyok a hitemmel. Megnyomorodtam. Még nincs egy hónapja, hogy egy ártatlan lánykát láttam meghalni mérreg által. A lányt a feleségemmé akartam tenni, de az egyház nem engedte. Azért megölte magát. Miért engedte az Isten! —Isten bölcs és igazságos. (...) Eredj a pokolba hát! – mondotta a pap mérgesen. És felállott, annak jeléül, hogy tovább hallgatni nem akar.”³⁷ Később, mikor Ágoston elérkezik egy másik faluba, ahol egy liberálisabban gondolkodó pap van, a pap azt tanácsolja neki, ezeket a kételyeit ne tárja az egyház elé. „A népnek vallás kell meg jó példa. Ez a fő. Hogy te mit hiszel, mit nem hiszel, ahhoz senkinek semmi köze.”³⁸

V. A regények kidolgozottságának sajátosságai

Gárdonyi említett regényei között nem csak tematikájukban van hasonlóság. Hasonló a kidolgozásuk is. A kidolgozás sajátosságai közül két elemet domborítok ki: az elő- és utószavak hasonló szerepét, és a regénystruktúrán belül alkalmazott többjelentésű történeteket.

Az elő- és utószavak nem tartoznak szorosan a regények szövegéhez, hanem értelmezik azokat. Így az olvasó az előszó és az utószó fényében úgy érezheti, hogy a regény szövege igazából a regény szövegéhez közvetlenül nem tartozó, elő- vagy utószavakban kifejtett gondolat példázata.

Ezek a szövegek tehát értelmezik a regényt, ugyanakkor elhelyezik, egyetemessé tágítják a regény cselekményének aktualitását.

Az *Az a Hatalmas Harmadik* utószava („Az egyház azt mondja: —Akinék a kezét egyszer a pap egybetette a tiéddel, ember azt többé el nem választhatja. Én meg azt mondom: —Amely házasságban nincs egysége két szívnak, az a házasság bűn. Mert a házasság szentség, nem hazugságtakaró. Az ilyen állapot véték magunk ellen, az embertársaink ellen, a nemzet ellen, az emberiség ellen. Ezt az Isten sem helyeselheti.”³⁹) egyértelművé teszi, hogy a regény gondolatmenete arra az ellentmondásra épül, ami szív törvényei és a társadalom törvényei között van. Ugyanakkor egyértelműen jelzi azt is, hogy ugyan a regényben egy konkrét házasságról van szó, a regény az egész ellentmondásos állapot parabolája, mert a regény alapfeszültsége az utószóban, a regény szövegétől elválasztva ki van emelve.

Jellemző Gárdonyi regényeire, hogy a regény szövegén belül bizonyos történetek, illetve a regény motívumai önálló életre kelnek. Ezek a motívumok átszövik a regények szövegét, de annyira gazdag jelentésűek, hogy értelmezésük jóval komplexebb, mint a regények értelmezése, ezért önállóul is kimutatnak a regény szövegéből.

Látszólag talán az *A lámpás* című regényben a legeggyértelműbb ez a jelenség, hiszen a lámpás, amely a sötétben világít, de hiányzik belőle olaj, egyértelműen a megnyomorított ember szimbóluma. A lámpás és a belőle hiányzó lámpaolaj azonban egyben lehet a bibliai történetre való utalás is,⁴⁰ így a regény a kudarcra ítélt emberi sors szimbóluma.

Az *Az a Hatalmas Harmadik* című regényben ilyen komplex motívum maga a cím, illetve a címhez köthető Hatalmas Harmadik motívum, amely egyszerre jelenti a szerelem erejét és a szerelmi vágy erejét, illetve a regény befejező mondatai alapján magát a szerelem gyümölcsét.

Az *Ida regényében* a művön végighúzó motívum Csaba művészete. Csabáról már a regény elején megtudjuk, hogy festő, festői kiteljesedése a szereleme kiteljesedésével egy időben történik. Csabát a regény közepétől Ida segíti előre akaratlanul is a művészetében, és ezzel egy időben érezhető, hogy a két ember – bármennyire is igyekeznek magukban elfojtani a szerelmet, hogy hűek maradhassanak a megállapodásukhoz – egymásba szeretnek. Így Ida egyszerre lesz a Csaba tehetségét kiteljesítő művész, és a Csaba magánéletét kiteljesítő szerelem kulcsfigurája.

Gárdonyi szerkesztői művészetére jellemző kontrasztok alkalmazása. Így miközben a társadalmi kötöttségek megkötő erejét az egyházhoz kötve fejezi ki, ezt a gondolatmenetet gyakran éppen a bibliai történetekre való hivatkozással támasztja alá.⁴¹

VI. A motívum alakulása az életműben

Gárdonyi regényeinek kétségkívüli témája a világ abszurdágának felismerése. Ez a felismerés adódhat egyrészt az író életrajzából, aki a saját házasságában találkozott azzal a problémával, amelyet regényének szereplői átélnek. Adódhat másrészt a korból, amely elsőként élte meg a világ bonyolultabbá válását.

A világ abszurditásának motívuma már az egészen korai írásokban is megjelenik. A tematika hasonlóságát egyértelműen jelzik a hasonló nevek, a közös motívumok. A regények problematikájának szerkezete állandó, ami változik az életművön belül, az a téma kidolgozása. Az *A lámpás* és az *Az a Hatalmas Harmadik* című regények történetében még sok, Gárdonyi saját életéhez hasonló, elem ismerhető fel. A regényeknek ez az életrajhoz tapadtsága az idő előrehaladásával csökken. Ugyanakkor egyre művészebb a kidolgozás. Az *A lámpás*ban a gyorsan történő cselekmény zavarja a műgondolatának megértését. A cselekmény zavarosságán az *Az a Hatalmas Harmadik*ban, az *Ábel és Eszterben* és az *Ida regényében* már úrrá lesz a kompozíció. Az életmű időbeli előrehaladásával a regények alapproblémájára kitermelődik egy válasz lehetőség is. Ez (az *Ida regényében*) a belső hozzáállás megváltoztatása – együttélés a világ abszurditásával – mint egyetlen válasz a világ abszurditására. Ezt a gondolatot támasztja alá a regény előszava, amelynek mintegy kibontása a regény szövege: „Sötétben állunk néha, magunk se tudva, hogy kerültünk belé. Csak meresztgetjük szemünket, csak tapogatódzunk, bizonytalankodunk. (...) S nem érezzük a sötétben, a bizonytalanságban, a veszedelem között, a Halál-el-ne-csussz ösvényén, nem érezzük, hogy egy láthatatlan jóságos kéz van a kezünkön. Vezet.”⁴²

JEGYZETEK:

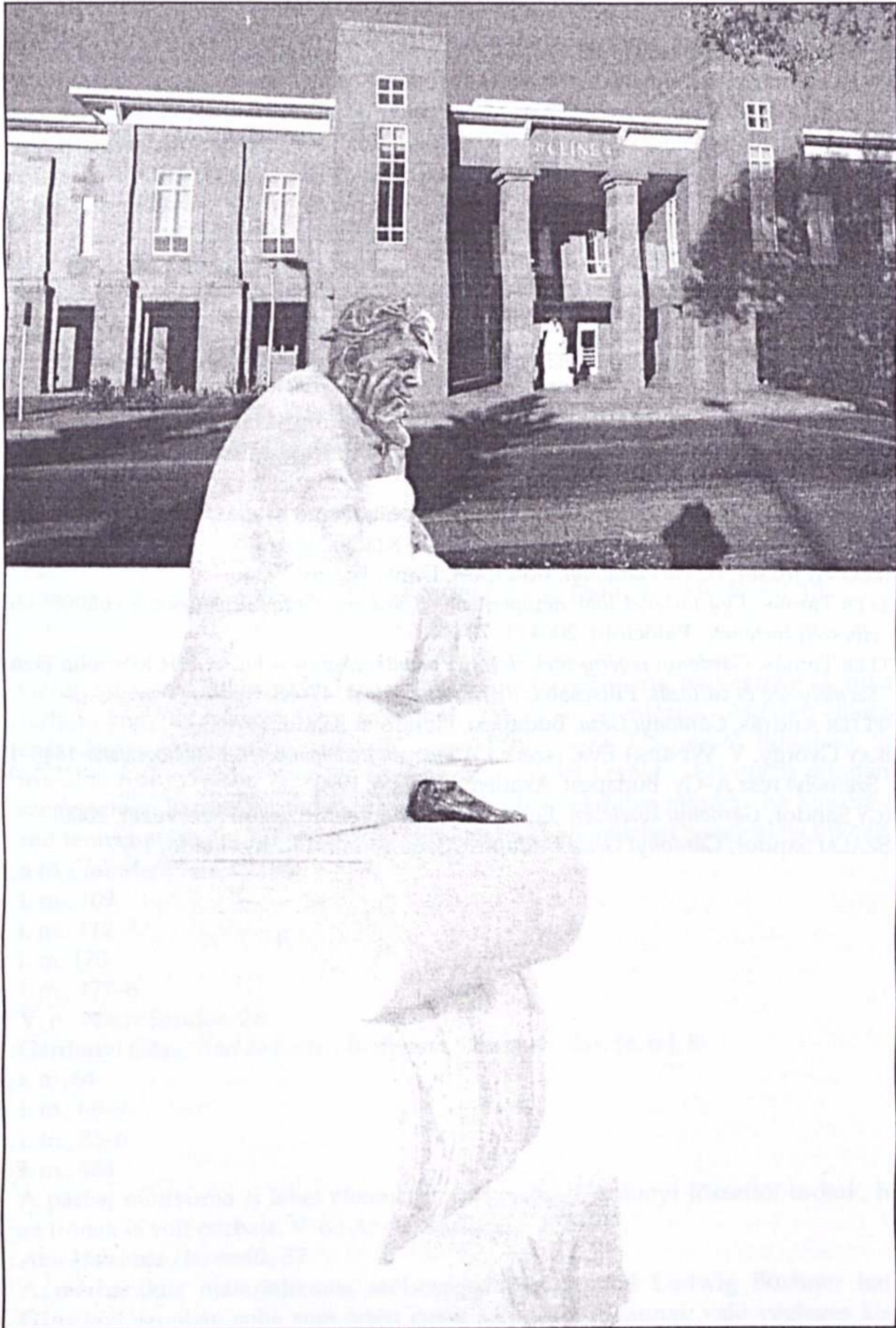
1. KELLER Tamás, *Egy történet több nézőpontból – Gárdonyi Géza házasságának különféleképpen elbeszélte története*. Palócföld, 2004/1, 70–84.
2. Az évszám a Magyar Irodalomtörténeti Bibliográfiából származik. Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyiban a keletkezés idejére 1894. január 8-át ír.* = GÁRDONYI József, *Az élő Gárdonyi, I.* Budapest, Dante Kiadó, 1934, 239.
3. i. m., 239. Gárdonyi később megtagadta ezt a művét, mivel nem volt meg a hiteles kézirat, (V. ö.: i. m., 240.) vagy esetleg azért, mert túlságosan életrajzi ihletésű volt. (K. T.)
4. Az évszám a Magyar Irodalomtörténeti Bibliográfiából származik. Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyiban a keletkezés idejét 1902. május 27-től június 24-ig jelöli meg.* = GÁRDONYI József, *Az élő Gárdonyi, II.* Budapest, Dante Kiadó, 1934, 99.
5. i. m. 99.

6. V. ö.: i. m. 100-7.
7. V. ö.: Magyar Irodalomtörténeti Bibliográfia. Az élő Gárdonyi alapján a regény 1904. november 7-től november 20-ig íródott (V. ö.: *Az élő Gárdonyi*, II. 133.)
8. Az évszám a Magyar Irodalomtörténeti Bibliográfiából származik.
9. V. ö.: *Az élő Gárdonyi*, II. 256-7.
10. BÓDNÁR György, *A mese „lélekvándorlása” – a modern magyar elbeszélés születése*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988, 67.
11. V. ö.: GÁRDONYI Géza: *A lámpás* = GÁRDONYI Géza, *Dávidkáné*, (kisregények 1894-1904). Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962, 27. illetve: *Az élő Gárdonyi I.* 109-28., amely megemlíti, hogy az író éppen a házassága idején, maga is kántortanító volt.
12. Tudjuk, hogy Gárdonyi apja támogatta a szabadságharcot. (V. ö.: NAGY Sándor, 14. illetve: *Az élő Gárdonyi I.* 6.) A lámpásba felbukkan egy Ziegler Sándor nevű szereplő is, így hívták az író apját is. V. ö.: *Dávidkáné*, 20.
13. V. ö.: *Az élő Gárdonyi II.*, 135.
14. NAGY Sándor, *Gárdonyi közelében*. Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, 2000.
15. V. ö.: i. m., 88.
16. i. m., 88.
17. *A lámpás*, 57.
18. V. ö.: i. m., 62.
19. Gárdonyi Géza, *Az a Hatalmas Harmadik*. Budapest, Dante Kiadás, [é. n.], 18.
20. i. m., 60-1.
21. i. m., 157-8
22. Gárdonyi Géza Titkosnaplójából – ebben a könyvében írta művészetének titkait – tudjuk, hogy az író mennyire fontosnak tartotta az ellentézist. „Minden elbeszélés érdekessége az ellentézisen alapul.” = GÁRDONYI Géza, *Titkosnapló*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974, 79. Ugyanez a gondolat később: „Ellentézis minden, ha szerkesztesz; karakter minden, ha elbeszélész; bölcsék köve minden, ha kinccsé akarsz tenni a művedet.” Illetve: „Egy karakter és az ellentézisei, amelyekbe ütközik, ez a fő s minden!” = i. m., 90.
23. i. m., 109.
24. i. m., 112-3.
25. i. m. 170.
26. i. m., 177-8
27. V. ö.: NAGY Sándor, 24.
28. Gárdonyi Géza, *Ábel és Eszter*, Budapest, Dante Kiadás, [é. n.], 8.
29. i. m. 64.
30. i. m., 68-9.
31. i. m., 85-6.
32. i. m., 464.
33. A párbaj motívuma is lehet életrajzi vonatkozású. Gárdonyi Józseftől tudjuk, hogy az írónak is volt párbaja. V. ö.: *Az élő Gárdonyi I.* 197-200.
34. *Az a Hatalmas Harmadik*, 37.
35. A mechanikus materializmus szélsőségei Gárdonyinál Ludwig Büchner hatása. Gárdonyi azonban soha sem értett egyet az ember anyagnak való végleges kiszolgáltatottságával. V. ö.: NAGY Sándor, 90.
36. *Ábel és Eszter*, 41-2.
37. V. ö.: *A lámpás*, 53-4.

38. V. ö.: i. m., 58.
39. *Az a Hatalmas Harmadik*, 180.
40. V. ö.: Példabeszéd a tíz szűzről: *Máté 21; 1-12*.
41. Az *Az a Hatalmas Harmadikban* Mene, tekel, ufarszin mondattal lesz kifejezve az, hogy Mihálynak élete végéig emlékezni kell arra, hogy felesége nem lehet övé, pedig ő vágya erre. V. ö.: *Az a Hatalmas Harmadik*, 127. és *Dániel 5; 25-29*.
42. *Ida regénye*, 1-2.

IRODALOM:

- BÓDNÁR György, *A mese „lélekvándorlása” – a modern magyar elbeszélés születése*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.
GÁRDONYI Géza, *Titkosnapló*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974.
GÁRDONYI Géza, *Dávidkáné*. (kisregények 1894-1904). Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1962.
GÁRDONYI Géza, *Az a Hatalmas Harmadik*. Budapest, Dante Kiadás, [é. n.]
GÁRDONYI Géza, *Ábel és Eszter*. Budapest, Dante Kiadás, [é. n.]
GÁRDONYI József, *Az élő Gárdonyi*. Budapest, Dante Kiadó, 1934.
KELLER Tamás, *Egy történet több nézőpontból – Gárdonyi Géza házasságának különféle módon elbeszélt története*. Palócföld, 2004/1, 70-84.
KELLER Tamás, *Gárdonyi regényeinek életrajzi vonatkozásáról* = HORVÁTH Kornélia (szerk.), *Személyiség és változás*. Piliscsaba, PPKE BTK, 2004. 47-58.
KISPÉTER András, *Gárdonyi Géza*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1970.
KÓKAY György, V. WINDISH Éva, (szerk.) *A magyar Irodalomtörténet Bibliográfiája 1848-1905, Személyi rész A-Gy*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
NAGY Sándor, *Gárdonyi közelében*. Eger, Heves Megyei Múzeumi Szervezet, 2000.
Z. SZALAI Sándor, *Gárdonyi Géza*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977.

1996, a tudomány éve (Flagstaff egyetemváros főkönyvtára)

Pablo Urbányi

A TÖRVÉNY, AZ TÖRVÉNY

Ottawa, 198..... november 30.

Kedves Alberto!

Hiába is jelölnek ki az emberek a maguk kénye-kedve szerint holmi dátumokat, példának okáért a december 21-ikét, itt már most is javában dúl a tél. Az őszi levelek már rég lehulltak, s az itteni szorgos lakosok a parkokban szélvihart imitáló óriásgépekkel, a házakban pedig variálható fűnyírógépekkel és speciális gereblyékkel, vagy éppenséggel egyenként, már mind kupacokba gyűjtötték őket.

A hegyeket, amelyekre lakásom ablakából kilátok, hó borítja. Ami hó a városra hullt, már elolvadt. Csak egy pár napot kell még várni, míg a hőmérő higanyszála tartósan zéró alatt marad, meg egy újabb kiadós havazást, hogy Kanada fővárosát a tél végéig, a jövő év áprilisáig, beborítsa a fehér köpönyeg – mely azután a levegőszennyeződéstől, a haladás e sötét leplétől – néhány nap alatt menthetetlenül megfeketedik.

Most veszem észre, hogy alighanem elragadott a költői hév, levélírás közben valósággal költői pózban kezdtem tetszelegni, noha a természet nem áldott meg költői vénával. Istenem, ha eszembe jut, hogy téli magányomban, miközben az üres papírra meredtem, hányszor, de hányszor meglátogattak a múzsák, én pedig ahelyett, hogy lejegyeztem volna az ihlető sugallatot, bűnös és hebehurgya módon fogdosni kezdtem őket, mire elrebbentek.

Akárhogy is, tény és való, hogy amikor közeledik a tél, s tovább szaporítja a már megélt telek számát, egyre melankolikusabb leszek. Minthogy nem követhetem a jegesmedve példáját, aki bebújik a barlangjába aludni, kénytelen vagyok figyelemmel kísérni az élet folyását, a jövő várható eseményeit, a számítógép mete-orákulumi előrejelzéseit, melyekben az megjósolja, hány tonna hó fog lehullni, mely rekordhőmérsékletek fognak megdőlni, s hogy az előző évek statisztikai kalkulációinak megfelelően, hányan számíthatnak fagyhalálra. Az orákulum olykor téved, ám a hiba csakis az emberben keresendő, aki rosszul programozta be a gépet, s különben is, magára vessen a halott, aki nem volt kellőképpen elővigyázatos. A számítógép szent és csalhatatlan.

Ami személy szerint engem illet, a halottak számadatai, akik a közeljövőben fognak megfagyni, vagy akik az elmúlt nyáron fúltak vízbe, hozzávéve a

rákban, AIDS-ben, vagy balesetekben elhunytakat is, nem érdekelnek túlságosan. Mindez alighanem az örökösöket érdekli igazán, azokat, akik felveszik a biztosítási összegeket, azokat, akik az eltávozottak helyére ülnek, vagy mondjuk a temetkezési vállalkozókat és a koporsókészítőket; egy koporsó, amelybe már jócskán beleinvestáltak, és amely túl hosszú ideig ásít üresen kliensre várva, tisztára holt pénz...

Előállhat azonban olyan – a statisztikák által ritkán előrelátott – helyzet is, miszerint nem minden halott kellőképpen halott, s egyik-másik kifejezetten jó egészségnek örvend. Egy csoda, némely ember páratlan talpraesettsége, a CIA vagy a cserkészek „Túlélési kézikönyve” olykor visszahozhat egy-egy embert az élők sorába.

Az ilyen ember azután, főleg, ha „érdekfeszítő” viszontagságokon ment keresztül, hírnevet szerezhethet magának, s onnan már csak egy lépés, hogy nemzedékek hőségévé és példaképévé váljék. S ha nem volt is tökéletes, mindig lehet valamit tanulni tőle, ha mást nem, azt, hogy hogyan cselekedjük az ellenkezőjét annak, amit tett.

Talán, mert újabb havazás közeledik, s én előre az orromban érzem a szagát, mint sokan az esőét, vagy mert a medvéket említettem, vagy azért, mert az emberben örökké tovább él az a kusza gyerekkori álmom, hogy szeretne a tömegek által csodált hősök egyikévé válni, eszembe jutott egy drámai és megindító történet, amely az elmúlt tél elején kezdődött, s a már ugyancsak elmúlt tavasz kezdetén véget is ért, ám időközben visszahozott közénk egy híres túlélőt.

A földrajzi helyek nevére nem emlékszem; a televízióban hallottak nem maradtak meg a fejemben, az újságcikkek pedig, amelyeket olvastam, leginkább jogi aspektusából taglalták „az ügyet”. Annyit tudok, hogy Kanada északi részén történt, a Sziklás Hegységtől keletre – a Fort Nelson név rémlik fel emlékezetemben; ha jól tudom egykor a lovasrendőrség egyik előretolt állása volt az időközben múzeummá vált erődben –, szóval a helyszín afféle mesés és varázslatos vidék, hegyekkel, erdőkkel, medvékkel, tavakkal, vadkacsákkal, folyókkal, pisztrángokkal: veszélyes terep annak, aki nem ismeri, s igen ritkán lakott. Meglehet, elbeszélésem nem minden részlete egészen pontos, mindenesetre igyekszem, hogy megközelítse a valóságot.

A 38 éves Amy Henderson átlagember volt mindaddig, míg a történetek híres embert nem csináltak belőle. Boldogan élt feleségével Jane-nel, és három gyermekével, Pete-tel, John-nal és Alice-szel, egy sajátmaga építette házikóban, egy kis tisztáson, mintegy ötven mérföldnyire a településtől, ahol is a községházán töltött be hivatalt.

Joviális ember volt, s igen nagy tiszteletben állt a szomszédai előtt, akik közül a legközelebbi is három mérföldnyire lakott, s akit munkába menet, s

onnan jövet, mindenkor dudaszóval üdvözölt. Hívó protestáns lévén, minden vasárnap ott volt az istentiszteleten, nem ivott, nem is dohányzott, s mindig kora reggel kelt föl. Anélkül, hogy sokat akadékoskodott, vagy neadj'isten kapálódzott volna, minden negyedik vagy ötödik évben leadta a szavazatát, ami ha megváltoztatta is esetleg az uralkodó politikai pártot, az ország sorsán szerencsére és hálistennek, mit sem változtatott. E gondos apának, hűséges férjnek, e rendkívüli tekintélyű, úgyszólván makulátlan embernek (mint szomszédai és munkatársai egyöntetűen leszögezték eltűnése után), a vadkacsa-vadászat volt a hobbyja, ami bizvást nevezhető egészséges mulatságnak, úgyszólván egy újabb erénynek.

Egy december eleji napon, egy péntek estén, miután megvacsorázott és megdicsérte Jane fölséges, egész vidék szerte híres almatortáját, ami Jane büszkesége volt, így szólt a feleségéhez: – Kedves Jane-em, idén késlekedik a tél; ha holnap jó idő lesz, idén még utószor elmegyek vadászni. Akarsz velem jönni, Pete? – Tizenkét éves, nagyobbik fia lelkesen kiáltott fel: – Hurráááá!

S megígérvén, hogy délután négy és öt között, amikor a Sziklás Hegység árnyéka lágyan a házikóra hull, hazatérnek, kora reggel nekiindultak, mivelhogy jó darab utat kellett megtenniük a vadkacsák taváig, ami még Amy pompás, két kerék meghajtású dzsipjével is beletelt két vagy három órába, pedig az csak úgy repült a méteres hóban is.

Délután hatkor még nem jöttek vissza. A legkézenfekvőbb, leglogikusabb és találóbbr magyarázat a délután három órakor kitört, őrjöngő szélrohammokkal párosult hóvihar volt. Egyetlen környékbeli sem emlékezett ehhez foghatóra, főleg ebben az évszakban; mint az utólagos felmérések megállapították: rekord volt.

Jane, nyugtalanságtól és aggodalomtól gyötörve, telefonált a lovasrendőrségnek; a tiszt, akivel beszélt, s aki hozzá volt szokva az efféle esetekhez, kötelességéhez híven megnyugtatta: nincs értelme elkapkodni a dolgot, hányzor felbukkantak már mindenféle eltűnt egyének, ajkukon a csínytevők huncut mosolyával, meg aztán pillanatnyilag úgy sem lehet tenni semmit, tekintettel a hetven mérföldes erősségű szellőkésekkel tomboló viharra.

Egész éjjel havazott, és süvített a szél. Jane le sem tudta húnyni a szemét, és a két gyerek is csak hanykolódott álmában. Derűs, tiszta reggel virradt rájuk, gyönyörű nap, s a ragyogó napsütésben szinte hihetetlennek tűnt a mínusz húsz fok. Jane nem akarván hisztérikának látszani, délig nem is telefonált újra.

A hegyi utak járhatatlanok voltak. A lovasrendőrség helikopterekkel és „szkidúk”-kal, a lovakat helyettesítő motoros szánokkal lépett akcióba. Semmit, abszolúte semmit nem találtak, semmilyen nyomot, még a dzsipet sem. Ezen nem is volt mit csodálkozni, lévén, hogy bizonyos zónákban két-három méter magasra is felhordta a havat a szél.

Mindennek a tetejébe, aznap éjszaka ismét havazott. Másnap folytatódott a keresés, és eltartott további két hétig, aminek végeztével Amy Hendersont és fiát, ha nem is holttá, de hivatalosan eltűntté nyilvánították. Abban azonban senki nem hitt, hogy talán még életben volnának.

Az országos hírközlésben egy igen rövid kis tudósítás: néhány snitt a tévében a Sziklás Hegységről, egy snitt Pete üresen maradt iskolapadjáról, egy fölöttébb gyászos megjegyzés Jane részéről, aki „úgy érzi, hogy az almatortája soha többé nem lesz már a régi”, valamint a helyi rendőrfőnök kommentárja: „mindent megtettünk, ami csak lehetséges”.

Szomorú karácsony köszönt Jane-re és gyermekeire, Johnra és Alice-re. A szomszédok, nagyokú részvétüket bizonyítandó, minden nap felhívják őket telefonon. Az egyházközség lelkipásztora meglátogatja Janet, és rábeszéli, készítse el ebben az évben is az almatortáját, hiszen az ő tortája nélkül az ünnepség nem lenne ugyanolyan, mint az előző években.

Újév. Január, február, március, immár eljött az ideje, hogy a gyakorlati dolgokra is gondoljanak, meg az életre, ami nem áll meg. Hendersonné asszony megteszi az első lépéseket a biztosítási összeg felvételére. Problémák merülnek fel: vajon Amy Henderson úr tényleg halott? Kellőképpen halott? Jane ügyvédje sziklaszilárdnak mutatkozik, a Biztosítási Társaság pedig megértőnek és fogékonynak, csak időt kér, hogy kiszámítsa az összeget. Az ötszázezer dollár birtokában, sem Hendersonné asszonynak, sem gyermekeinek nem lesz többé semmi gondja. A Temetkezési Vállalat cégvezetőjének személyes látogatása. Amy Henderson nagyszerű ember volt. Nemcsak a feleségének kifizetendő biztosításról gondoskodott jóelőre, de még a túlvilágon való elszállásolásáról is. Minden ki volt fizetve. Lehetséges megoldások: a pénz visszafizetése, szimbólikus temetés, esetleg óvatos várakozás, hátha a hóolvadás után előkerülnek a tetemek. Nem hozta volna szóba, de talán Jane-nek már megfordult a fejében: a farkasok és a szétszórt csontok. Ez szörnyű, iszonyú, asszonyom, kérem, ne sírjon.

Április, az olvadás. Április telik-múlik. A vége felé, amikor már csak foltokban marad valamicske hó az árnyékos helyeken, s feltűnedeznek az első virágok, az erdőkerülő kis furgonjából lesoványodva, sápadtan, kissé rongyosan, kiszáll Amy – szakállasan – Pete pedig kezében a puskával; a fiú időközben megemberesedett.

Jane nem akar hinni a szemének, átöleli Amy-t, s mindketten elájulnak, Jane az örömtől, Amy pedig a gyöngeségtől. Felrakják a furgonra, és az erdőkerülő beviszi őket a kórházba. Az ambulanciára kerülnek, és megkezdődik az általános kivizsgálás.

A hír ezútal örömeire szolgál a lakosságnak; valaki visszatért onnan, ahonnan nincs visszatérés; a holtnak hitt élők, íme elevenek, van mit orruk

alá dörgölni a pesszimizistáknak, az Optimisták Klubja táviratot küld: „Mi tudtuk”. Az újságírók előzönlük a kórházat; útban a kórterem felé, ahol a hős és a hős gyermek lábadozik, összefutnak az osztályos orvossal; a doktor úgy mosolyog bele a kamerákba, mintha ő volna a Feltámadás demiurgosza.

– Igen, nagyon legyengültek, de tökéletes egészségnek örvendenek. Bizonyos vagyok benne, hogy néhány hamburger meg a híres torta segítségével, egy héten belül teljesen rendbe jönnek. Igen, meglátogathathák őket, csak legyenek, kérem, kíméletesek.

– És a kamerák, valamint egy fülhallgató riporter nő magnetofonja előtt, Amy felfedi a csodás megmenekülés titkát:

– Befejeztük a vadászatot, és a drótra fűzött vadkacsákkal a dzsiphez indultunk. – Mennyi volt? – Mi volt mennyi? – Kacsa. – Á, hat. – Gratulálok, folytassa! – Úgy délután három óra felé lehetett, amikor lehulltak az első hópelyhek. A magam részéről nyugodt voltam, mert tudtam, hogy nagy teljesítményű dzsipemmel még hóesésben is könnyedén megteszem a 100 mérföldnyi utat, ami hazáig hátra van, de azért rászóltam a fiamra: – Siess, Pete! – Odaértünk a dzsiphez, és akkor az történt, ami még sohasem fordult vele elő: nem indult be. Igyekeztem nem elveszíteni a fejemet – Ne idegeskedj, Pete! – Ideges voltál, Pete? – (a kamera Pete-re közelít) – Nem. – (A kamera Amy-re közelít). – Megpróbáltam megjavítani a dzsipet, de hiába. Mit tegyek? A hó egyre sűrűbben esett, és fújt a szél. Maradjunk ott, és várjuk a hegyi mentőket? A fagyhaláltól tartván, úgy döntöttem, jobb lesz, ha elindulunk és megpróbálunk kijutni az útra, vagy valahogyan közelebb kerülni a célunkhoz. Ha mozgunk, legalább nem fagyunk meg. – Helyes döntés volt. – Nekiindultunk, de a havazás és a vihar közben egyre erősödött, és a csizmánk mélyen belesüppedt a hóba. Úgy egy, másfél óra múlva ráébredtem, hogy teljesen eltévedtünk, s igen valószínű, hogy dél helyett az Északi Sark felé gyalogolunk. – Micsoda helyzet! Nem halt bele a rémületbe? – Amint látja, nem. Éppenséggel másféle halálnemtől tartottam. (Itt Amy – mintegy töprengve – elhallgatott). – Képzelem, képzelem, de folytassa, a tévénezők már tükön ülnek! – Nos, az volt a fontos, hogy meg ne álljunk, míg nem találkozunk valakivel – ami úgyszólván kizárt volt –, vagy nem találunk valamit, valamiféle rejtekhelyet. Be kell vallanom, hogy imádkoztam. Nem magamért, én nem félek a haláltól, meg aztán biztosításom is volt, hanem a fiamért. És az Úr meghallgatta imádságaimat. Időközben már teljesen besötétedett, mi pedig teljesen átfagyunk, s ekkor, mintha csak oda helyezte volna elibénk az Úr, egy kunyhóba botlottunk. Ámbár meglehet, hogy éppenséggel oda vezetett bennünket; elég az hozzá, hogy Pete felkiáltott: – Hurrááá! –, azzal botladozva kitapintotta az ajtót, ami nyitva volt, és beléptünk. (Amy felsóhajt). – Hihetetlen, fantasztikus,

valóságos csoda. És milyen volt a konyha? – Hát... egyetlen szobából állt, volt benne egy emeletes ágy, pokrócok, egy kályha, egy kis asztal, két vagy három szék, gyertyák, gyufák, meg egy kis éléskamra, néhány konzervvel. De mindezt csak másnap tudtuk meg, mert vaksötét volt, s mivelhogy én nem dohányzom, s nem is iszom, nem volt nálam gyufa. Aznap éjjel beértük anyival, hogy beburkolóztunk a pokrócokba, és már aludtunk is. Másnap reggel aztán... – Amy, a stúdióból azt kérdezik, mi lett a kacsákkal? – Á, út közben el kellett dobnunk őket, és nem maradt nálunk más, csak a puska, a tölténycsákó, meg egy kés. És a puska jóvoltából maradtunk életben. A konzervek egy hét alatt elfogytak, s ezúton kérem a konyha tulajdonosát, jelentkezék, hogy fedezhessem a költségeket, amelyeket okoztunk neki. Igen, elfogyott az élelmünk, mialatt várakoztunk, és lestük valamiféle hegyi mentőosztag felbukkanását. – Azok pedig nem jöttek, milyen szörnyű! – Nem, csak helikoptereket láttunk a távolban, de nem vettek észre, és nem is hallottak meg minket. Megint az volt a kérdés, mit tegyünk? Egyre hidegebb lett, az élelmünk pedig elfogyott. Ha vizet akarunk inni, megolvasztottuk a havat; a szomjanhalás nem fenyegetett, annál inkább az éhhalál. Ezerszer is elfogott a kísértés, hogy kimenjünk onnan, s életünket a sors meg az Úr kezébe adjuk. Majd szétvetett a düh, ha arra gondoltam, hogy a műholdas távközlés és a bolygóközi utazások korában nyomorult száz mérföld ilyen áthághatatlan akadály lehet. Minha fenekestől felfordult és módosult volna valami alapvető értékrend, és a száz mérföld egyszeriben ezer és ezer mérfölddé változott volna. – Amy, most szóltak ide a stúdióból, hogy fogytán az időnk. Hagyjuk máskorra a filozófiai elmélkedéseket. Konkrétan, hogyan élték túl? – Isten segedelmével, aki képes mannat hullatni a sivatagba. Nem éppen mannat küldött nekünk, de igenis élelmet, egy medve képében. Egy fekete nősténymedve képében: a legnagyobb medve volt, amelyet életemben láttam. Felváltva örködtünk a konyha ablakánál, és Pete fedezte fel. Szólt nekem. Megnéztem: óriási volt. A konyha felé közeledett. Megtöltöttem a puskát. Mind közelebb és közelebb jött (a riporter-nő görcsös vonaglásokkal közvetíti és illusztrálja a fokozódó izgalmat), odaért, az ajtó körül szimatolt, én imádkoztam az Úrhoz, hogy meg ne érezze a szagunkat; betaszította az ajtót, s ekkor két lövést kapott a fejébe, kettőt pedig a gyomrába: automata puskám van. Dögnehéz volt, holtan. Lehetetlen volt... – Hány fontot nyomott? – Hát, pontosan nem tudom, de lehetett vagy négyszáz. Mondom, lehetetlen volt bevinni a konyhába, így hát nekiálltunk feldarabolni, mielőtt még megfagyott volna. – Ne is mondja tovább, Amy, tehát a fagyasztott hús segítségével sikerült életben maradniuk. – Igen. Odakint hagytuk, és fatönkökkel fedtük be, hogy a farkasok... – Jaj, farkasok is voltak! De izgalmas! Amy, már csak fél percünk van. Milyen íze

van a medvehúsnak? – Nagyon kemény és... – köszönöm, Amy. (A kamera a riporter nőre közelít). – Hölgyeim és uraim, egy csodás túlélés történetének voltak fültanúi, amely más, hasonló történeteket juttat eszünkbe. Épp nemrégiben is egy dél-amerikai csoport tagjai az Andokban ugyancsak fagyasztott hús segítségével maradtak életben, s ez az egybeesés azt bizonyítja, hogy...

Természetesen volt még jópár interjú, újságcikk és fotó: Amy fotói családi körben, meg az első vacsora – az asztal közepén egy almatorta –; fotók a medvebőrrel és Amy-vel, és/vagy Pete-tel, amint rászzegezi a puskát; fotók a kunyhó tulajdonosával, melyeken az átad Amy-nek egy írást, miszerint Amy semmivel sem tartozik neki.

Már-már a végső dicsőség csúcsán, mikor éppen szerződést készült aláírni egy filmre, valamint egy könyvre, melyben lejegyezhetné „száműzetése” öt hónapja alatt született nem kevés filozófiai elmélkedését, híre, neve és szavának hitele egyszeriben megrendült, s ő csúszni kezdett lefelé a lejtőn.

Diadalmámorában, a siker bódulatában, nyilatkozataival nem egyszer bakot lőtt. Nem elég, hogy megint előhozakodott a műholdas távközlés és a bolygóközi utazások korával, de vallásos elragadtatásában azzal vádolta az emberiséget (a lerobbant dzsip ürügyén), hogy az jobban bízik a technikában, mint Istenben, s lerántotta a leplet a modern kor lappangó és fenekedő ateizmusáról.

Meglehet, hogy mi sem történt volna, s ha tovább halad ezen az úton, a film és a könyv segítségével talán alapíthatott volna egy új szektát, s megtalálta volna léte teljes értelmét, az emberiség üdvére. Nem tudom. Tény és való azonban, hogy a „Túlélési” kézikönyvek tárgyában elhangzott bizonyos kommentárok, például az effélék, hogy „Igen, megöltem a nőténymedvét a 23.-ik oldallal”, nem kevés klubtag érzékenységét sebeztek meg, akik kétségbe vonták, vajon valóban használta-e a fent említett szakirodalmat.

Senki sem fogta fel, hogy Amy Henderson nem mindennapi próbált állt ki. S ez az értetlenség csakhamar kikezdte népszerűségét. Az igazi bomba azonban akkor robbant, amikor megszólalt a „Vadak Érdekvédelmi Egyesülete” meg az „Utolsó Fekete Medvék Életvédelmi Egyesülete”, amelynek e pillanatig a létezéséről sem tudott senki, kivéve a tagjait, és amely Amy rovására, nem csekély hírnévre tett szert. E két egyesület közös erővel pert indított Henderson ellen, s nyilvánosan megvádolta. A vád: egy fekete nőténymedve meggyilkolása, ami sokkalta súlyosabb cselekedet, mintha az illető medve hím lett volna, legalább is ezt állították távirataikban bizonyos, a vádindítvánnyal szolidaritást vállaló feminista csoportok.

Megölni egy fekete medvét, egy kihalófélben lévő, tudományos tanulmányozás tárgyát képező és számszerűen nyilvántartott állatot, igen súlyos vétek. Amyt – tulajdon, első nyilatkozatainak alapján, miszerint megvárta, míg a nőténymedve kinyitja az ajtót, s közvetlen közélről négy lövést adott

le rá –, előre megfontolt szándékkal, szadista és álnok módon elkövetett bűntettel vádolták.

A per során, Amy drámai hangon védekezett: – Mit akarnak? Uramisten! Jobb lett volna, ha a fiamat eszem meg, vagy ő engem? – Ám ez nem találatot elég meggyőzőnek. Túl sok körülmény szólt ellene. Nem készült fel kellőképpen, és felelőtlen módon kockáztatta a fia életét. Hogy a dzsip tönkre ment, abban nincs semmi különös, előfordul az ilyesmi, hanem talán bizony vitt magával pokrócokat, gyertyákat, csokoládét, bengáli fényt, walkie-talkie-t? Nem. Meghallgatta a meteorológiai előrejelzést, vagy megbízott a bütykeiben? Csepülni bezzeg tudta a technikát, de még egy nyomorult iránytűt sem vitt magával! Aztán újabb szégyenfoltok kerültek napvilágra: a vadkacsavadászat az adott időszakban ugyancsak tilos volt! Mennyit hangoztatta, hogy nem iszik! Na és az üveg brandy, amit a kunyhóban talált? Végül pedig a legsúlyosabb vád, és ezt Amy is kénytelen volt elismerni: az ártatlan nősténymedve terhes volt, és semmi kétség (nem hiába tanulmányozzák őket tudományosan), azért ment a kunyhóba, hogy megszüljön és szaporítsa fajtáját.

Amy Henderson elvesztette a pert, és arra ítéltetett, hogy aranyban fizesse meg a nősténymedve súlyát. A film és a könyv szerzői jogdíjából éppenséggel könnyedén kifizethette volna, ám időközben „politikailag” minden népszerűsége népszerűtlenséggé vált, valóságos politikai hullá lett, pocsék befektetés, és soha nem írhatta alá a szerződéseket.

Szegény Amy, jobban járt volna, ha a fiát falja fel; az emberiség már felnőtt az efféle nagy fájdalmakhoz és tragédiákhoz; bővelkedünk előzményekben, s az Andok-beli epizód, amit a jó emlékezőtehetséggel megáldott riporternő fölemlített, valamint több más eset, megértést váltott volna ki az emberekből. Nem is tudom, alighanem a kereslet és kínálat problémájával állunk szemben; emberi lényekkel bőven el vagyunk látva, fekedve medvékkel viszont szűkösén. Igen, Amy valósággal lubickolhatott volna a megértésben, az irgalomban, az együttérzésben, a szeretetben; az emberek részvétellel (könnyekben úszva) hallgatták volna végig szenvedésének történetét, mint fogyasztotta nap mint nap a tulajdon fiát. Alkalmasint lelkész is került volna, aki feloldozza.

Meglehet, hogy a te szemedben Alberto, érthetetlennek tűnik ez a história. Az én szememben természetes. Na persze, ez itt nem Latin-Amerika, itt az emberek komolyak és következetesek, a politikai hullák pedig annak rendje és módja szerint meg vannak halva, nem úgy, mint ott, ahol időről időre egyszer csak fölélednek, és megint nekiindulnak a régi csapáson. Errefelé, sem az Egyesült Államok elnöke, sem Kanada miniszterelnöke nem öl medvét.

Üdvözöl és ölel,
Pablo.

(Fordította: Dobos Éva)

Hubai Gruber Miklós

ALTATÓDAL

Haju, haju, haju, puojdeme do háju.
Pozbírame kvíta, ukráslime díta.

Mintha csak Nagymama hangját hallotta volna. Ugyanaz a hangszín, ugyanaz a lágy dallamvezetés a hajlításokkal; kristálytisza hangképzés, kiváló légzéstechnika.

Ligetes erdőszélre vitte Lenuocskát a dal szövege: virágot koszorúba kötni, azzal pedig kisgyereket feldíszíteni, ahol lehet. Hányszor, de hányszor hallotta elalvásra énekelni Balázsi nagymamától ezt az ő csodálatosan szép hangján... Úgy csengett, úgy hangzott, betöltötte a városszéli kis völgy egészét, ha ő énekelni kezdett: vezetgette, hajlítgatta, úgy játszadozott a hangjával, ahogyan csak akart, mint ahogy csak az operában teszik azt az énekesek. Csendben, finoman, ha úgy kell, de mindent belé adva, ha arra van szükség: kiálltak az emberek az utcára, úgy hallgatták, ha Balázsiéknál dalra fakadt a ház asszonya, Valentinka.

De rég is volt, Istenem...

Lenuocskát Nagymamáék nevelték fel – ő volt nekik az első unokájuk. Kiiskoláztatták, fizették a zongoraórákat, kenyeret adtak a kezébe, elindították, mintha csak édes szülei lettek volna, az életbe.

Már ahogyan az az erejükből tellett.

Ha nem még annak is fölötte egy picivel.

Sokszor eszébe jut a két kisöreg – mostanában meg, hogy akár fél éjszakákat is ébren tölt, szinte óra sem múlik el, hogy ne hívná őket vissza az emlékezetébe.

Lenuocskának nehéz élete volt. Rosszkor, vagy csak rossz helyre született, amikor és ahol vénlánynak kiáltották ki a húszéves hajadont, s szájára vette a falu, ha nem szült az asszony legalább két gyereket.

Hát ő egyet szült, és csak ne hányja ezt senki az ő szemére!

Lenuocska fél szemet vett be a tablettából, amit az orvosok írtak fel neki – de hogy segít-e rajta valamit is, nem volt benne egészen bizonyos.

Hetvenhárom lesz, ha megéri, júniusban...

*

„Nem halt meg még Ukrajina...”

Magától szúrta a „j” után az „i” betűt is. Még amikor átjöttek Magyarföldre. Hogy könnyebb legyen énekelni, a hajlításokon túl is. Mert lefordította

aztán a teljes Himnuszt. Nosztalgiából, a szülőföld iránti tiszteletből, vagy egyszerűen csak hogy az unokája is énekelni tudja – már nem is törte rajta a fejét. Mert ahogy kihaltak mellőle az öregek, föladta, amije volt ott messzi-messzi Ukrajnában s hazajött. Hazát cserélt – így mondják ezt, akik nem éltek át még hasonlót. Fölpakolta a kislányát – negyedik éve nem élt már akkor együtt a férjével – hát ráhatározta magát.

Bár csak korábban megtehetette volna...

Kétszer volt még ezt követően odaát. Előbb az apjának, aztán meg az anyjának a temetésén. Mert később aztán az öccse is átjött: évtizedeken át volt jogtanácsosa egy pesti kft-nek.

Lenuocska maga sem tudta, szunyókált-e közben, hogy visszaidézte magában a régmúltat. A hivatalban látta magát megint, a Postán, az Igazgatóságon. A könyvelésen kapott munkát, de mert az iskolája is megvolt hozzá, meg szerette is, amit csinált, szépen haladt előre: alig hogy megkapta az állampolgárságot, másnap kinevezték osztályvezetőnek. Meglepetésként, hogy ezze! tetőzzék be a család örömét. Akként ment nyugdíjba is – miután ráhúzott három évet is a kötelezőre. Nem akarták elengedni, úgy kellett kikönyörögnie a végén, hogy mégis nyugdíjba mehessen. Akkoriban az unokáját, később meg már annak lányát, Kicsi Tinkát ringathatni a bölcsőben. Abban, amit még neki faragott Balázsi nagyapa. Nyírfából, mert abból volt legtöbb az erdőn, meg hát faragni is jól lehetett. Altatódalt hozzá azonban Nagymamától tanult, és ha csak tehette, zongorázott is melléje:

Haju, haju, haju, puojdeme do háju.

Pozbírame kvíta, ukrášlime díta.

Ma már nem engedelmeskednek neki az ujjai. Nem mozognak úgy, mint kéne. Nagymama emlékére – meg persze mert rövid idő után ő maga is belátta annak idején, hogy így helyes – lányát, de még az unokáját is beíratta a zeneiskolába.

Megéri-e vajon, hogy a legkisebbnek, Kicsi Tinkának is beülhet még az első koncertjére – add, Istenem, hogy így legyen...

*

Egyedül nevelte föl a lányát. A férje ivott, hát ajtót mutattak neki, pedig jó munkahelye volt a városházán. Moszkvába ment elbujdokolni a hitelezői elől – a bíróságon látta utoljára, mikor hivatalosan is kimondták a válást.

Józsi vette aztán magához őket, Moravcsik. Ő becsületes ember volt. Üzletelni járt át hozzájuk, Magyarországról, fenyőrönköt vásárolni. Balázsi nagyapa révén jöttek vele össze. Ki tudja, nem szándékosan intézte-e az

öreg annak idején, hogy így történjék, – már csak odaát tudja majd tőle megkérdezni.

Lehet, nem is olyan túl soká...

Józsi aztán meghalt, még mielőtt feleségül vehette volna őt: neki szorította egy tolató kamion a falnak: mire kijött a rohammentő, már be is végezte szegény. Nem tudtak segíteni rajta.

Lenuocska megértette az égiek üzenetét: nem gondolt többé a férjhezmenetelre. A lányának élt meg a munkájának. Ma is így tenne, ha újra kezdhethné...

Éles fájdalom hasította derékba az öregasszony testét. Nem volt mit tenni, be kellett vennie a másik félszemét is az orvosságból.

*

Ő maga sem tudta, miért alakult így az élete. Valójában kezdettől fogva a nagyszülők nevelték. Egy udvarban laktak az öregekkel, s ő valahogy többet volt a nagymamájánál, mint odahaza. Őhózzá szaladt, ha megütötte a kislábát, ott ebédelt, mert Balácsi nagyapa, az öreg bognármester még palacsintát is sütött az ő kedvéért; ha pedig eljött az este, befészkelte magát valamelyikük ölébe, s ott hajtotta álomra a fejét.

Haju, haju, haju, puojdeme do háju...

*

Nem, nem mondja, hogy nem szerette az anyját, csak éppen közelebb állt hozzá a nagymama. Meg persze a nagyapja – Isten hogy nyugosztalja őket halálukban... Talán erőt is ad hozzá a Megváltó, hogy meglátogassa még nyughelyüket a voloveci temetőben.

Legalább egyszer még...

Haju, haju, haju, puojdeme do háju...

*

Hányszor ott hagyta őket az anyja: napokra, olykor hetekre is eltűnt. Üdülőhelyekre járt: hol az egyik, hol meg a másikon tűnt fel. Kúrálta magát, míg csak nem ráment az egész élete. Lenuocskának máig a fülében vannak a veszekedések férj és feleség, apja és anyja közt, amelyeknek során azonban mindahányszor az előbbi maradt alul. Erővel nem győzte már, vagy csak beleunt, végül is soha nem derült ki sem kicsilány, sem pedig felnőtt korában: ő egyébként is igyekezett mindahányszor távol maradni, ha levegőben volt akár csak molekulája is a patáliának. Amikor meg aztán elköltözött a család a közös udvarból, ő ott maradt az öregekkel. Örökre. Nyolc éves volt, vagy kilenc is már, nem is emlékszik rá pontosan.

Nem is hiányoztak neki valahogy a szülei – ki tudja aztán, hogy ők maguk hiányolták-e a lányukat – aligha. Különösen, hogy született még utána egy fiuk is...

*

Az volt tán a legnehezebb, amikor mindkét öreg lebetegedett. Előbb Nagyapa kapott agyvérzést – lebénította a fél oldalát, beszélni is alig tudott – míg Nagymama testét a gyilkos kór támadta meg, a rák. Lenuocska senkinek nem kívánja azt az időszakot, amíg őket ápolni kellett – még ha szívesen tette is. Zeneiskolában tanított zongorát meg éneket – kórust vezetett hármat is – de még szünetekben is haza-hazaugrott. Megigazította fejük alatt a párnát, tisztát húzott nekik, megkérdezte, nincs-e szükségük valamire.

Miközben le nem olvadt arcáról az örökös mosoly.

Bár csak most is ezt tehetné még...

*

Sokan kaptak volna utána, szinte sorban álltak ablaka alatt a férfiak. Többségük azonban családos ember volt, s csak ágyba akarta vinni a szépségében is szépséges fiatalasszonyt. Akadt köztük hovatovább olyan is, amelyiknek gyerekeit tanította az időben Lenuocska. Éveken át ostromolta őt a szerelmével ez az ember, de hogy el is váljon a kedvéért, arra már nem volt hajlandó.

Egyszerre volt ez az állapot örömteli is meg megalázó is a fiatalasszonynak, mert már miért ne legyezgette volna a hiúságát, hogy versengtek a kegyeiért a férfiak, ugyanakkor tudnia kellett – s tudta is ő nagyon jól –, hogy érdemleges megoldást ez az állapot nem hoz neki.

Sem rövid, pláne meg nem hosszú távon.

Épp huszonkilenc volt, mikor összehozta sorsa egy szerb fiúval. Egy kórustalálkozón – bő kilenc év volt kettejük közt. Oroszul, szlovákul beszélgettek a saját anyanyelvükör kívül, valamiféle keverékét használták a szláv nyelveknek, szépen megértették egymást. Talán egy hosszú hétvége volt, amit együtt tölthettek. Lehetett volna akár több is a dologból – hónapokon át tartó levelezés, kölcsönös látogatás egymás otthonában, akár még házasság is...

És persze áttelepülhetett volna a fiúhoz. Lett volna párja az életének, apja a végül mégis apa nélkül felnőtt kislányának, Anyicskának.

Kár, hogy ez a fiú sem akart tőle többet, mint a férfiak szinte mindegyike az időtájt... A szerencsés véletlenül meg a karzatot felügyelő biztonsági őr éberségén múlt, hogy nem történt baj. Az pedig, hogy nem lett a dologból botrány, s a szerb gyerekek is befejezhatték a versenyprogramot, már igazán csak neki, Lenuocskának, az ő nagylelkűségének volt köszönhető.

Jano sokáig hívogatta még őt azután, a levelek százait küldözgette neki; ígéretet, amit csak ígérhetett. Tolakodásának csak úgy tudott véget vetni a fiatalasszony, hogy számcsereét kért a telefonjára...

Lenuocska Balácsi nagyapa szülőföldjére vágyott, Magyarföldre, ott letelepedhetni.

Amihez azonban magyarul kellett volna tudnia mindenekelőtt.

Lanuocska szépen beszélt övéinek nyelvét – nem csak a ruszint, hanem az ukránt is. Szlovákul még kislány korában megtanult a társai közt; oroszul, mikor iskolás lett; a magyar meg a nagyapjától ragadt rá.

Már ami ráragadozott róla.

Mert mire észbe kapott, hogy szüksége lenne rá, már-már késő volt. Nagyapjának félig béna ajkai messze nem úgy formázták akkor már a szavakat, ahogy az szükséges lett volna a tanításhoz. Józsi meg a határán sem volt még akkor a láthatónak.

Hosszú, bizonytalansággal teli időszaka volt ez Lenuocska életének...

Azon az emlékezetes napon aztán meghalt Nagyapa is – sok-sok lelkiismeret-furdalást hátra hagyva maga után örökül. A halottkém, egy fiatal orvos – míg meg nem nősült, barátja volt Lenuocskának – fulladásos halált állapított meg, de szívelégtelenséget írt a papírra...

Az öregek mindenüket az unokájukra hagyták – testamentumot is írtak róla – így hát Lenuocskáé lett a ház meg a bognárműhely is – felszereléssel együtt.

Mindent eladott. Nem nagy összeget kapott ugyan érte, de elegendőt ahhoz, hogy új életet kezdjen belőle Magyarországon.

Egy új hazában – szépségének még mindig a legteljében...

*

Gyorsan teltek aztán az évek: Lenuocska – merthogy így szólította őt, aki csak ismerte, Balácsi nagyapa után – egyszer csak arra ébredt, hogy megkérték a lánya kezét. Nem sokkal rá pedig az unokája is megszületett. Ez, aki most énekel a legeslegkisebbnek a nemzetségből, Kicsi Tinkának. Lenuocska kérte, hogy Katalinnak, Katinkának kereszteljék, hogy Balácsi nagymamára emlékeztesse őt, a réges-régi Valentinkára. Nem nagy kérés volt, könnyen igent bólintottak a fiatalok. A fiú édesanyja is Katalin volt, még örültek is a kérésnek.

Hát így történt...

Csak ez a betegség ne jött volna. Néha úgy érzi, mindene összeszakad, ha elkapja egy-egy roham. Kínozza, tán már hónapjánál is több, de – talán épp Balácsi nagymama emléke miatt – nem mert orvoshoz menni. Egész' addig, amíg az unokája el nem vitte. Már-már erőszakkal.

A körzeti orvos aztán csak hümmögött, de szólni nem szólt. Tovább küldte a beteget.

Tegnapelőtt engedték ki a kórházból. Valami mintát vettek, szövetmintát, azt mondták, a jövő héten lesz eredmény, addig menjen szépen haza, s szedje ezt a gyógyszert. Komolyabbat akkor kap majd, ha többet tudnak a baj okáról.

Lenuocska hát hazajött.

– Add, Uram, hogy türelemmel viseljem, amit viselnem Te elrendeltél...

*

Haju, haju, haju, puojdeme do háju...

Micsoda szép hangja van ennek a lánynak – tán még a Balázsi nagymamánál is szebb. Igaz, épp vele, Lenuocskával kezdődően zongorázni, énekelni tanultak ők a generációk mindegyikében; Kicsi Tinka édesanyja pedig immáron nemcsak közép, hanem felsőfokú, egyetemi képzést is kapott – micsoda öröm már ez neki, a nagymamának, s micsoda öröme telnék benne szegénynek, az öreg Valentinkának, ha mindezt megéri.

Áldassék a neve, hogy elindítójává lett ennek a generációk életét meghatározó folyamatnak.

Haju, haju, haju, puojdeme do háju...

*

Szombat este volt, kilencre járt Lenuocska ágya mellett az állványos nagy óra sétálója. Balázsi nagyapa csinált még hozzá egykoron szekrénykét, a helyi órasmester pedig beleépítette a szerkezetet. Hogy csinálták, mint csinálták, nem tudni, de azóta is oly pontosan üti az az óra az időt, ahogy az csak lehetséges.

A család – Anyicska, a férje lányostul, vöstül, de még a Kicsi Tinka is a maga öt esztendejével – Lenuocska ágyát vette körül.

Nehezen lélegzett a beteg, szinte szünet nélkül kínozták a köhögés. Egyik roham a másik után – fájdalom volt még csak hallgatni is.

– A mi tudományunk is véges, Asszonyom – mondta a főorvos Anyicskának, mikor kiadta az édesanyját a kórházból. – Felnyitottuk ugyan a mellkasát, de segíteni rajta már nem állt módunkban. Legyen erős, kérem, vigye haza az édesanyját, s szeressék őt, amíg szerethetik – s megmutatta, hogyan kell beadni a morfiumot.

Egy újabb roham leszakította a beteg arcáról az oxigén maszkját – ketten is kaptak utána.

Mosoly volt érte a jutalmuk. A legszebb mosolyok egyike, ami valaha is felragyogott Lenuocska arcán az ő életében.

Mert lassanként emberek kezdtek szállingózni a szűk kis szobába – sok, nagyon sok ember – s mikor már nem fértek el mindnyájan a betegágy körül, megtöltötték a lakást; a hatalmas nagy bérház minden folyosóját, föl, egész’ a tizedikig. Rengeteg ember volt, úgy sorjázta ott, majd’ letaposták egymás lábát. És még mindig jött, még mindig jött az a rengeteg nép, hogy már kiszorultak a házból, ellepték a teret: egyetlen gombostűt sem lehetett volna közöttük elejteni.

Mikor pedig már mind együtt volt a sok idegen – Lenuocska volt az egyetlen, aki fölismerte valamennyit a városszéli kisvölgy egészéből Volovecen – kiállt közülük egy bognármester kinézetű öregember, és az ő éltesen is szép felesége: Valentinka, s az ő egyetlen intésükre énekelni kezdett az a borzasztóan nagy tömeg. Előbb csendben, alig hallgatóan, de szótagról szótagra mind-mind erősebben:

Haju, haju, haju, puojdeme do háju...

Szállt a dallam a sok ajakról, szállt, felfelé az égnek. Mind, amíg csak Balácsi Nagyapa meg Nagymama mellett, akik legszorosabban álltak ott az ágy fejrésznél, Lenuocska ajka is dalra mozdult.

Levegő nélkül, hangtalanul, alig szavakkal.

– Haju, haju, haju, puojdeme do háju... – olvasta le a dallamot Kicsi Tinka az ágy lábánál Dédike ajkairól.

De mire végigmondta volna az egykoron tőle tanult altatódalt, az ő szerelmetes nagymamikája mindörökre elaludt...

(2003. július 1.)

Sárándi József

BIZONY URAM

haláli vidáman élünk poharunkba
ömlenek csapravert dolgos napok
még párszáz elcsépelet évszak s utódaink
harmincévesen lesznek nyugdíjasok
- éjszakára zongorává változom
rajtam komponál a remény új dallamot
s másnap füttyürészve hirdetem
hogy a komponista én vagyok.

NÉGYSOROSOK

1.

Púp

A filozófiai okosság
olyan púp
melyet sokan viselnének
csak befelé nőne -

2.

Jóslat

Nő a hazug mese lombja,
cigánynő a jövőt mondja,
s a tenyeremre rajzolt semmi
világra akar kéredzkedni.

3.
A munka világa

Füvet vág a kasza.
Kaszát vág a fű.
Kaszálok.
Kaszálódom.

4.
Szerelem

Övé a legszentebb talaj,
fekete fű szálaz rajta,
vetünk belé, vagy aratunk,
mindenünkön Ő a gazda.

5.
Tükör vagy

Jársz és nézel, tükör vagy,
ha kél a nap, ha jó az est
ki visszanéz rád mintha ten-
magára, káromkodik vagy nevet.

6.
Egy leendő világpolgár dilemmája

Miért vagy itt?
Miért nem másutt?
Mikor széthúzó eszmék
tartják össze a világot.

BELSŐ IDŐM

Belső időm
múlását hallani
erősödik a szívdobaj
nőnek hullámai

Látásom mélyül
pilláim redőnye alatt
fonákjáról mutatja most
magát a pillanat

Emlékeimben kövült
közönybe-fagyott
nagy és örömtelen
halott vagyok

Emlékeimben őse már
jelen önmagamnak
emlékeimben őse én
legősibb halottaknak

Országút kanyarog
staféta-génjeimben
múltam-jövőm
elhatározott

testem múzeumából
kitörni vágnak
ifjú dühök
helóta bánatok

A MINDENSÉG LÁNGTENGERÉBEN

– XXV. fúga –

Istenben megadatik-e
hogy ott legyek otthon
ahol a templomok még
templomok: a lélek me-
nedékei – ahol a test
s a lélek együtt terem-
tődött – született –
azt kell kibírjam, meg-
érjem Uram hogy minden
úgy tevődjön vissza
oda /honnán vétettünk/
mintha nem történt
volna törés /a bűnben/
s ott leljünk ráadást
hol az indulás honos –
s elvetemült zsákba futók
ne lehessenek maradók
a mindenség lángtengerében.

Szokoly Tamás

NOVEMBER

Szent András hava: köd és szomorúság
nem vagy itt azért vagyok én is szomorú
álmos a délután a szívem nehéz
fölkavar az emlékezés
a levelek lustán zizegnek
hajad pácolt ében
szemeid tiszta tavak
átúszom az óceánt
szép emlékek darvadozzanak

lusta vagyok
szomorú vagyok
lehetetlen vagyok
vaj és vas kő és csillag
por és esély vagyok
sekély vagyok
rossz vagyok bűnös vagyok
árva vagyok szerelmes vagyok
roppant nagy ököl
és roppant nagy ökör vagyok
bánatos zúzmarás rozsdásbarna
vagyok
VAGYOK
még vagyok
cogitó ergo sum
sum est id
félem a cidrit
vagyok

KÖNYÖRGÉS A KARÁCSONYI SZÉLHEZ

ó
szél
szél szél
vad karácsonyi
szél szűnj sziszegni
sustorogni lökdösődni hány
torogni – a szegényeknek puha
hó
kell
békesség kell
melegség kell tű-
levelű álom csillagszórós
éj! hallod-e szél vad karácsonyi
szél! központi fűtéses tűzhelyünk köré
danolni alig ülünk /ünnepnapokon néhanap/ ha
ülünk
akik
ülünk
bár nagyon fá-
zunk akik fázunk nem
jön el a mi országunk szél
szél vad karácsonyi szél – gyer-
tyánk körömig égett ostoros zsoldáros
ének – akik még emlékszünk: mi a dal – nem
csep ki szánkon fiatal vénnek tanácsa lettünk
hall-
gató
nyájad jászol-
hoz kötött tehetet-
len állat
lucskos husza-
dik század szele szél vad ka-
rácsonyi szél – házunk eleve huza-
tos kények adják ki s kamatos kamatok szta-
niol jézusok kapatos angyalkák itt nem lakók –
szívünkben mint künn a világban háború szeretet
árvaság van maradék melegünk békénk ne fúdd el légy
a vendégiünk borral és kenyérrel szél szél szél vad ka-
rács-
onyi
szél!

EGYSZÓLAMÚ

Bartók Béla emlékének

felhőkarcolók tövén

síró árva furulya

úzött szarvasok nyomán

virág-pentatónia

gyémánt hűség tiszta rend

fájó összhangzattana

óceán túlsó felén

halálig hívó haza

erdők mezők havasok

anyanyelv első szava

idegen ágy vánkosán

szemre-hulló éjszaka

CSOKONAI, LILLÁHOZ

Hiacinthok, tulipántok

raja buzdul kegyedért

gyönyörű Lilla, imádott,

Flóra húga, tünde kép!

S van-e köztük szerető szív,

aki mint én, hozzád oly hív,

van-e köztük, ki megért?

MESE A BOLONDRÓL

A bolondot arany királyi székbe
ültették. Először csak forgolódott
vigyorogva, és furcsállván a dolgot,
az egészet holmi tréfának vélte.

S hogy hódolattal görbültek eléje
fő-fő urak s dámák, érezte: boldog,
hisz könnyű ez: aláírt, kegyet osztott,
rájött lassan a hatalom ízére;

addig-addig, míg elhitte magáról,
hogy ő a bölcs, rettenthetetlen-bátor
uralkodó, kinek szemvillanása

világot, népeket ronthat-teremthet,
s nem sejtette a közeledő percet,
mikor fenéken billenti királya.

Jókai agora 1. (Budapest, 2000)

KÉT SZONETT

Vers után utá(n)lat

Tudom, mi jön a vers után, *utá(n)lat*,
a nem egészen pontos versszerű
világok sorsa (édent sose vágyhat)
meghasonlás és mind oly egyszerű;

mit homlokunkra sóhajt rá a nyálas
Múza, míg odalenn más keféli,
röhejt hívó felhangjaként a mának
(f)ordítja valaki, félreérti.

Épp csak sejti a csodát, de mást tesz:
jönne bár személyesen a Vátesz
ágaskodó ménjén, zúgva a Földre –

„Már torkunkig torlódnak a poklok!” –
így a dilettáns, hörgése – hortyog.
S az angyali fény itt töretik össze.

Szólíts szelíden

Szeress nagyon és szólíts csak szelíden,
miként a fény a csillag-messzeség
örök éjéből, sötétség s a jég
honán tör át a lélekig: segítsen

dédelgető szód, hullva mélybe itten
míg utam nem lelem vakon, te még
emelj magadhoz így, akár az ég –
botlásommal is, mint maga az Isten.

Kényeztess, ahogy anya gyermekét;
nézd, újra két karom nyújtom feléd,
fényedre éhezõn e síri nászban.

Ily õzõten ne küldj utamra még!
Suttogj egy ringató dalt, mintha rég:
nyughassak szíveden oly nyugovással.

Széki Patka László

szószólamaink

ki szót temet az a
halállal néz farkasszemet

ki szót szül tenmaga
végtelen árvaságába sül

ki szót szaporít más maga
tükörképébe gzosodik

ki szót hontalanít
hazátlanítja a csendet is

ki szót lassan fölnevel
dajkálhatja az (t)étlenséget

(Veszprém–Budapest, 2003. május 15.)

P.S. (eme délelõtti vonaton lám írtam már egy verset is)

este a teste...

kis őzgida teste
messze szökölt

leste hogy az este
mily holdra borul

alkonyi lángelme
füstölgő fellegekkel

a félelem lanyhuló
reménye elszorul

lehet-e valaha kiút
abból aminek nincs

se eleje se vége a
közepét bárhol ki-

jelölheted mégis csak
hitvány kis görbület

(2000. november 30.)

EGY KIHALT NÉPCSOPORT: A VÁKÁNCOSOK

Debrecen város egykor 166.000 holdnyi nagyságú külsőséggel rendelkezett, beleértve a Hortobágyot is. Később módosult a helyzet, a külterület 70.000 holdnyira csökkent, teleszórva tanyákkal. Az ötvenes évek elején még 18.000 ember élt a tanyákon. A várostól nyugatra elterülő földbirtokok ontották a civis gazdák számára a „szemet”, ezek ma is a legjobb fekete földek. A várostól keletre terült el az erdőpuszták világa, ahol 30.000 holdnyi erdőterület volt a város birtokában: innen szerezték be a város számára szükséges épület- és tűzifát és itt – e hatalmas erdőségben – teleltették ki a Hortobágyról idehajtott óriási marhacsordát s az itteni tisztásokon kaszált szénával tartották ki azokat tavaszig, a visszaterelésig. E két tájegység adta Debrecen birtokrendszerét. Nyugatin is, a keleti részen is tanyák százai létesültek, pontosabban: „alakultak” ki.

Gyakran megfordultam az erdőpuszták világában. Valahányszor be-merészkedtem a hatalmas erdőség sűrűjébe, áhitat szállt meg, mintha a természet nagy templomában járnék. Madárdal. Őzek. Vaddisznók. Különös szépségű fák, növényritkaságok. Honfoglaló őseink sík lápokkal, mocsarakkal, pusztagyepeekkel tarkított sztyeppterületet találtak itt, bőséges volt a víz, nagy legelők, szántóknak való területek váltották egymást az erdők tömbjeiben. Régen az erdő faállománya döntően tölgyesekből állott. Később ezek nagyobbik részét kivágták, részben ki is pusztultak s helyükbe – Amerikából hozott akácokat (Amerikában írmagja sem maradt már az akácoknak!) ültettek, amelyek aztán megkötötték a nyírségi jellegű homokot. Nemesnyár és fenyőfélék is bőven találhatóak itt ma is. Legszebb részei e tájnak a gyöngyvirágos tölgyesek.

Kik voltak a *vákáncsosok*? Az elnevezésük a latin *vacans* = üres, szabad szóból származott, vagyis azt jelentette itt, hogy a fakitermelés során letarolt, vagy kipusztult – üressé vált! – erdőrészeket újra be kellett telepíteni. De kik végezzék el ezt az emberpróbáló munkát? Ha egy parasztgazda lecsúszott, elárverezték a kicsiny földjét, elment bármilyen napszámos munkára, de nem vállalta a vákáncsos életformát és munkát. Kik voltak hát a vákáncsosok? Lecsúszott városi szegények, olyanok, akiknek már nem volt sehol mibe kapaszkodniuk. 1922-ben még 650 vákáncsos család élt a tájon, gyerekeikkel együtt közel négyezren. Tanyát építeniük – tehát „fennálló” házat –

nem volt szabad. De nem is volt miből. Ráadásul a várossal kötött szerződésük úgy szólt, hogy amikor az általuk ültetett facsemeték lombkoronája összeér, *azonnal* el kell menniük az ültetésre felfogott területükről. Bért, fizetséget nem kaptak. Miből éltek? A facsemeték sorközén termelhettek babot, tököt, kukoricát, zöldséget és kaszálhattak az erdei tisztásokon szénát az állataiknak. Hol laktak? Domboldalba vájtak tágas „kunyhót”, alá dúcolták, kibélelték. De gyakori volt a föld alatti gödör-lakás. Leástak 3–4 méter mélyre néhány négyzetméternyi területen, lépcsőket alakítottak ki, belül a gödör „falát” befönték ágakkal, sárral letapasztották, a gödör tetejére gerendákat fektettek, azokra vastag földréteget hánytak, s mindössze egy tenyérnyi rés volt az „ablak”, hogy lássanak valamit lent. Cölöpöket vertek lent a földbe, arra deszkát tettek, ez volt az ágy, asztal és szék. Agyagból tűzhelyet raktak egyik sarokba, amely télen melegített s azon főztek. A fényhez, szabad levegőhöz szokott állatok a föld alatt meddővé válnak. Csak az embert bírja ki!... Nemzedékek éltek és haltak ki itt az erdők mélyén anélkül, hogy a világnak bármi gondja lett volna rájuk. A megszületett gyerekeket sehol, senki nem tartotta nyilván, amiként a halottakat sem, ott temették el őket az erdők mélyén, mert kinek lett volna arra pénze, hogy őket beszállítsa Debrecenbe, a temetőbe? Se orvos, se patika, se posta, se villany, se kövezett út. Ez az élethelyzet volt régebben a szegénység legalacsonyabb foka. Ennek ellenére sokan születtek itt és nőttek fel, menekültek ki később az erdei világból és a föld alól, főként '45 után. Kaptak ők is néhány holdat a földosztáskor, s arra fölhúztak valamilyen kis házikót, kimenekültek végre a fényre, a levegőre.

A hetvenes években még talákoztam a legutolsó vákáncsosokkal. Egyik tanyai tanító ismerősöm állított meg egy alkalommal: akarok-e találkozni özvegy Szutor Györgynével, a legutolsó, még élő vákáncsosok egyikével. Mondta a címet is: Pac 20. szám. Jó-jó, de hol található az erdők sűrűjében az a tanya. Ezt csak a postás, az erdőkerülő, meg a tanító tudja. Ő vezetett el ide. Aztán kedves kézfogás. Szutor néni vékony, csupa ín, csupa csont, nem lehet eligazodni rajta, hány éves lehet. Hetven körülnek gondoltam, de lehetett akár nyolcvan is. Természetes mozgásán, élénken csillogó szemén nem látszik az idő múlása. Elnézem eres, fakéreghez hasonlító kezét, amint nyugtalanul rebben, mozdul, mint az érzékeny pillangó szárnya, hol az abroszon simít el egy ráncot, hol a térdén gügyögő kicsi unokáját takar-gatja, aztán a kendőjét babrálja az álla alatt és el-elsimít egy kósza hajszálat a homlokáról. Ilyen a lénye: örök készenlét, szolgálat, vigyázás, másokra figyelés. Minden megrendültség és érzelmi színezés nélkül beszél a korábbi életükről: milyen is volt az a vákáncsos élet!

– Fát ültettünk – meséli. – Két sor közt vót egy sor veteminy, az a miénk vót. A facsemetét nem a város adta, azt magunknak kellett szedni. Meg vót

szabva, mennyi földet kell beültetni. Azt a területet felszántottuk, beültettük, egész nyáron kapáltuk, nevelgettük a kis facsémét. Nigy esztendeig kellett kapálni, amíg valami lett belőlük... Nehéz munka vót! A nyárfát például lábbal dugdostuk, szóval úgy, hogy a vasat ledugtuk, lyukat csináltunk vele a földbe, abba tettük bele a csemétét. De jól le kellett ám nyomni, mert jött az erdőőr, améket ki tudta húzni, azt el is lökte, másikat kellett ültetni a helyibe. Elmondom magának, de maradjon köztünk: vót olyan vákáncsos, aki maga tépkedte fel a csemétét, csak anyira, hogy megszakadjik a gyökere, kiszáradjik, azirt tette, hogy újat tegyen a helyibe, vagyis tovább maradjon azon a területen, ne kelljen tovább menniük. De, mi ilyet sose tettünk. Földünk nem vót semmi. Napszám, munka semmi. Rákinyszerültünk a vákáncsra, valamibül ilni kellett, fiatalok vótunk, nem számított, hogy milyen munka. Huszonötben, amikor megesküdtünk, lett egy kisjányunk. De a nagy örömünket szomorúság követte, mert összes vagyonunk egy kis tehén vót, az meg gödörbe lipett az árva, kitört a nyaka, odalett... - Mélyet sóhajt, oly sok idő múltán is, hogy odalett az egyetlen kis vagyonuk. - Halápon laktunk tizenhat évig, földházban, azután meg a Kati hídjánál, meg Pacon.

Találkozás özv. Szútor Györgynével, az utolsó vákáncsossal
(Pac, 1975. Fotó: Vencsellei István)

Faggatom: milyen volt az a földház? Hogyan készítették el?

- Tetszik tudni, leástunk a földbe egy nagy gödröt, jó milyen. A folyógerendából raktunk rá fát, mint ahogy most itt a tető van, azt betapasztottuk, belül még kikaróztuk... olyan száraz vót az, hogy egy pakli dohányt nem tudtunk úgy letenni a födre, hogy az megnyersüljön... az alját jól kidöngöltük, kemencét is építettünk bele, jó meleg vót télen...

Elhallgat. Babrálja a terítőt. Messzire néz, visszafelé, a múltba. Később azt mondja, ha az urát ismerhettem volna, az tudta volna igazán elsorolni az akkori életüket!

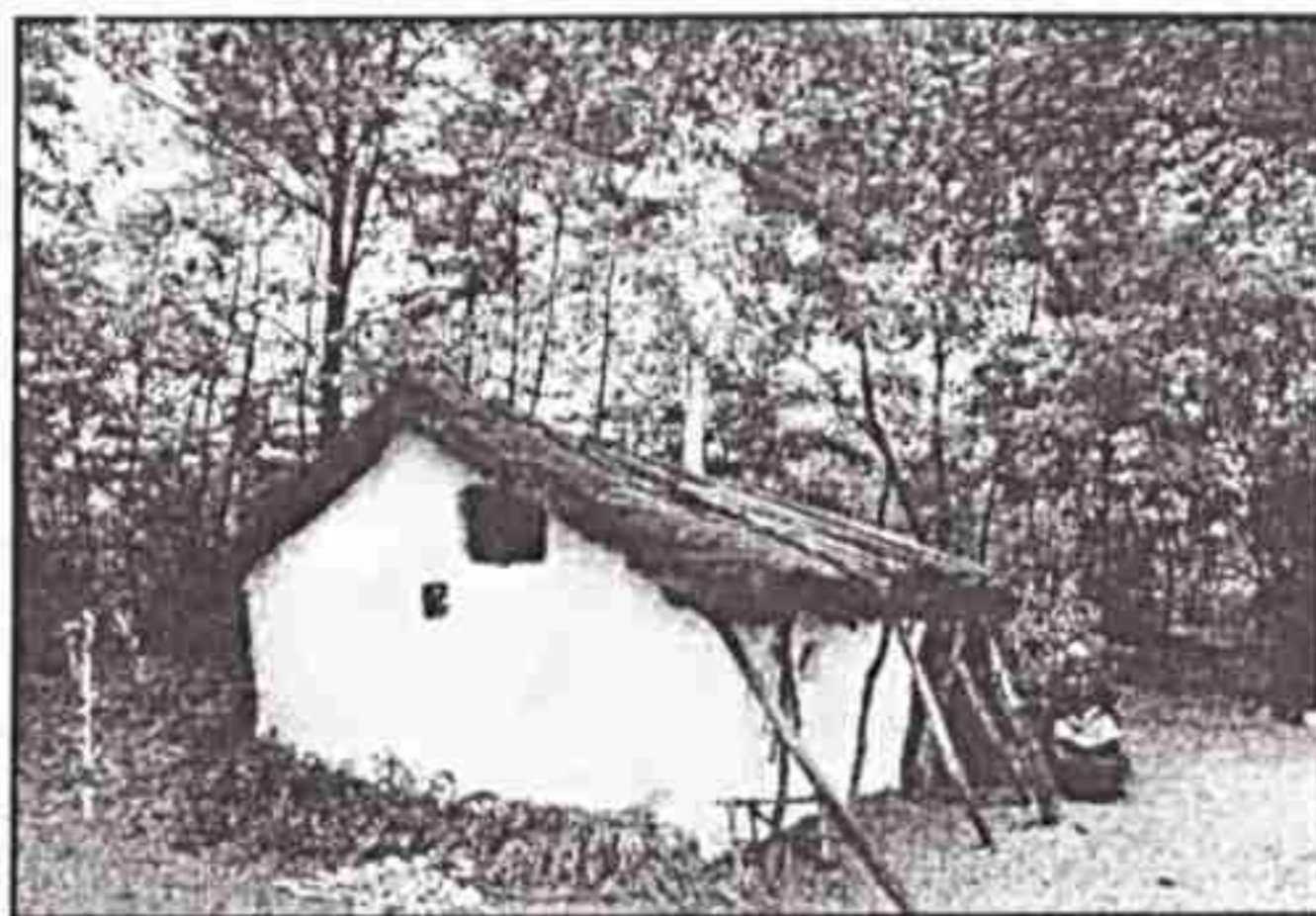
- Mikor halt meg Gyuri bácsi?

- Hatvanötben. Azt mondta: most már nyugodtan hagylak itt benneteket, mert fennálló házban vagytok már.

- Itt, Pacon is földházban laktak eleinte?

- Sokáig!... Egyszer még ki is tetek bennünket a kunyhóból az ég alá, a bokrok alá, mert megnőttek a fák, lejárt a szerződés, menni kellett tovább, de még hideg vót, április, hová menjünk? Az emberem a bokrok közt két ágyat viggel összetámasztott, mint egy sátrat, letakarta ponyvával, az alatt kuporogtunk. A gyerekek nagyon fáztak, sírtak. Erre az emberem feltörte a lepecsételt kunyhó ajtaját, visszavitte a családját oda. Ezir aztán internálták...

Tanúsíthatom, amit a néni mond: találkoztam esetükkel a debreceni levéltárban. Újra kiűzték őket a gödörlakásból, lebontották a tetejét, hogy használhatatlanná tegyék. Szutor György könyörgő levelet íratott a polgármesterhez: „... azzal a kéressel fordulok a méltóságos Polgármester úrhoz, méltóztassék engem, mint 30 esztendeje, hogy Debrecen városnak erdőtelepítője vagyok és 9 gyermekemet segíteni.”... Nem volt kegyelem: az engedetlen vákánccost „tuskótermelésre, honvédelmi szolgálatra behívtam” - ez volt a válasz a könyörgő levélre, s a családot csendőri (!) segédlettel rakták ki végleg a föld alatti „lakásból”.

Szűcs János vákánccos kunyhója
(Fancsika, 1975. Fotó: Vencsellei István)

– Miből éltek addig Szutor néni, amíg az ura le nem töltötte a büntetését?
– Mibül?... Pipacsvirágot szedtünk hajnalonkint még a sötétben, a harmatban, azután eladtuk gyógyszernek. Abbul vettünk ennivalót.

– Hány gyerekük volt?

– Összesen tizenkilenc.

Értetlenkedve nézek a mamára, mintha nem jól hallottam volna a választ. De nincs félreéítés, megismétli, s még azt is hozzáteszi, hogy felfogadtak még hat lelences (állami gondozott) gyereket is, mert azok után kaptak pénzt, azokat is felnevelgették.

Hirtelenében föl sem tudom fogni: huszonöt gyerek, meg két felnőtt a föld alatt, egyetlen helyiségben. Mi lehetett ott?

– Tetszik tudni, hat fiú lett, meg tizenhárom lány. De mán csak tizen vannak illetben... Én nem vótam velük, eggyel sem kórházban, mind otthon lett meg, magam szógáltam ki magamat, elvágtam a ködökit, a nagyobb gyerekik vizet hoztak a laborban, megfürösztöttem, oszt megvót! ... Igaz, egyszer mégis csak bevittek a kórházba, amikor az ikrek lettek, de ott meg bőrgyulladást kapott a két gyerek. Hat hónapig a két karomon, gyalog hordtam be őket, másnaponkint, vizitre. Mert akkor még nem vót busz. Két gyerek a két karomon, oda is hat kilométer, meg vissza is, innen a Kati hídjától. Sokszor azt hittem, összeeseek, de csak vittem őket, mert menni kellett.

Találkozás Szűcs János vákácnsossal és feleségével
(1975. Fotó: Vencsellei István)

Megérne egy külön szociológiai tanulmányt és népesedéspolitikai stúdiumot is: mit jelentett ennyi gyerek ruházása, etetése, mosdatása, nevelése, náspángolása, iskoláztatása, munkára fogása. Hogyan volt képes mindezt elvégezni ez a sovány, törekeny asszony olyan körülmények között, amikor még „fennálló” házuk sem volt, még csak két szobája sem, mindössze egy tágas gödör, fa-priccsekkal, örökké levegőtlen és fülledt és nyirkos is a földtől, meg az emberi párák kigőzölgésétől, hogyan lehetett ilyen élethelyzetben óvni, vigyázni a párányi életeteket? Milyen hatalmas életösztön, utódnevelési belső kényszer munkálhatott abban a két emberben! A lelences (árvaházi, állami gondozott) gyerekek fölfogadásának már inkább érthető a magyarázata: az állam a családokhoz kihelyezett (befogadott) gyerekek után fizetett. Szutorék pedig valószínűleg úgy gondolták, ahol huszónegy (!) embernek van mit ennie, ott kerül még további hatnak is, a pénz pedig, amit kapnak – bármilyen kicsi is – biztos bevétel.

– Ennyi gyerek ruházását, etetését hogyan tudták megoldani?

– Mikor az egyik hazajött az iskolából, levetette, a másik meg felhúzta a csizmát, ment benne tovább. Mert nem vót mindnek lábbelije, ki győzte vóna azt? Ennivaló az mindig került. Mert az igaz, hogy nem vót fennálló házunk, mint némely vákánchosnak, de azoknak meg nem vót tehenük, lovik, disznójuk, aprójóságuk, nekünk meg vót. Minden évben öltünk disznót... az is igaz, vót olyan is, hogy csak krumpli jutott, meg málé, akkor azon iltünk.

– Gyerekei mind jártak iskolába?

– Mind! De nem mind járta vigig, mert kellett a pinz, mentek munkába, nyáron a géphez, kerestek egy kis kenyérnek valót.

– Szutor néninek hány iskolája van?

– Hat elemi. Minden gyermekemet megtanítottam írni, olvasni.

– Gyuri bácsinak?

– Neki nem vót iskolája egy sem.

– Hogy boldogult?

– Számolni senki nem tudott úgy! Sok fát hordott eladni, számolni kellett, nehogy becsapják. Mire elment a szekér farához, már fejben ki is számította, mi jár irte.

– Merre vannak a gyerekei?

– Mindbül ember lett! Mind dógozik. Mán csak egy van mellettem, a többi elment a tanyáru. Nigy a konzervgyárban dógozik Debrecenben, a többi meg szanaszettel.

– Szutor néni hogy él most?

– Megvagyok... csak a pinz kicsi... az mindig kicsi... Az egyik fiam, aki haza-hazajár, azt mondja: Süssik mama tisztát, málébul. Mert én olyan ides tisztát tudtam sütni málébul, hogy a cukrász se különbet. Annyira szerették a gyerekek, hogy melegen a tepsibül kapkodták ki...

A kicsi unoka – Ambruska – már nagyon nyűgös a nagymama ölében, nem méltányolja a nehéz életsors történetét. El is köszönünk. Jöjjenek máskor is, mondja a mama, mert van még elmondani valója, ha összeszedi magában...

Visszafelé baktatva mondja a kerülő bizalmasan, hogy a kicsi gyerek apja meghalt. De, hogy? Valamin összekaptak, részegen, a barátja ott verte agyon a saját lakásuk küszöbén. Most aztán a kicsi unoka gondja is teljesen a nagymamára maradt. Egyszóval: Szutor néni most neveli a huszonhatodikat!...

... Szutor néni nemrég halt meg 92 éves korában.

Ott voltam a temetésén én is.

És meghajtottam a fejemet az emberi nagysága előtt!...

...

Sovány kis öregember ül a vákáncsos kunyhója előtt és hegedül. Időnként asztmás köhögések szakadnak fel a melléből. Bütykös ujjával szépen billeget a húrokon. Zsoltárokat játszik. Körös-körül itt is ősvadon. Ez itt a város nagy erdőségének fancsikai része. Autóval jöttünk – fényképész, művész barátommal – s órákig kerengtünk az erdei utakon, amíg végre megtaláltuk a még létező, egyetlen, igazi vákáncsos kunyhót, melynek oldalán számtábla látható (nagyobb, mint a kunyhó ablaka) s tudtul adja, hogy Fancsika 25. szám alatt vagyunk. A kunyhó valóban nagyon eredeti létesítmény: alacsony, alig embermagasságú a fala, csak görnyedve lehet az ajtaján belépni és bent is így tanácsos közlekedni. A kunyhó hátsó „fala” maga a domboldal, amelybe vájták. A házikó váza fából van, a fala is, beverték vastagon pelyvás sárral, ráhúztak még egy-két réteg meszet, a tetejére meg ötso-ros kátránypapír került. Mostanra már annyira előregedett a kunyhó, hogy elől gerendákkal kellett megtámogatni, nehogy összerogyjon.

– Minket még kiszógál ez! – mondja Szűcs János, nyugdíjas mezőőr, hajdani vákáncsos, s hozzáteszi még: – Azután? Majd elvégzi rajta a többi az idő!

Bent egyetlen hosszúkás, meglehetősen sötét helyiség. A tenyérszerű ablakon alig szűrődik be valamennyi világosság. Közepén vaskályha, hosszú csővel, amely végignyúl a szobán, így a fűtőértéke is nagyobb. A kis szoba végében alacsony, ócska szekrény, a tetején nagy halom könyv, fel a mennyezetig.

– Vette, vagy kapta ezeket a könyveket?

Elmosolyodik. – Onnan vettem, ahun vót! – feleli huncut kis mosoly kíséretében, aztán elmeséli: negyvennégyben, amikor az oroszok elfoglalták Debrecen, onnan tudta, hogy ez megtörtént, mert az „égzengés”, amit a sok ágyú csinált, elhallgatott. Na, gondoltam, bent vannak. Beóvakodott a városba, széjjelnézni, vitt magával egy kanna tejet, hogy nem rossz szándékkal néz ott körül. Az Árpád tér környékén volt egy iskola, annak az udvarán mosdottak a katonák, nagy tűz mellett szárítkoztak. Az udvar tele volt szórva könyvekkel.

– Mondom nekik – mutogatva – hogy adom nekik a tejet, adjatok érte könyveket. Nevettek. Vigyél, amennyi kell! Kerestem egy zsákot, abba raktam 42 kiló könyvet, onnan tudom, mert otthon lemértem. Csak a nagyját válogattam, a lexikonokat, történelmi könyveket, regényeket. Megköszöntem, hátamra segítették a nehéz zsákot. A város határában megfog egy orosz őr: mit viszek a hátamon? Mutassam csak! Kiborítottam a tartalmát. Erre mondott egy cifrát, még köpött is egyet, s intett, hogy vihetem... Nekem az életben soha ennyi könyvem nem lehetett vóna, mert arra nem tellett. Aztán, attul kezdve az egész környék, a tanyák mind innen vitték a könyveket, olvasták, néha-néha kitéptek egy-egy oldal cigarettapapírnak, vagy tűzgyújtónak, de maradt azokban még bőven olvasnivaló. Hát, innen ez a sok könyv... Mondhatom maguknak, gazdagnak érzem magam velük!...

– Nagyon szép a hegedűje! – veszem kézbe a zeneszerszámot.

– Azt elhiszem! – csippent a szemével – A front alatt hozta Erdélyből, valamelyik kastélyból egy orosz tiszt. Rám bízta, nagyon vigyázzak rá, mert nagy érték! Ő megy tővább harcolni, és ha életben marad, majd visszajön érte. De, ha nem, legyen az enyém!... Nézzen csak bele a hasadékába! Ne nekem higgyen, hanem a szemének! Na, mi van beleírva? – s tagolva mondja is – Antonius Stradivárius!... Úgy nézze meg, hogy ezt a hegedűt 1756-ban készítették. De nem Stradivári, a híres hegedűkészítő mester, mert ő meghalt 1610-ben, hanem a tanítványai, utánajártam, onnan tudom.

– Hol tanult meg hegedülni?

Szücs bácsi előbb megcsókolja a hegedűjét, nagy sóhajlás után válaszol:

– Mikor kisiskolás vótam, Vámospircsen, vót ott egy nagyon kedves tanító-nő. Na, az adta először a kezembe a hegedűt, mert rájött, hogy nagyon jó a hallásom. Megtanultam tőle a kottát is. Ha hiszi, ha nem: tizenkét éves koromban már négy keresztig, meg négy béig ismertem a kottát!... Az egyház, szóval a presbitérium be akart adni a Debreceni Református Kollégiumba deáknak, mert nagyon jó vót a fejem is, könnyen tanultam. Fel is vettek vóna, ha az apám meg nem hal akkoriban... gondolja meg, tízen vótunk testvirek, én vótam a legidősebb, menni kellett kenyeret keresni... így osztán nem deák lettem, hanem csordásbojtár... aztán berukkoltam katonának. Amikor leszereltem, nem vót sehol munka. Kiszorultam ide, az erdőbe, vákánccosnak. Megipítettem ezt a kis kunyhót, vagyis előbb egy nádkunyhóm vót, de csak átmenetileg. Ez kettőnknek, a felesíggemmel, megfelel. Télen jó meleg. Van egy kis nyugdíjam, egy kis háztáji, pár malac, tyúk, a tüzelő kikerül az erdőből... Mi egyéb kell már ilyen két öreg cselédnek?

– Gyerekeik?

– Nincsenek. Vélünk a folytatásunk is kihal.

– Nem gondoltak rá, hogy beköltözzenek Vámospércsre?

- Bekötözni? Miből, uram? ... Meg aztán mondok én magának valamit: nem is mennék én már innen sehová! Mikor itt tavasszal kizöldül, annál szebb nincsen. Olyankor megreparálgatom a kis kunyhót, elvetem, azután kapálgatom a tengerit... nevelgetem az állatokat, sokat olvasok, hallgatom a rádiót, hegedülgetek, miközben felettem a madarak énekelnek... Ezt cse-réljem fel?

Kiülünk a kunyhó elé. Munkatársam fényképeket készít, miközben én szalagra veszem Szűcs bácsi emlékeit. Azután megkérem, játsszon valamit, hadd vegyem fel azt is szalagra. Megpengeti a hegedűt, álla alá szorítja és rákezdi. Fölcsendülnek az ősi zsoltárok, éneklis is azokat. Majd nóták következnek, majd templomi dicséretetek. Felesége oldalt ül a fűvön, tengerit morzsol, s időnként gyanakodva pillantgat felénk. Kik lehetnek ezek a városiak? A kakas időnként nagyokat kukorékol a kunyhó tetején. A kutya meg rágja a láncot vad dühében, mert ritkán lát itt idegent, valósággal őryöng. Később, amikor az öreg abbahagyja a hegedülést, azt mondja, jöjjünk ki újra majd tavasszal, amikor minden virág kinyílik, szólnak a madarak, lehet szalonná sütni majd és elbeszélgetünk megint, kivetjük a hasunkat urason és danolgatunk is majd. Meglátjuk, milyen jó lesz az!...

...Elzárom itthon a magnót és hosszan nézegetem a fényképeket. Bánt a lelkiismeret, mert nem mentünk ki az öreghez tavasszal. És most már hiába is mennénk. Mire a halálhíre eljutott hozzám, már el is temették. A múlt ókútjába megint behullott egy darabka az egykor volt életünkből, a föl-támadás reménye nélkül. Elnémult a hegedű, talál el is kallódott. Szétszó-ródtak a könyvek, elhordhatták a szomszédok. A kicsi kunyhó meg aligha-nem bevégezte a pályafutását, ámenre jutott. Pedig érdemes lett volna megőrizni valamilyen erdei múzeum számára.

Mi marad Szűcs János hajdani vákánccsos után? Sírját nem sokára benövi a gaz. Pár év múlva azt sem fogják tudni, hogy volt a világon. Ami megma-rad utána: néhány fénykép és egy magnószalag...

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Sulyok László (Salgótarján), Kassák Lajos (1887–1967), Pardi Anna (Bp.), Czigány György (Bp.), Keszthelyi Rezső (Bp.), Szűcs Andrea (Balassagyarmat), Sebestyén Mihály (Marosvásárhely), Tandori Dezső (Bp.), Nyilas Atilla (Bp.), Marafkó László (Bp.), Keller Tamás (Bp.), Pablo Urbányi (Ipolyság–Kanada), Hubai Gruber Miklós (Szilvásvár), Sáránci József (Leányvár), Pethő László (Városlőd), Szokoly Tamás (Veszprém), Kerék Imre (Sopron), Neményi László (Székesfehérvár), Széki Patka László (Veszprém), Taar Ferenc (Debrecen), Hatvani József (Salgótarján), Matits Ferenc (Salgótarján), Baráthi Ottó (Salgótarján), Párkányi Raab Péter (Balassagyarmat–Bp.)

IV. Béla király emlékműve (Körmend, 1994)

Baráthi Ottó

A SZEGÉNYSÉG: MAI VALÓSÁGUNK SZOMORÚ SZELETE

*„Aki szegény, az a legszegényebb...”
(József Attila)*

Munkahely-megszüntetések, létszámleépítések, munkanélküliség, nagycsaládosok és kisnyugdíjasok, betegek, rokkantak, halmozottan hátrányos helyzetűek, munkanélküli segély, jövedelempótló támogatás, szociális háló, minimálbér, periférián élők, hajléktalanok. Ugye rémisztő és mégis oly' ismerős kifejezések. E rögtönzött felsorolás a magyarországi rendszerváltás utáni évek parlamenti, kormányzati és önkormányzati üléseinek, munkaügyi, család- és szociálpolitikai tanácskozásainak szinte állandó kifejezőkészlete, kulcsszavainak kis gyűjteménye, azt is mondhatnók: a szegénység tünet-együttese.

Mint a fentiekből is kitűnik: gazdag annak a szegénységnek a szótára, amely szegénység – mint egy nagy /létszámú/ csapat – újra itt van közöttünk. Mert a szegénység története korántsem a '90-es évek elejei rendszerváltással kezdődött Magyarországon. Talán mindig is létezett, de néha magasra emelte a fejét, így például a '30-as évek gazdasági válságának idején. A szegénység létezett tehát a korábbi rendszerekben is, még a „fridzsider szocializmusban” vagy a „gulyás-kommunizmusban” is, csak éppen tabu téma volt, s titkolt mérőszámát, a létminimum publicitásának hiányában kimutatni sem nagyon lehetett. Voltak viszont s ezekről bizonyos fórumokon időnként szó is esett – „nehéz helyzetben lévő” emberek és családok, a mostani „régiszegények”.

E népességcsoportba tartoztak például a szakképzetlen fizikai munkások, vagy legalábbis egy részük, az egykeresős – többgyermekes családok többsége, valamint az etnikai kisebbség, jelesül a roma-társadalom. Napjainkban is ők alkotják az „új szegények” gerincét. Mert az utóbbiak közé elsősorban a munkanélküliek, a kisnyugdíjasok és járadékosok, a többgyermekes családok jó része és a cigányság többsége tartozik – az országban éppúgy, mint Nógrád megyében. Kimondhatjuk, mert nem is titkolhatjuk: a szegénység mai valóságunk szomorú szelete, szerves része lett. E tanulmány a szegénységet igyekszik körbejárni figyelemmel szűkebb pátriánk szegénységviszonyaira is.

IN MEDIAS RES: A LÉTEZŐ VALÓSÁG

A tarjáni távolsági autóbusz állomáson hajnalok hajnalán várok a Budapestre induló járatra. Nem is tudom miért jöttem ilyen korán; van még vagy jó húsz percem az indulásig. Fázósan húzom be a nyakamat, dühödten fel-felbőgnek, majd felborítanak a február végi böjti szelek, tél tábornok támadása elől kénytelen-kelletlen visszavonulót fújok, a váróterembe menekülök. Bár ne tettem volna! A váróhelyiség – hogy stílszerű legyek – „teli van, mint a déli busz”, az ájer savanyú, de inkább orrfacsaró, a milió meg egyenesen lehangoló: álmos, fáradt, meggyötört emberek, nemre és korra való tekintet nélkül álldogálnak, üldögélnek körös-körül.

Még szét sem nézek amúgy alaposabban, hová is helyezkedjek, már előttem terem egy jó ötvenes, meglehetősen bizarr külsejű férfi, fölöttébb ápolatlan, borostás arccal, kisebb-nagyobb hegekkel homlokán, orrán. Fején kopott, romjaiban talán kozák kucsmára emlékeztető fekete fejfedő, egykor talán jobb napokat is látott, barna bekecse alól térdén lyukas lenge magyar lóg, amely két nagy, széttaposott gumi kalocsniban végződik. Mélyen ülő, apró, kialvatlan szemeivel valahová a hátam mögé néz, köszönés nélkül – viszont jó emberismeretről tanúskodva – azt mondja nekem, látja rajtam, úriember vagyok, ő hajléktalanoknak gyűjt egy kis megélhetésre valót, ugyan már, támogassam őket!

Jómagam időnként rezsim rendezésével, számláim kiegyenlítésével is bajban vagyok, ám most mégis valahogy Lukács evangéliuma jut eszembe: „Adjatok és adnak majd nektek is!” Egy kerek ötvenest nyomok a markába, meg sem nézi, de látom rajta, többre számított egy nyakkendőes embertől, de azért köszöni szépen, én meg sietek a buszomhoz. Nem először fordul elő velem ilyen jelenet – az utóbbi időkben már gyerekek asszisztálásával is – ám mindig felkavar, no de legalább van min gondolkodnom Pestig. Jó két óra múlva már le is kászálódhatok autóbuszomról és a Népstadion buszmegállótól a metróig vezető alig száz méteres gyalogutamon – azt hiszem vízióim vannak – három vagy talán négy koldus állít meg a két órával korábban megtapasztalt szöveggel. A szituáció megismétlődik a metró Batthyány téri megállójában – ahol kiszállok –, de most már feledni igyekszem Lukács tanítását, gyorsan továbbállok.

Sajnos, tehát nem látomásaim voltak, napjaink Magyarországnak egy rémisztően reális szeleete bontakozott ki előttem. A leírt eset óta többször is megjártam ugyanezen útvonalat, s koldusokkal, kéregető emberekkel minden alkalommal találkoztam. Számuk – legalábbis az utcákon és tereken – talán még növekszik is, hiszen a jó idő azokat is kicsalogatja a szabad közterületekre, akik télen az aluljárókban, várótermekben, lépcsőházakban

húzódtak meg. Persze azt is tudni érdemes és kell is, hogy nem mindenki koldus(szegény) aki kéreget, ám a szegénység már tagadhatatlan tény, mert a dolog fordítva is igaz: nem mindenki kéreget, aki (koldus)szegény is akár. Elég csak a kisnyugdíjasok és a munkanélküliek – ez utóbbiak egynegyede részesül már csak a munkanélküli ellátás valamilyen formájában – közel hárommillióra becsült táborára gondolni.

Egy közvélemény kutatás adatai szerint ma már a megkérdezettek zöme az államot teszi felelőssé, nem az egyént tekinti „főbűnösnek”, e létező szegénység miatt. A 80-as évek elején, közepén is még egészen más volt a megítélés, például a közveszélyes munkakerülők esetében, hiszen még jó esély volt a munkájukat valamilyen okból elvesztők újbóli elhelyezkedésére. De hasonlóképpen volt, még a 90-es évtized elején, a munkanélküli segély (újbóli) bevezetésének időszakában, amikor a segélyezés kondíciói és a megélhetési viszonyok is kedvezőbbek voltak. Ekkor a megkérdezettek egy része – aki el nem tudta képzelni, hogy a munkáját „Ő” is elveszítheti –, még úgy vélekedett, hogy a munkanélküliek többsége azért nem dolgozik, mert viszonylag jól megél a segélyből is, amit viszont a dolgozók zsebéből vesz ki az állam. Ma az interjúalanyok nagyobb hányada úgy gondolja, hogy a szegénység létező valóság, s annak európai módon való kezelése a mindenkori kormány kötelessége.

KÍMÉLETLEN, KÍSÉRTETIES KÖZÖNY

Amíg el nem szabadult a pokol a gazdaságban, amíg reménye volt az álláskeresőnek arra, hogy előbb-utóbb újra végezhet valami „épkézláb” kereső tevékenységet, hogy talál magának legális munkát, amíg a munkanélküliség nem eszkalálódott, talán még elfogadhatók is voltak az esetenként elmarasztaló vélemények a munkanélküliek egyes csoportjaival kapcsolatban, ha másért nem, már csak azért is, mert a társadalom elszokott a tömeges munkanélküliségtől és a látható szegénységtől is.

A piacgazdaságra való áttérés első éveiben, a privatizáció és más szükséges – vagy éppen elhibázott –, intézkedések következtében gyors ütemben nőtt a munkanélküliek, és ennek nyomán a fokozatosan elszegényedő családok száma és az 1993-as év közepére tetőzött. A kormány vagy átérezte, vagy nem a helyzet súlyosságát, tény, hogy az átalakulás következményei fokozódtak, a lakosság terhei nőttek, életkörülményei társadalmi méretekben rosszabbodtak, a korábban beígért és várt, kompenzációt jelentő szociálpolitikai intézkedések pedig elmaradtak.

A rendszerváltás utáni második szabadon választott kormány aztán az elhíresült Bokros csomaggal rátett még egy lapáttal a lakosság terheire.

Érthetetlen és elfogadhatatlan volt az a kíméletlen és szinte kísérteties közöny, amely ezen említett időkben körülvette a lakosság egyre nagyobb, mind rosszabb körülmények közé kerülő tömegét, kiváltképp a munkanélkülieket, a kisnyugdíjasokat, a nagycsaládosokat és más társadalmi csoportokat. A Victor Hugonak tulajdonított mondás szerint „A nyomor bizonyos fokán kísérteties közöny szállja meg az embereket.”

Itt tartanánk? Figyelve az aluljárókban kéregető, nyomorúságos göncükbe bugyolált, kezüket könyörögve alamizsnáért nyújtó koldusokat, hajléktalanokat és más számkivetetteket, bizony szinte kitapintható a közöny, a rémisztő részvétlenség: száz mellettük elhaladó ember közül jó, ha néhány lehajol hozzájuk és pár forintot dug az előttük lévő, vagy kezükben tartott dobozokba, „perselyekbe”. Jó, persze tudjuk, de legalábbis halljuk, hogy többek között az ún. koldusmaffiáknak is szerepük van, lehet ebben a részvétlenségben. Igen, a koldusmaffiáknak, akik kihasználják kiszolgáltatott embertársaikat, koldulásra készítetik, kényszerítik őket, majd „lenyúlják” a bevételt.

A koldusmaffia állítólag már nemcsak a fővárosban, de egyre több nagyvárosban is működik, Salgótarjánban és Nógrád városaiban talán még csak elszegényedett szülők „képében”: a távolsági buszmegálló, a vasúti pályaudvar és az aluljáró környékén időnként találkozni a szülők által kéregetésre kényszerített gyerekekkel. Ez látható. Az már nem, hogy mi történik a kolduspénzzel. Élelmiszerre, ruhára kellett-e, vagy más „létszükségleti cikkekre”?

Valószínűsíthető, hogy a közönynek ez is egyik összetevője, tehát az, hogy az emberek arra gondolnak, a koldusok, a kéregetők egy része nem sokáig „birtokolja” azt az alamizsnát, amit ő ad neki, netán arra is apellálhatnak, hogy nem hasznosul igazán adományuk, lehet, hogy éppen a kocsmában köt ki. A kíméletlen közöny magyarázataként az is helytálló lehet, az a fajta közgondolkozás is „ülhet”, hogy mivel a még munkával rendelkező, mindennap güriző, adóját becsületesen fizető állampolgár azt látja, hogy a kéregetők száma szaporodik, a szegénység növekszik, az állami, kormányzati, gazdasági, szociálpolitikai stb. – intézkedések nem elég hatékonyak, vagy meg sem születnek. Azt mondja, legalább magában, miért adakozzak én, amikor a kormány tehetetlen, ráadásul az én családom megélhetési gondjai is fokozódnak, de legalábbis nem javulnak, magam is nehéz körülmények között élek, netán holnap én is az utcára kerülhetek: nem adok én egy fillért sem senkinek.

TABU-TÉMÁTÓL A LÉTMINIMUMIG

Amint láttuk és látjuk, a szegénység, mint egy mérhetetlenül nagy létszámú „csapat” újra itt van. „Aki szegény, az a legszegényebb” – írta egykor József Attila, s talán nem is gondolta, vagy éppen zsenialitásánál fogva nagyon is ráérezett, hogy tömör, nem is annyira lírai, mint inkább életszerű megfogalmazása milyen időtálló és örökérvényű lesz. A szegénység története „csak” folytatódik, s nem most kezdődik napjaink Magyarországon. De az kétségtelen, hogy jelenünkben nagyon is láthatóan van közöttünk. Itt lakik a szegénység, hogy ne mondjam a nyomor, nagyon is valóságosan, már nem is csak megbújva, szégyenlősen, itt van már szinte exhibicionista módon. A maga sivár, rongyos valóságában jár-kelel, belebotlunk lépten-nyomon. Már nem is takargatjuk, nem is tagadjuk, mint tettük azt évtizedeken keresztül.

Mert egészen 1981-ig, a többszörösen hátrányos helyzetűekről tartott konferenciáig, a szegénység tabu téma volt Magyarországon, miként a többi szocialista országban is. Természetesen a társadalomkutatók, szociológusok műhelymunkáikban mindig is foglalkoztak a szegénységgel, csak hát nem publikálhatták megállapításaikat, maguk is a politika béklyóiban vergődtek, vizsgálataik pedig jó esetben „bizalmas” jellegűnek nyilvánították, ne rontsák hírnevünket, igazán talán soha nem is volt presztízszünket a Nyugat előtt. A tömegkommunikációban, médiákban még kevésbé – sőt szinte egyáltalán nem – eshetett szó a szegénységről.

A rendszerváltás óta a helyzet ennek éppen a fordítottja: az elmúlt közel másfél évtizedben, miután a tilalomfák ledöntettek, a szegénység pedig egyre több arcát mutatja, noha egészében nagyon is szürke marad, annyit beszélünk, írunk a szegénységről, tehát már nem is a halmozottan hátrányos helyzetűekről, mint a gazdaságról, a társadalomról, az oktatásról, vagy az egészségügyről. Mintha a szegénység valami új üstökös lenne égboltunkon, pedig hát erről szó nincs. Elődeink megérték, ha túl mindig nem is élték a harmincas évek nagy gazdasági világválságát, a hárommillió koldus országát. Nemzedékem, kortársaim emlékezhetnek, ha nem is szívesen, micsoda nyomorban élt az ország az ötvenes években, s milyen kiszolgáltatottság és fortélyos félelem kíséerte a mindennapok életét. Ahogy Solt Otília írta: „Milyen picire zsugorodott az egyén, a család szabadsága a társbérletekben, deportáltak barakkjaiban, kitelepítettek és kulákok kényszerű összecsátásának falai között, a szocialista városok hevenyészett munkásszállóin”. És most itt van a legújabb nemzedék, fiaink, lányaink, akiket megint megérinthet a szegénység. A rendelkezésre álló statisztikai adatok és szociológiai kutatások ugyan világosan jelzik, hogy a lakosság szegényedik, de hogy pontosan tudnánk, hogy mi van az adatok mögött, azt túlzás lenne állítani.

„Mondd, mit érlel annak a sorsa...” tette fel a kérdést egy emberöltővel ezelőtt a költő. S ezt az ugyancsak időtálló kérdést ma is fel lehet tenni. Hogy kinek? A ma szegény emberének, természetesen. A kétkezi munkásnak, aki önhibáján kívül elvesztette munkahelyét. A volt tsz parasztnak, akinek ma annyi terménye sincs, hogy maradék kevés kis állatkáját megetesse. A tanárnak, az orvosnak, az egészségügyi dolgozónak, akik létszámfölöttivé váltak. Mindenkinek, aki regisztrált munkanélküli, és még inkább annak, aki már a regisztrációból is kikerült. De feltehető a kérdés a kisnyugdíjasoknak, a nagycsaládosok többségének: lumpenekről, deviánsokról most nem is beszélve. Igen, igen, mert a szegénységnek sok arca van, de egyik sem színesedik, a szegénység – úgy, ahogy van – egészében szürke.

Az senkit sem vigasztal Magyarországon, hogy a szegénység világjelenség. A szegények számát ugyan nem tudjuk pontosan, de egyes statisztikák, vagy inkább csak becslések szerint a harmadik évezred elején a világon több mint egymilliárd ember rosszul táplált, több mint félmilliárd pedig éhezik. Valószínűsíthető, hogy ezek a közelítések országonként is eltérnek, hiszen még a szegénység fogalma sem azonos a világ különböző térségeiben. Abban azonban bizonyosak lehetünk, hogy más szegénynek lenni Amerikában, Svédországban, és megint más, mondjuk Mongóliában, vagy Albániában. Vagyis: a szegénység-fogalom, pontosabban annak tartalma „fejlettség-függő”.

Az előbbiekből is következően, nem véletlen tehát, hogy a szegénység, mint napjaink egyik legnagyobb társadalmi problémája az életmód kutatók, szociológusok, társadalomtudósok központi témáinak egyik legfontosabbika. Magyarországon a szegénység kutatások az 1980-as évek elején kaptak lábra és új erőre. Ez időtől kezdve elkezdődtek a létminimum számítások is. A mai magyar, leginkább elfogadott szegénységfelfogás abból a koncepcióból indul ki, hogy a szegénység többdimenziós fogalom, az alacsony jövedelem mellett más tényezők is, mint a rossz lakáshelyzet, az elmaradott lakó környezet (pl. aprófalvak), az alacsony iskolázottsági szint (szakképzetlenség), a betegség, társadalmi beilleszkedési zavarok (alkoholizmus, kábítószer élvezet), stb. is okozhatnak szegénységet. A legkorszerűbb felfogások szerint tehát a szegénység nem azonosítható a túléléshez szükséges javak hiányával. Szegénység az is, ha emberek, embercsoportok nem érik el a társadalomban elfogadottnak ítélt életszínvonalat, életminőséget. A szegénység nem csupán jövedelemhiány. Jogfosztottság, hatalomnélküliség, kizártság, az emberi méltóság elvesztése is.

OBJEKTÍV ADATOK, SZUBJEKTÍV BENYOMÁSOK

A szegénység fogalmát tehát, említett többdimenziós voltából következően sokan és sokféleképpen definiálják. A meghatározások mögött, kimondva-kimondatlanul, de mindenképpen elkerülhetetlenül meghúzódik egy meghatározott világnézet, politikai állásfoglalás, elkötelezettség. A szegénység fogalmát befolyásolja az adott kor, a társadalmi-gazdasági helyzet is. Nincs örökérvényű definíció sem. Nos, válasszunk ki egyet azért közülük, legyen az, ha már annyira igyekeztünk az Európai Unióba az Európai Tanácsé, melynek értelmében „szegénynek kell tekinteni egy személyt, egy családot, illetve egy embercsoportot abban az esetben, ha a rendelkezésükre álló erőforrások (anyagi, kulturális, társadalmi) oly mértékben korlátozottak, hogy kizárják őket a minimálisan megkövetelhető életmódformából abban az országban, amelyikben élnek”.

Ebben a definícióban több fontos gondolat is található. Az egyik, hogy nem csak egyéni, illetve családi alapon lehet valaki szegény, hanem csoport-hovatartozás alapján is. Ily módon lehet valaki szegény egy adott életciklusból fakadóan (pl. nyugdíjasok), de úgy is, mint aki a társadalom egy kirekesztett csoportjának a tagja (pl. munkanélküli). Következik még a definícióból, amire már eddig is utaltam, hogy a szegénység nem egyszerűen és szükségszerűen anyagi természetű, továbbá, hogy nagyon is relatív fogalom („minimálisan megkövetelhető életmód”). Aki az egyik országban szegény, az a másikban akár gazdag is lehetne.

Ezek után talán még érthetőbb, hogy a szegénységfogalom mennyire összetett, mégiscsak mérni kell valahogy, amihez megint csak különböző mutatók közül választhatunk. Fogadjuk el most a Központi Statisztikai Hivatal „technikáját”, illetve ebből is szegénységi „küszöbnek” a létminimumot.

A létminimum az abszolút szegénységi küszöb hazai megfelelője: olyan forintösszeg, amely biztosítja a folyamatos életvitelhez szükséges igen szerény – konvencionálisan alapvetőnek minősülő – szükségletek kielégítését.

A kutatók becslései szerint az 1980-as években kb. egymillióra, vagyis 10 %-ra volt tehető a létminimumnál kisebb jövedelemből élők száma és aránya. 1992-ben 22-, 1993-ban 24-, 1994-ben 32-, 1995-ben már 30–35 % volt az arány. A vélemények persze megoszlanak a KSH létminimumáról, abban azonban a kutatók egyetértenek, hogy a szegénység 1980 és 1995 között legalább háromszorosára nőtt. És 1995-től? Ki tudja, talán még tovább.

Újabb pontos felmérési adatok ugyanis nincsenek birtokomban, de a fentiekben leírtak ezt a feltételezést reálissá teszik. A különböző háztartástípusokra érvényes egy főre jutó havi értékek egyébként 2001-ben a 30.900 Ft-os létminimumérték körül és a 24 és 39 ezer Ft közötti sávban szóródtak. Érdeemes lenne ezt továbbgondolni.

HAGYOMÁNYOS ÉS ÚJ SZEGÉNYEK

Ahogy vannak újgazdagok, úgy vannak újszegények is, a dolog szépséghibája, hogy utóbbiak korántsem irigylésre méltó többségben leledzenek. Mindezzel csak arra utalok, hogy a szegénység, mintegy statisztikai megfigyelési egység nagyon is strukturált. Mert ha vannak újszegények, akkor nyilván régieknek is kell lenniük, vannak is szép számmal ők is. Meg vannak más szempontból is megkülönböztethető szegény-rétegek, persze nem lehet feladatomban itt valamiféle mélyebb elemzést adni, inkább csak utalásokra szorítkoznom.

Mindjárt maradjunk annyiban, bárhogy is szépítgetett és takargatott a létező szocializmus, a gulyáskommunizmus is kitermelte a maga szegényeit, akiknek aztán nagy igyekezettel sikerült is magukat átmenteni egy jobb világba, a magyar piacgazdaságba, most már demokratikus viszonyok közé. Őket nevezhetjük régi vagy hagyományos szegényeknek, s közéjük sorolhatjuk a szakképzetlen munkásokat minden más ismérvükkel, pl. alacsony iskolai végzettség, és a kistelepülésen élők egy részét. Az ő tulajdonságaik ma is a szegénység nagy kockázatával járnak, mindkét, egymást különben átfedő társadalmi és lakóhelyi réteg elszegényedett, ők vitathatatlan vesztesei a rendszerváltásnak is, ám korántsem bizonyos, hogy a legnagyobb vesztesei is egyben.

Mert itt vannak az újszegények. Ide sorolhatjuk mindenekelőtt a munkanélküliek egyesek szerint mintegy milliós nagyságrendű táborát. De itt a „helyük” a kisnyugdíjasoknak, a háztartásbelieknek és egyéb felnőtt eltartottaknak, tehát mindazoknak, akiknek nincs rendszeres keresetet biztosító munkahelyük, vagy nem részesülnek egy teljes foglalkozási életpálya után kapott, mondjuk átlagjövedelemnek megfelelő nyugdíjjal. Ezek az újszegények az átlagosnál sokkal nagyobb arányban kerülnek ki a „hagyományos szegény” rétegekből, mert az alacsony iskolai végzettségűek, szakképzetlenek, valamint kistelepülésen lakók körében az átlagosnál sokkal nagyobb a munkanélküliség és más hátrányos helyzettel is bírnak még.

A szegénység mai állapotával kapcsolatban – annak összetételét tekintve – feltétlenül szólnom kell egy rendkívül sajátos, és fölöttébb sajnálatos jelenségről, nevezetesen arról, hogy az idősebb korosztályok mellett egyre több gyereket kell szegénynek tekinteni.

Bármilyen szegénységi definíciót és küszöböt alkalmaznak is a társadalomtudósok, a gyermekek szegénysége a mai magyar valóság megdöbbentő és elszomorító jelensége. Jogos lehet az UNICEF megállapítása, miszerint, és ezt a hétköznapi halandó talán fel sem tételezte volna Kelet-Közép-Európában a gyermekek a rendszerváltás nagy vesztesei közé tartoznak.

Andorka Rudolf és mások is különösen problematikusnak látják a magyar társadalom jövője szempontjából azt a tényt, hogy gyermekeink jelentős része gyermekkorának egy időszakában, netán jó részében, szegény körülmények között nevelkedik. Ez a táplálkozásuktól az iskolai előmenetelükön keresztül továbbtanulásukig, életük legkülönfélébb aspektusait (személyiségjegyeit stb.) befolyásolhatja rendkívül súlyosan.

Végül, ez aztán nem meglepetés, sokkal inkább közismert, hangsúlyozottan létezik az etnikai jellegű szegénység, amit panelvizsgálatok nélkül is tudunk. A roma etnikumban minden szegénységi küszöb esetén messze a legmagasabb a szegények felülreprezentációja, amely csak megerősíti, hogy ők alkotják a magyar társadalomnak a szegénység által leginkább veszélyeztetett részét, és egyben minden bizonnyal ők a rendszerváltás legnagyobb vesztesei.

A szegénység összetételét tovább vizsgálva olyan információkat tártak még fel, meg a különböző kutatások, miszerint például a gyermekes háztartások között több a szegény, mint a gyermektelen házaspárok és az egy-személyes háztartások között. Vagy, hogy különösen nagy a szegények aránya a három és többgyermekes háztartásokban, valamint az „egy szülő és egy gyermek” típusú családokban. Igen súlyos terhet, hátrányt jelent a háztartás számára, ha a háztartásfő munkanélküli.

MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK NÓGRÁDBAN

A szegénységre vonatkozó becsléseket, mint láttuk számos tényező befolyásolja: a definíciótól kezdve, az alkalmazott mérőszámon (létminimum, stb.) keresztül a lakosság jövedelemszintjéig, a munkanélküliségig, stb. És még egy nagyon fontos tényező, amiről eddig nem szóltam, hogy a kutatások, a felmérések sem készültek éves rendszerességgel. Szóval mindezzel csak azt szeretném jelezni, hogy a szegénység kutatásnak is megvannak a maga gyermekbetegségei: még a meglévő becsléseket is óvatosan kell kezelni és kvázi továbbbecsléseket kell végezni, például akkor, ha az ember egy megye, adott esetben Nógrád szegénységi szintjét kívánja közelíteni.

Kiindulni a „hozott anyagból” lehet, jelesül, egy felmérés szerint, 1995ben Magyarországon a létminimum alatt élők aránya 35 %-ra volt tehető, és ettől magasabb volt a családok szubjektív érzete, mintegy 46,5 %-uk érzékelte és vélte úgy, hogy szegény. Mi lehet a helyzet ehhez képest Nógrád megyében? Számszerű becslésekbe nem bocsátkozom, bárki tiszta spekulációnak minősíthetné okoskodásomat.

Egy kiinduló feltételezést – hipotézist – azonban megengedhetek magamnak: állítom, hogy Nógrádban a „szegénységi helyzet” szemernyivel

sem jobb az országosnál. Másképpen: a szegények száma, a népességszámhoz viszonyítva nem kevesebb, mint az országos átlag, magam úgy vélem, valamivel több is. (A KSH Nógrád Megyei Igazgatósága 2002/2. számú tájékoztatójában olvásom: „...a Nógrád megyében élők valamivel több mint egyharmada él a létminimum szintjén vagy kénytelen megélni ennél kisebb összegből.”)

Elsősorban azért, mert a munkanélküliség tekintetében, amely mint láttuk és tudjuk egyik meghatározó tényezője a családok, az emberek jövedelmi helyzetének alakításán keresztül a szegénységnek, Nógrád megye, a munkanélküliségi ráta alapján „emberemlékezet” óta a harmadik legrosszabb helyen áll a megyék sorrendjében.

Másrészt a jövedelem-alakulás miatt, a rendelkezésre álló 2001. évi kereseti adatok alapján, amely ugyebár direkt módon meghatározza a keresők és családjaik jövedelmi viszonyait. Sajnos e tekintetben sem volt eddig okunk derűlátásra, s az alábbi adatok azt mutatják, hogy továbbra sincs, hiszen a kereseti viszonyok a szegénység kialakulásában, pontosabban a veszélyeztetettség létrejöttében determinánsnak tekinthetők.

Az alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete Nógrádban 2001-ben 80.913 Ft volt, 22.341 Ft-tal maradt el az országos átlagtól és közel 24 ezer forinttal volt kevesebb mint Fejér megyében. Elmaradásunk az országos átlagtól tehát 27,6 %, Fejér megyétől mintegy 29,4 %.

1995-ben Magyarországon 35 % volt a létminimum alatt élők aránya, amely időközben csak növekedhetett, nyilvánvaló, hogy Nógrád megyében sem volt, lehetett kevesebb. Ehhez kalkuláljuk a nógrádi munkanélküliség és jövedelmi helyzet adatait és megkapjuk, hogy Nógrád megye mintegy 220 ezer lakosából mennyi szegény ember van. Kiszámoltam, megbecsültem, de nem merem leírni. Maradjunk annyiban, szegényből egy is sok.

A SZEGÉNYSÉG KÖVETKEZMÉNYEI

A különböző szociológiai adatfelvételek szinte egyértelműen igazolják, hogy Magyarországon általános az elégedetlenség a jövedelemmel, az életszínvonnal, az ország gazdasági és társadalmi helyzetével kapcsolatban. Korántsem meglepő megállapításaik egyike, miszerint a legszegényebbek között egyértelműen többen elégedetlenek anyagi helyzetükkel, életkörülményeikkel, lakásukkal, jövőbeni kilátásaikkal és életük egész eddigi alakulásával.

Nem kell nagy merészség levonni azt a következtetést, hogy az egyéni élet anyagi körülményeivel való elégedetlenség jól tükrözi az objektíven nehezebb helyzetet. Sokkal kevésbé erős a korreláció a szegénység és az

élet olyan nem-anyagi, inkább emberi dimenzióiban, mint a család, a rokonok, barátok, a munkatársak, általában a munka. Feltűnő, hogy az ország gazdasági helyzetével való elégedetlenség a létminimum alatt élők között egyformán nagy, és az állampolgárok politikai beleszólási lehetőségeivel, vagy másképpen a demokrácia működésével kapcsolatos elégedetlenség sem nagyon különbözik jövedelem szerint.

Ezek után szerintem egy nagyon fontos konklúzió: a szegények nem általában elégedetlenek, panaszkodóak, fatalisták, hanem életüknek azokkal a nagyon konkrét anyagi körülményeivel, csupán csak húsbavágó problémáikkal kapcsolatban elégedetlenek, ahol lényeges hátrányban vannak, amelyről úgy érzik, semmi sanszuk nincs hátrányos helyzetük leküzdésére.

Csodálkozhatunk-e azon, hogy a szegények között a különféle lelki problémáktól szenvedők aránya igen magas? Mindegyik ilyen tünet, a fejfájás, erős szívdobogás, idegesség, kimerültség, remegés, az egészségi állapot feletti aggodalom, továbbá az az érzés, hogy nincs szerencséje, aggodalmaitól nem tud megszabadulni és összezavarodik, ha egyidejűleg több feladatot kell elvégeznie, rendre sokkal gyakoribb a szegények, mint a jobb módúak között. A szegényeknek tehát nemcsak jóval alacsonyabb jövedelemből kell megélniük, hanem sokkal gyakrabban szenvednek lelki problémáiktól is. Mintha erre kevésbé figyelne a társadalom, a politika.

Egyben az a következtetés is levonható, hogy az ilyen lelki problémák, összefoglaló néven depresszióként emlegetjük Magyarországon megfigyelt nagy gyakoriságának egyik fő okát a rossz anyagi, jövedelmi helyzetben kell keresnünk. (Egyes szakvélemények szerint hazánkban minden negyedik-ötödik ember depresszióval küzd.)

Figyelmet érdemel, hogy a magányosság említése alig mutat különbséget jövedelem szerint. Az emberi szolidaritás szerencséjére még mindig érvényesül a legszegényebbek körében, sőt egyesek szerint fokozottabban, mint a felső körökben. Még érdekesebb, hogy a viselkedési normák, szabályok áthágása tekintetében szintén nem látszik releváns különbség a szegények és a gazdagok között.

Tehát a magyar társadalomban megfigyelhető, igen gyakran felmerülő normaszegést nem lehet egyszerűen a szegénység számlájára írni, a szegények nyakába varrni. Ezek szerint fából-vaskarika az egyik kormány miniszterelnökének gyakori szóhasználata a „megélhetési bűnözésről” is. Sokkal mélyebb, általános normaválságról van szó, ezért az anómia és az elidegenedés különböző oldalait, a hatalomnélküliség és az élet értelmetlenségének az érzését, a magányt és a normaszegésre való készséget nem szabad egy kalap alá venni, és azokat csupán a szegények életérzésének tulajdonítani.

Végezetül, a szegénység következményeivel, káros hatásaival összefüggésben arra kell nyomatékosan és hangsúlyozottan figyelmeztetnem, hogy a szegénység léte és esetleges további eszkalációja nemcsak magukat a szegényeket érinti súlyosan, hanem az egész magyar társadalom és gazdaság fejlődését is hátrányosan befolyásolja, sőt veszélyezteti.

FOKOZOTT TÁRSADALMI GONDOSKODÁS SALGÓTARJÁNBAN

A szegényekről való gondoskodás egyik formája a célirányos és komplex családsegítés is. Ezt felismerve Salgótarján Megyei Jogú Város Közgyűlésének 1997. novemberi döntése értelmében az Egészségügyi Szociális Központ keretei között a korábbi mentálhigiénés osztály helyett új szervezeti egységet alakítottak ki, a Gyermekjóléti és Családsegítési Osztályt. Nem tisztem véleményezni a közgyűlés tevékenységét, de ez a döntés rendkívül aktuális és a családsegítés, de a szegénységkezelés szempontjából is korrekt, szociális érzékenységre is utaló intézkedés volt, hiszen az osztály – többek között – biztosítja a hajléktalanok ellátását és működteti a népkonyhát is.

A családsegítés keretében az életvezetési tanácsadás, a krízishelyzetben lévők segítése, a speciális támogató csoportok szervezése, a természetbeni és anyagi támogatások közvetítése a főbb tevékenységi formák. Mindennapi munkájukat a rendszerszemléletű családgondozás jellemzi. Ez egyrészt abban nyilvánul meg, hogy a család minden tagjára irányuló munkamódszereket tartalmaz, másrészt a szervezési és koordináló munkában jelenik meg, amely a rászorulókat vagy a család érdekében az egymásra épülő szolgáltató, támogatói kört hatékony együttműködésre készíti, ösztönzi.

Az osztály létjogosultságát, életre hívásának elkerülhetetlen szükségességét egyaránt igazolja, hogy egyre gyakrabban és mind többen jelennek meg az olyan pszichiátriai betegségben szenvedő kliensek, akiket a szakellátó intézmények sem vállalnak, vagy csak igen rövid ideig biztosítják ellátásukat.

A hajléktalanokról való gondoskodást két átmeneti szállón (női, illetve férfi szálláshelyek külön intézetben) biztosítják. A 40 férőhelyes férfi átmeneti szálló kihasználtsága megközelíti a 100 %-ot, a 20 férőhelyes női 50–70 % közötti. A feltételek javítása érdekében a közelmúltban került sor a férfi szálló teljes felújítására, a női szálló átalakítására. A népkonyha forgalmi adatai szinte évről-évre változatlanok, a kapacitás teljes kihasználásával 60–80 közötti adagszám figyelhető meg. Amennyiben az intézmény a városközpontban lenne, az igénylők száma bizonyára többszöröse lenne a jelenleginek.

Az Egészségügyi Szociális Központban a szociális szolgáltatások osztálynak szervezeti keretein belül látják el a házi szociális gondozást, szociális étkeztetést és működtetik a négy idősek klubját.

ÚT A HAJLÉKTALANSZÁLLÓHOZ

Salgótarján, Acélgyári út 61., földszintes, szemmel láthatóan régi, de jó állapotú, sárga épület, füves előtérrel. Itt működik a város egyetlen férfi-hajléktalanokat befogadó, átmeneti szállója. Személyi állománya szociális gondozókból, szakácsnőből, takarítónőből áll. A szálló alapvető feladata az elemi létfeltételek biztosítása a hajléktalanok részére, közreműködés szociális és mentálhigiénés gondozásukban. A szálló gondnoka így tájékoztat:

- Az átmeneti szálló 1992. októberétől üzemel, amikortól is meglódult a munkanélküliség, és megszorodtak a hajléktalanok is. Jelenleg is majdnem „teltházasan” működünk. A szállóra az a 18 éven felüli magyar állampolgár kerülhet be, aki a lakhatási lehetőség teljes hiányában szenved és megfelel a közösségi együttélés szabályainak, képes önmaga gondozására. Az intézményben biztosított a beutaltak részére a központi fűtés, melegvíz-szolgáltatás, tisztálkodási lehetőség.

A lakók ágyat, szekrényt, ágyneműt, törülközőt kapnak személyes használatra, amelyért anyagi felelősséggel tartoznak. Kötelesek testüket, ruházatukat tisztán tartani. Alkoholot fogyasztani és bevinni is tilos. Napi háromszori étkezést, egyszeri melegételt kapnak.

A szálló udvarán 5-6 – úgy 40-70 közöttiek lehetnek – férfi beszélget, jön-megy, inkább csak téblábol, de senki nem akar velem beszélgetni, amikor elmondom, miért jöttem. Végül előkerül egy jóképű fiatalember, fizimiskája után csak „Cintonnak” szólítják, ő már rutinos nyilatkozó, mondja is, hogy már a helyi hírlapban is megjelent róla egy kis írás. Aztán szinte kérdés nélkül mondja kálváriájának történetét, amely példaértékű, miközben példátlan.

- Hogy kerültem ide? – kérdez vissza interjúalanyom. Roppant egyszerű az én esetem. Elvesztettem a lakásomat, meghalt az a néni, akinél albérletben laktam, és kirúgtak a munkahelyemről, az öblösüvegből. Szakszervezeti tisztviselő voltam, gyakran szóvá tettem a vállalatvezetés egyes intézkedéseit, amely szerintem helytelenek voltak, szóval sokat járt a szám, kirúgtak. Persze megadták a módját, átszervezés címén „mentettek fel”, én meg máris az utcán voltam, aztán kértem a felvételemet ide. Most itt vagyok.

A gépipari technikumban elvégeztem a dolgozók gimnáziumát, az öblösben laborgyakorlatot szereztem, de sehol nem találok munkát magamnak, már a lábamat is lejárom, de csak ígéreteket kapok, hitegetnek mindennütt. Reménytelen a helyzetem, a várossal együtt lassan én is leépülök, pedig van tartásom, reménykedem, hogy előbb-utóbb azért rám mosolyog a szerencse.

A SZEGÉNYSEG JÖVŐJE

Ahogy múltja, mondhatnánk történelmi hagyománya, szomorú és valóságos jelenje, úgy bizonyára és sajnálatos módon jövője is lesz még belátható ideig a magyarországi szegénységnek. Ezzel összefüggésben, mármint a „szegénységjövővel” kapcsolatban először is arra kell utalnom, hogy jóllehet a modern társadalmakat ellentmondások sora jellemzi, és ilyen konfliktushelyzet a szegénység is, esetenként a konfliktusok, a politika, a társadalom különböző csoportjai közötti alapvető egyetértés, kellő konszenzus hiányában – annyira kiéleződhetnek, hogy azok már a gazdaság és a társadalom normális működését is veszélyeztetik. Nos, ilyen súlyos, már a társadalmat fenyegető jelenség napjaink Magyarországon a szegénység, amit nem lehet csupán lokálisan feloldani és kezelni. Mondjuk a salgótarjáni szegénység-probléma nem csak a város közgyűlésének, netán Egészségügyi Szociális Központjának kompetenciájába tartozik.

A szegénység-problémát társadalmi szinten kell kezelni és felszámolni, elsősorban globális módon, s csak másodsorban helyileg. Ebben nyilvánvalóan döntő fontosságú lesz, hogy a gazdaság növekedési üteme milyen mértékű, hogyan alakul a GDP, milyen ütemben nő, s tartós lesz-e a növekedés tendenciája. Amennyiben a jövedelmi egyenlőtlenségek nem változnak, akkor az egy főre jutó GDP növekedése előbb-utóbb maga után húzza az egy főre jutó reáljövedelem emelkedését, és ezáltal mintegy automatikusan csökkent(het)i a társadalmi méretű szegénységet.

A beindult gazdasági növekedés fényében akár bizakodóak is lehetnénk, ám a növekvő egyensúlyhiány figyelmeztető, mert a kormány, éppen a minap jelentette ki az illetékes miniszter szándéka szerint a növekedés visszafogása árán is fenn kívánja tartani az egyensúlyt. Már pedig, ahhoz, hogy az egyes ember is érzékelje – legalább hosszabb távon – életkörülményeinek akár csak szerény mértékű javulását is, évente dinamikus, akár 5-6 %-os GDP növekedés lenne szükséges.

Nagy kérdés az is, hogy a jövedelmi-egyenlőtlenség megáll-e a jelenlegi szinten, vagy tovább nő, ami egyáltalán nem lenne kívánatos, hiszen már elértük a nyugat-európai egyenlőtlenségi szintet, semmi nem indokolná egy latin-amerikai egyenlőtlenség irányába történő elmozdulást. Az egyenlőtlenség mérséklésének, a szegénység enyhítésének egyik eszköze a szociálpolitika. Reformjára lenne szükség, arra, hogy fókuszába a szegénység-kezelés kerüljön. Mielőbb, mert a szegénység türelmetlen.

UTÓSZÓ

Dolgozatomat a *Palócföld* Madách-pályázatára, 2002. szeptember–októberében, azaz több mint két évvel ezelőtt írtam, ám csak most kerülhet az olvasó kezébe. Az elmúlt két évben gyökeres változások nem következtek be Nógrád megye szegény-rétegének életében. Dolgozatom ebben az értelemben „sajnos” időtállóan bizonyult. A szegényréteg társadalmi struktúrában elfoglalt pozíciói, a főbb arányok sem módosultak lényegesen. Nem így a dolgozatomban felhasznált közgazdasági, statisztikai mutatószámok, amelyeket szükségesnek tartok korrigálni.

Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete Nógrádban a dolgozatban szereplő 2001. évi 80.913 Ft/főről 2002-re 97.313 Ft/főre, 16.400 forinttal növekedett. Ugyanakkor az országos átlag 19.387 forinttal emelkedett. Az abszolút keresetek közötti olló tovább nyílt Nógrád rovására. Elmaradásunk az országos átlagkeresethez viszonyítva 26 %, a Fejér megyeihez mérve 25 %.

Változtak a létminimum-értékek is. Ezek szerint az egy hónapra vonatkozó átlagos létminimum-érték 2002-ben egy háztartásra kimutatva 95.757 Ft, egy főre pedig 33.902 Ft (2001-ben 86.262 Ft, illetve 30.900 Ft volt). A létminimumérték 2002-ben tehát – az előző évhez viszonyítva 11,0 %-kal emelkedett. Ettől az átlagkeresetek – mint fentebb láttuk – megyékben is dinamikusabban nőttek. Igaz, ebből messzemenő következtetést a szegények sorsának alakulására nem vonhatunk le.

A következő kis kiegészítésből már inkább. Tudjuk: a veszélyeztetett rétegek közül a nyugdíjban és a nyugdíjszerű ellátásban részesülők megélhetési viszonyai legalább nem romlottak, hiszen átlagos ellátásuk színvonala a 2002. januári 39.947 Ft/főről 2003 januárjára 45.953 Ft/főre, 11,3 %-kal nőtt, kicsit meghaladta a létminimum-érték dinamikáját. Csakhogy miután az átlag takarja a szóródást, joggal feltételezhetjük, közülük már sokan kerülhettek közelebb a létminimumon élőkhez.

A munkanélküli ellátásban, jövedelempótló támogatásban részesülők és a foglalkoztatási programokban résztvevők részére kifizetett havi bruttó segély a 2001. évi 26.521 Ft/főről 2002-re 31.402 Ft/főre, 18,4 %-kal nőtt, mondhatjuk a létminimum alatt és körül élők megélhetési színvonala – ha lehet megélni ennyi pénzből egyáltalán, valamelyest javult. Ám látható: a létminimumtól, segélyen egzisztálva, soha nem tudnak elszakadni fölfelé. Leszakadni annál inkább, mert akármikor kikerülhetnek a regisztrációból és akkor nekik, egyikük szlengjét kölcsönözve „annyi”.

Statisztikailag semmit nem tudunk az utóbbiak, tehát a regisztrációból kikerülő munkanélküliek jövedelemforrásáról és annak alakulásáról, az alkalmi

és/vagy fekete munkából élőkéről, a „lumpenek”-ről, a koldusokról és a hajléktalanokról nem is beszélve. Utóbbiak, mintha többen lennének, mint egy vagy két évvel ezelőtt. Ha lehajolnának hozzájuk, beszélnének velük, meg is hallgatnák őket azok akiknek ezt meg kellene tenni (nem tudom, vannak-e erre hivatottak Nógrád megyében?) megtudhatnák, ha van kegyetlen sors, emberhez méltatlan élet, akkor az övék az.

Jókai agora 2. (Budapest, 2000)

PÁRKÁNYI RAAB PÉTER MŰVÉSZETE

Gyakran előfordul, hogy egy alkotóművész nem ott fejt ki tevékenységét, ahol megszületett. A helyváltoztatásra leginkább a képzés és a munkavégzés lehetőségeinek eltérő volta, illetve a családalapítás szolgáltathat okot.

Nógrád megye művészei közül is többen elhagyták szűkebb pátriájukat, hogy másutt próbáljanak szerencsét. Sok alkotó a fővárosban telepedtek le. Közéjük tartozik a kortárs magyar szobrászművészet középnemzedékéhez tartozó Párkányi Raab Péter is.

Elemi és középiskoláit szülővárosában Balassagyarmaton végezte el, majd művészi hajlamának és képességeinek megfelelően a Képzőművészeti Főiskola szobrász szakán tanult tovább. 20 évesen érkezett a Duna-parti metropoliszba. Családot is a fővárosban alapított, de szoros kapcsolatát felnövekedésének színterével, Nógrád megyével továbbra is fenntartja.

Elmondható róla, hogy gyakran látogat haza. Nem csupán rokoni vagy baráti látogatás végett, hanem ha úgy adódik, szakmai természetű meghívásnak is szívesen eleget tesz. Legyen szó akár kiállítási részvételről, vagy netán szobrászati megbízás teljesítéséről.

Még főiskolás, amikor felkérlik, hogy – soproni József Attila szobrát követően, második köztéri megbízásaként – mintázza meg Balassagyarmat számára Szondi György mellszobrát (1990).

Első önálló kiállítására az Ipoly-parti városban működő Horváth Endre Galériában került sor, 1991-ben. A következő évben Fráter Erzsébet szobrának elkészítésére kapott megbízást szülővárosától, amelyet ismét magas színvonalon teljesített.

1993-ban elnyerte a szécsényi Nógrád megyei Őszi Tárlat fődíját, majd pályázati megbízást nyert el a körmendi IV. Béla szobor carrarai márványból való kivetelezésére, amelyet 1994 augusztusában a város központjában avattak fel. A latin nyelvű, quasi-töredékes felirattal díszített oszlopra a szobrászművész egy gömböt helyezett, amelyre az apostoli kettős keresztet a kezében tartó, bő köpönyeges, jóságos arcú koronás uralkodó szobra került.

A szombathelyi Áldozati Emlékművének kialakításához – a város római emlékeire reflektálva – újfent oszlopot alkalmazott. A 4 méteres, megbillent fejezetű oszlopról lelógó, bronzból alkotott kelme a gránitlapon fekvő, szintén bronzból öntött, keresztrefeszített áldozathoz tartozik. A márvány, a

gránit és a bronz izgalmas viszonyba kerülnek egymással. A gránit tükröződése, a bronz különböző elszíneződése, a márvány világító fehérsége, mind-mind asszociációkat ébresztenek bennünk és emlékek felidézésére készítetnek. Az elmúlás és a tiszteletadás érzete valamennyiünket átjár, hiszen az emlékmű kifejezéstartalma olyan fennköltén drámai. Az érzékeny naturalizmussal ábrázolt emberi test szinte minden részlete fájdalmat sugároz.

Hasonló fájdalomtól átjárt testet formált meg annál a 20 méter hosszú kompozíciójánál, amelynek témája egy felborult dobozból kiömlő, Korpuszban végződő rózsafűzér. Ezt a munkáját a Múcsarnokban 1997-ben rendezett Magyar Szalon kiállításon mutatta be.

A művész 1996-ban az Egyesült Államokba kapott hívást, hogy készítse a flagstaffi egyetem főkönyvtára elé egy a tudományt megjelenítő szoborművet. A 2 méter 70 cm magasságú kompozíción öt túldimenzionált könyvön elgondolkodva ül egy köpenyes férfi, akinek csupasz lábfeje, keze és feje bronzból, míg testének többi része valamint a könyvek, márványból lettek kifaragva. A rendkívül fennkölt, patetikus ünnepélyességet árasztó munka jól illeszkedik a könyvtáráépület architektúrájához. A bölcsességet sugárzó tekintetű férfi klasszikus megjelenítése Raffaello Athéni iskolája című festményének tudósai ábrázolásával rokon.

Párkányi Raab Péter 1998-tól a Nemzeti Színház és környezetének szobrászati kialakításában vett részt. A 2002. március 15-én átadott színházépület kilenc féloszloppal tagolt főhomlokzatára műhelyéből a művészet múzsaalakjainak szobrai kerültek. A kilenc márványból megmintázott és bronzba öltöztetett kecses nőalak, művészetük egy-egy attributumát tarják kezükben.

A művész, a Siklós Mária építész által tervezett épület két oldalán elhelyezett két 16 méteres oszlopra Lukács Margit és Básti Lajos szobrait is megformázta márványból. A Nemzeti Színház főhomlokzatának szobrászati kivitelezéséért a Magyar Művészeti Akadémia Arany Oklevelével tüntették ki.

A színház előtti parkban elhelyezett szoborművek közül Párkányi Raab Péter több híres színész ábrázolására kapott megbízást. Latabár Kálmán, Soós Imre, Gobbi Hilda és Tímár József egy-egy híres szerepükben, bronzba öntve kerültek ide.

A Millennium évében Balatonfüreden egészalakos Szent István bronz szobrát, Csengeren Szent István bronz lovasszobrát, Jászapáti Vágó Pál festőművész félalakos bronz szobrát, Szegeden Köszöntő szoborpár című alkotását, Hévízen a Tavirózsa címűt, míg Budapesten Jókai emlékművét avatták fel.

2002. október 12-én avatták fel Balassagyarmaton Civitas fortissima szoborművét, amely városnak a cseh csapatok általi megszállástól való megszabadulásának állít emléket. A szimbolikus értelmű emlékmű több részre hasadt kőtalapzatán a szárnyas szörny fölött a lándzsával halálos dőfést adó nőalak győzedelmeskedik. A város központjának kialakítási terveiben a volt megyeháza palotájával szembeni tér hangsúlyos szerepet kap a köz-eljövőben.

A közelmúltban két Párkányi Raab Péter szobrot is felavattak a megyében. Előbb 2003 nyarán Mikszáth Kálmán feleségének Mauks Ilonáról Mohorán, majd Teréryben Szentgyörgyi Albertről készített mellszobrot.

A művész, mint láthattuk biztos kézzel bánik mind a márvánnyal, mind a bronzsal.

2004. október 20-án avatták fel – egykori iskolája - a balassagyarmati Balassi Bálint Gimnázium részére – Balassi Bálint születésének 450. évfordulója alkalmából – készített portrészoborát.

2004 őszén az a megtiszteltetés érte, hogy a Franciaországban, Bretagneban megrendezett *14. Regards sur les arts* című kiállítás díszvendégeként életműkiállítása nyílhatott.

A művész már korábban is számos külföldi sikert könyvelhetett el. 1990-ben meghívták például Kasselbe, hogy vegyen részt a kőszobrász szimpóziumon, ahol egy művét fel is állították. A következő évben két olaszországi művésztelep munkájában is részt vett. Ezek közül, a Szardínia-szigetén rendezett Nemzetközi Kőszobrász Szimpózium I. díját nyerte el. 1994-ben Hollandiában Leidenben volt kiállítása, majd Anglia több városában szerepelt kollekcója vándorkiállításon. Mint említettük, 1996-ban az Egyesült Államokban járt, ahol több egyéni és csoportos kiállításon vett részt műveivel. A San Diegoban működő Vietnámi Háború Emlékmúzeumba került *Bumm* című szobra.

2001-ben Bécsben nyílt kiállítása, majd Felső-Ausztria St. Ulrich településén állítják fel *Realista álmok* című szoborkompozícióját.

Mint rövid áttekintésünkből kiderül Párkányi Raab Péter rendkívül kiterjedt művészi tevékenységet folytat. Alapvetően természetelvű munkásságát szellemes anyaghasználat és nagyfokú művészi igényesség jellemzi. Fa, kő és bronz szobrokat készít, úgy is, hogy ezen anyagokat egy művön belül egymással ötvözi. Ha néhány szóval, egy mondattal szeretnénk összefoglalni művészetének lényegét, működéséről általános jellemzést megfogalmazni, az valahogy így hangzana: Párkányi Raab Péter alkotásait a precíz, pontos művészi kivitelezés, biztos megformálás, a tradíciókra épülő életszerű, ötletes megoldások alkalmazása, valamint klasszikus ihletettség tünteti ki.

Hatvani József

„ÖRÖMÖK ÉS BOLDOGTALASÁGOK,
SIKEREK ÉS CSALÓDÁSOK...”

Vigaszágon. Csongrády Béla kötete

„...Hazatérésem óta, éppen negyven esztendeje dolgozom a városban, ebből azonban még nem következne, hogy szeretem is lakóhelyemet és tágabb környezetét, Nógrádot. Én mindenestre szenvedélyes lokálpatrióta vagyok, nem is értem, hogy mások hogyan képesek máshol élni. Csak e hegyek koszorúzta (fel)vidéken, csak ebben a történelmi, kulturális hagyományokban, értékekben gazdag miliőben érzem magam igazán otthon.”

Így vall magáról, életérzéséről Csongrády Béla *Vigaszágon* című, immár negyedik kötete hátsó borítóján. Nos, aki nem ismeri igazán a szerzőt, e kissé patetikusnak is tűn(het)ő sorokat, akár valamiféle fülszövegbe bújtatott „captatio benevolentiae”-nek is gondolhatná, jelesül, hogy a szerző imígyen kívánja elnyerni az olvasó jóindulatát. Pedig Csongrády most is „csak” őszinte, s legfeljebb az vezérelheti, hogy ez alkalommal is példát mutasson a „helyszelleme” iránti elkötelezettségével. Mint ahogy szülővárosa iránti tenni akarásról és cselekedeteiről szól egész munkássága, erről tanúskodnak könyvei, amelyek közül – a nemrégiben megjelent negyediket – a *Vigaszágon* című kötetét van szerencsém most a *Palócföld* olvasóinak bemutatni.

Még hozzá talán rendhagyó módon, minthogy először hivatkozni szeretnék egy közelmúltbeli irodalmi délutánra. Jelesül az 50 éves, Madách-díjas *Palócföld* folyóirat szerkesztősége által, június 4-én a salgótarjáni Balassi Bálint Megyei Könyvtárban, szépszámú publikum előtt megtartott ünnepi könyvheti rendezvényre, ahol a legújabb Csongrády-kötet bemutatójára is sor került. A szerzővel Dukay Nagy Ádám újságíró, költő beszélgetett. Rövid bevezetője után azzal folytatta, hogy a könyv címe némi magyarázatra szorul... Én pedig itt kezdem a *Vigaszágon* bemutatását, s tartalmas dialógusuk egyes elemeit recenzióm részévé is teszem.

Könyve címéről Csongrády Béla a kötet elülső borítójának fülszövegében – többek között – ezt írja: „Sokat töprengtem..., amíg olyan címet találtam, ami szerintem kifejezi, hogy milyen helyzetben van manapság – s már egy jó ideje – a kultúra, a művészet, amely az írások tárgyát képezi. Úgy tűnik, hogy – finoman fogalmazva – nincs a fő sodorban... De a vigaszágra sorolva,

onnan indulva is születtek már nagy győzelmek...” A szerző örök optimizmusa már könyve címében megvillan, írásainak egy jó részében pedig pregnánsan kifejezésre is jut.

A *Vigaszágon*, amelyet a szerző szülei emlékének ajánl, a korábban – többnyire a *Nógrád Megyei Hírlapban* és a *Palócföldben* – megjelent legkarakterisztikusabb dolgozataiból való válogatás. Jószerivel valamennyi írás – lett-légyen az interjú, riport, esszé, elemzés, recenzió vagy más műfaj –, ahogy Praznovszky Mihály a könyv bevezetőjében (amit *Bevezető helyett* címmel jegyez) fogalmaz, a Nógrádban „naponta létrejövő értékekről, a kultúráról, a művészetről és persze az előítéletekről” szól. „Amelyek ellen Nógrád folyamatosan hadakozik. A politikai kiszolgáltatottság és a dogmatikus ítélkezés ellen. Mi mással tehetné, mint a táj értékeivel, az itt élők tehetségének minden nap újjászülető bizonyítékaival, akaratával. Csongrády Béla sem nyúl a direkt érvelés durva eszközéhez. Helyette interjúkat készít nógrádiakkal és a Nógrádot jelenlétükkel, tehetségükkel még ha rövid időre gazdagítókkal is. Eseményeket rögzít, új könyvek megszületését adja hírül, ünnepek krónikáját írja le... mindenből csak az derül ki : Nógrád nem adja fel.” E tömör és telitalát értékű méltatás után, jómagam különbül már aligha, legfeljebb csak részletesebben tudom bemutatni a Praznovszky titulálta „kulturális krónikát”.

Már a könyv végén elhelyezett Tartalom – én mindig ezt szemezgetem először – is sokatmondó, a fejezetcímek figyelemreméltóan kifejezőek: *Műhelymunka*, *Forrásvidék*, *Hívószó*, *Útjelző*, *Könyvséta*. Mindegyik kétagú összetett szó – a szerzőtől magától tudom – külön „kitalálva”, úgy hogy abban mindegyik szótagnak is mondanivalója van. Ízlelgetni is izgalmas: Műhely – munka, Forrás – vidék és így tovább. Több ez, mint játék a szavakkal: a szerző – minden írásában is megmutatkozó – gondolatgazdagságának, szókincs-tárának, kreatív kifejezőkészségének szép bizonyítéka.

A számozás nélküli első – *Műhelymunka* című – fejezetben a szerző hét interjúja található: tartalmaz, meditációra és továbbgondolásra készítő beszélgetéseket tartalmazva a Nógrádot „jelenlétükkel, tehetségükkel”, nem utolsósorban alkotó munkájukkal gazdagító ismeretlen ismerőseinkkel. Ők heten: Czinke Ferenc grafikusművész, Erdei Sándor szobrászművész, Újhelyi Eszter textilművész, Jókai Anna író, R. Várkonyi Ágnes történettudós, Réti Zoltán festőművész, Kovács Anna múzeumigazgató.

Czinke Ferenc (1926–2000), egy helyütt ezt mondja: „Mi most a XXI. század küszöbén egy új világra ébredtünk. A kozmopolitizmusnak, az amerikanizmusnak nagy szerepe van életünkben..., de ez nem azt jelenti, hogy nekünk a külföldtől most irtóznunk kell, mint ahogyan a nemzeti hurrázásnak, a nacionalizmusnak sincs létjogosultsága...” *R. Várkonyi Ágnes* így válaszol az Európához való viszonyunkkal, uniós tagságunk esélyeivel

kapcsolatban feltett kérdésre: „meggyőződésem, hogy számunkra, hazánk számára egyszerűen nincs más lehetőség. De nagyon jól fel kell készülni erre a történelmi léptékű és jelentőségű lépésre és annak várható hatásaira.” Kovács Anna múzeumigazgató terveiről nyilatkozik: „Továbbra is érvényesíteni szeretném a múzeum sepciális jellegét, amennyiben ez az intézmény főként a gyűjteményekre épít... A másik alapelvem, amelyet szeretnék a gyakorlatban is érvényesíteni, így szól: a múzeum közgyűjtemény, mi a közügy érdekében munkálkodunk, szolgáljuk ki a látogatókat még jobban, szorosabban együttműködve a civil szervezetekkel, közösségekkel.”

A könyv második fejezete a *Forrásvidék* címet kapta. Csogrády Béla gyökereihez nyúl vissza, saját forrásaiból és vidékéből (értsd: művészeti és kulturális környezetéből) merít, amelyekből mindig is előszeretettel táplálkozott, erőt, ihletet is kapott. Így kerül „képbe” az örök szerelem Madách és Mikszáth vagy éppen az „elfelejtetett” Garai Gábor. Születésének századik évfordulója alkalmából tiszteleg a szerző id. Szabó István, és könyvpremierje alkalmából ifj. Szabó István előtt. Hitelesen, hangulatosan és színesen idéz fel ünnepi megnyitókat, megemlékezéseket, más emlékezetes eseményeket is. Egyetértek Dukay Nagy Ádámmal, aki ezt a fejezetet a könyv „tengelyének” tartja. A mintegy 90 oldalon megjelenő 28 kis dolgozat széles spektrumát öleli fel a közírásnak: itt olyan publicisztikák, hagyományos értelemben vett cikkek, zömmel a riport eszköztárát használó írások találhatók, amelyek a nógrádi értelmiség kritikájától a Nógrád-táncgálán, Kertész Imre *Sorstalanság* című könyve sorsának meditációján, a Tarjáni Tavasz és könyv ünnepének felidézésén keresztül, az idén 20. évfordulóját ünneplő dixieland-fesztivál és a 12. alkalommal megrendezett Arany János versmondó verseny méltatásáig terjednek.

Nemcsak e fejezet, de az egész kötet társadalompolitikai szempontból legfajsúlyosabb írásának a „Köszönöm, megvagyok”, avagy az értelmiségről – fekete-fehérben című – az esszé igényességével megírt – elemző dolgozatot tartom.

Csongrády Béla ebben az írásában – noha nem tagadja meg lokálpatrióta mivoltát – hűvös tárgyilagossággal tárja fel a salgótarjáni értelmiségnek a helyi társadalmi struktúrában, az 1990-es évek közepén elfoglalt helyét, elemzi kritikusan a város életében betöltött szerepét, mondja szemébe „némi” érdektelenségét, kényelmességét, szellemi igénytelenségét. Nem egyoldalúan elítélően teszi ezt, hiszen előzőleg rámutat a részben ide vezető gazdasági-társadalmi változásokra, az anyagi gondokra, a vidékiség szindrómájára és így tovább.

E dolgozat jóval túlmutat a lokális állapotokon. Igyekszik ugyan – jó lokálpatriótaként – árnyalni, a helyzetet: „Örömök és boldogtalanságok, sikerek és

csalódások, szárnyalások és beszűkült, ellehetetlenült életterek egyszerre jelentik tehát a salgótarjáni értelmiség közérzetét befolyásoló, meghatározó hátterét.” A recenzor sajnos az örömeiből és sikereiből kevesebbet tapasztal, szárnyalni is legfeljebb csak a fantáziát látja.

„A visszahúzódás lehet egyfajta reagálás arra a helyzetre is, hogy a piacgazdaság veszteseik között a »mezei értelmiségnek« – legalábbis egyenlőre – fenntartott helye van” – írta Csongrády 1997-ben. Most 2004-et mutat a naptár és a dolgozat szinte minden sora megállja a helyét. Mintha az idő állt volna meg: „Továbbra is kibékíthetetlen ellentétek látszanak bizonyos zászlók alá tömörült értelmiségiek között..” Írását egy optimista-kétkedő Lengyel László idézettel zárja: „Sarjadnak itt új erők és új igazságok.”

A *Hívószó* című – kisebb lélegzetű, de annál szívhez szólóbb – fejezetben, amely 8 írást foglal magában, Csongrády Béla azokat a személyiségeket „hívja” és „szólítja” meg, akik – ahogy mondta könyvbemutatóján – hozzá nagyon közel állnak valamilyen szempontból. Ide sorolta azokat a Madách-díjasokat, akiknek a laudációját megtehetette: Patakiné Kerner Editet és Korill Ferencet, továbbá Varga István foto- és Radics István festőművészt, akiknek a kiállítását megnyithatta, Kerényi Ferenc Madách-kutató kandidátust, akit 60. születésnapja alkalmából köszönhetett.

Ebben a fejezetben kaptak helyet – mint mondotta a szerző – azok a személyiségek is, akik térben ugyan többnyire távolabb vannak, de művészetüket vagy munkásságukat becsüli sokra és emberként is tiszteli őket, mert színes, érdekes egyéniségek. Közéjük tartozik Eszenyi Enikő, aki eredeti „szakmája” és elhivatottsága szerint színművész, az utóbbi időkben azonban rendezőként arat sikereket. Csongrády Béla most eredeti szerepkörében, az ízig-vérig színésznőt láttatja, amikor a salgótarjáni József Attila Művelődési Központ színpadán Dodo Gombár *Ég és nő* között című darabjában nyújtott alakítását elemzi.

Ebben a fejezetben ír Csongrády Béla Kadelka Lászlóról a Nemzeti Színház főügyelőről, aki a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület vendége volt Salgótarjában. Itt tartott előadást Nemzeti és Madách címmel, „amely azonban inkább volt tényeken alapuló, de kedélyes anekdotázás, jó hangulatú nosztalgizálás, mintsem száraz visszaemlékezés, netán unalmas múltidézés.” A *Vigaszágon* e részében találjuk Csongrády Béla beszédét, amellyel a salgótarjáni születésű, nógrádi kötődésű, jelenleg az egri színházban alkotó Pilinyi Márta díszlet- és jelmeztervező kiállítását ez év elején bátonyterenyei Erkel Ferenc általános iskolában megnyitotta.

Személy szerint kifejezetten sajnálom, hogy az *Útjelző* című fejezet kedvenc műfajomból, a jegyzetből mindössze csak 7, ám igazán karakterisztikus írást tartalmaz. Feltételezem: valószínűleg terjedelmi korlátok miatt is,

hiszen a szerző bőven válogathatott volna nagyszerű jegyzeteinek gazdag tárházából. Ne felejtsük: a jegyzet az egyik legnehezebb, legigényesebb újságírói műfaj, ugyanakkor – ha jól írják – az egyik legkifejezőbb írásmű, véleményközlő publicisztika. Csongrády jegyzetiből ma is érdemes meríteni – mi több tanulni – főleg fiatal újságíróinknak. Ha az itteni jegyzetektől kellene valamelyiket is kiemelnem, zavarba jönnék, inkább az egész „csokrot” ajánlom.

A *Könyvséta* című rész méltó zárása a kötetnek. Könyvkritikákat tartalmaz, de a szerző a címmel is kifejezésre akarja juttatni, recenziói nem egyszerűen csak könyvlelemutatók, – szemlék vagy – bírálatok, inkább figyelemfelkeltő méltatások. Csongrády mintegy sétára invitálja az olvasót a könyvek világába. Hű marad önmagához, a világ minden kincséért ki nem hagyta volna Madách és Mikszáth (műveinek) népszerűsítését. Ezen túlmenően – egyébként evidenciaként – a hozzá közel álló, ma élő szerzők – kollégák, barátok – műveit méltatja. Aligha vethetjük szemére ezt, hiszen csupa tehetséges, főleg fiatal költő, író, drámaíró alkotását tűzte „tollára”: elég, ha közülük csak Dukay Nagy Ádámot és Marschalkó Zsoltot említem.

Csongrády Béla *Vigaszágon* című válogatás-kötetében – akarva-akaratlanul – sokoldalúságát csillogtatja: szerkesztő, közíró, esszéista, publicista, recenzor, színikritikus minőségében is megmutatja magát, arcát mindegyik szerepében jó szívvel, őszinte lélekkel fordítja az olvasó felé. Korábban megjelent írásait most újra egymás mellett, szinte szinkronban szemezgetve az a benyomása támad a recenzornak, mintha megelőzően csak fölöttébb felületesen futott volna át ezeken az írásokon, minthogy annyi „újat” vél felfedezni bennük. (A kisebb – többnyire technikai – hibák semmit nem vonnak le a könyv maradandó értékeiből.)

Ugyanakkor a régebbi írásművek egyik nagy értéke éppen az, hogy kiállták az idő próbáját is. Mindez annak is köszönhető, hogy a szerző kedvére, ám igényesen rostált korábbi opuszaiból. Volt miből, hiszen 1963-tól csupán csak a *Palócföld*-ben több mint száz írása jelent meg. Úgyhogy – tekintettel legaktívabbinak tűnő, mostani alkotói korszakára is – szívesen látnánk akár egy közeljövőben megjelenő újabb válogatáskötet is, miként az önálló új művére is érdeklődéssel számítunk.

A *Vigaszágon* a szerző első olyan kötete, amelyik a *Palócföld* könyvek új folyamában jelent meg. A Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Nógrád Megyei Egyesülete támogatásával, a Balassz Bálint Megyei Könyvtár kiadásában, 2004-ben megjelent ízléses – még küllemében is optimizmust és életigenlést sugárzó – könyv elülső borítóját Bencze Péter címlapfotója színesíti. Készült a Polar Stúdióban, Salgótarjánban.

PÁRKÁNYI RAAB PÉTER szobrász fiatal és nagyszerűen ért a mesterségéhez.

Nana! Ez nem kis dolog!

Tudniillik a szobrász gondolkodó ember, mint a festő, a költő, vagy az író. A zenészekről nem merek nyilatkozni. A szobrász gondolatai és szobrai között ott áll a műhely, a legtöbb esetben, mint leküzdhetetlen akadály.

József Attila a Curriculum Vitae-jében önérzetesen írja: „tudok szabatosan fogalmazni”.

Amikor Párkányiról azt mondom, hogy nagyszerűen ért a mesterségéhez, azt állítom róla, hogy „tud szabatosan fogalmazni”.

Ez ritkaság, és azt jelenti, hogy felelősségre, kérdőre vonhatóak a szobrai, mert azok éppen olyanok, mint amilyeneknek elképzelte. Ha szépet akar, akkor szépet csinál, ha drámait, akkor drámait.

Ezért ebben az előszóban dicsérem őt! Nem megdicsérem, mert az beképzeltség lehetne, hanem dicsérem. V. ö. Tedeum.

Természetesen a gondolkodó ember alakítja önmagát kudarcain és sikerein okulva.

Ha egy régebben készült szobrát, vagy rajzát nézi, megállapíthatja, hogy jól gondolt-e akkor, egyet ért-e önmagával, akkori, régebbi gondolatával, vagy sem, hiszen a szobor, vagy rajz olyan lett, mint amilyent akart.

Ez a múlt nem hosszú, hiszen Párkányi fiatal. Öntudatos is, éppen ezért gondolatai néha dölyfösek.

Egészséges, de a XX. században alakult ki, és hatottak rá az izmusok, szép gondolatait gyakran szándékosan rontja, mint aki fél, hogy a szobor, amit létrehoz, túl szép lesz. Ezt jókedvűen teszi, látszólag önjóniával, holott egy XX. századi parancsnak tesz csak eleget, mintha valaki a szép mondatokat trágársággal fejezné be, nehogy a szépelgés vádja érje.

Pl.: „és ott áll a szép ifjúság a fény gótikus kerekein szállva...” és a mondat végére képzeljen mindenki olyan trágárságot, amilyen eszébe jut, adódik persze a legkézenfekvőbb, legrövidebb, obszcén kifejezés.

Van bátorságom nem ideírni, nehogy az olvasó fantáziáját, jókedvét gúzsba kössöm.

Ez bratyizás volna, összekacsintás az olvasóval, aki nem biztos, hogy reflektál erre. Ez a jogtalan cinkosság, amibe a XX. századi „művészek”, mint hibába, gyakran beleesnek. Ez rokona az „épater le bourgeois”-nak, a jogtalan kötekedésnek.

Kitekinthet a gondolkodó a gondolataiból, mint J. A.: „De nekem pénzt hoz fájdalmas énekem. S hozzám szegődik a gyalázat”, de ez újabb fájdalom a „Nagyon fáj” versben, és így jogos.

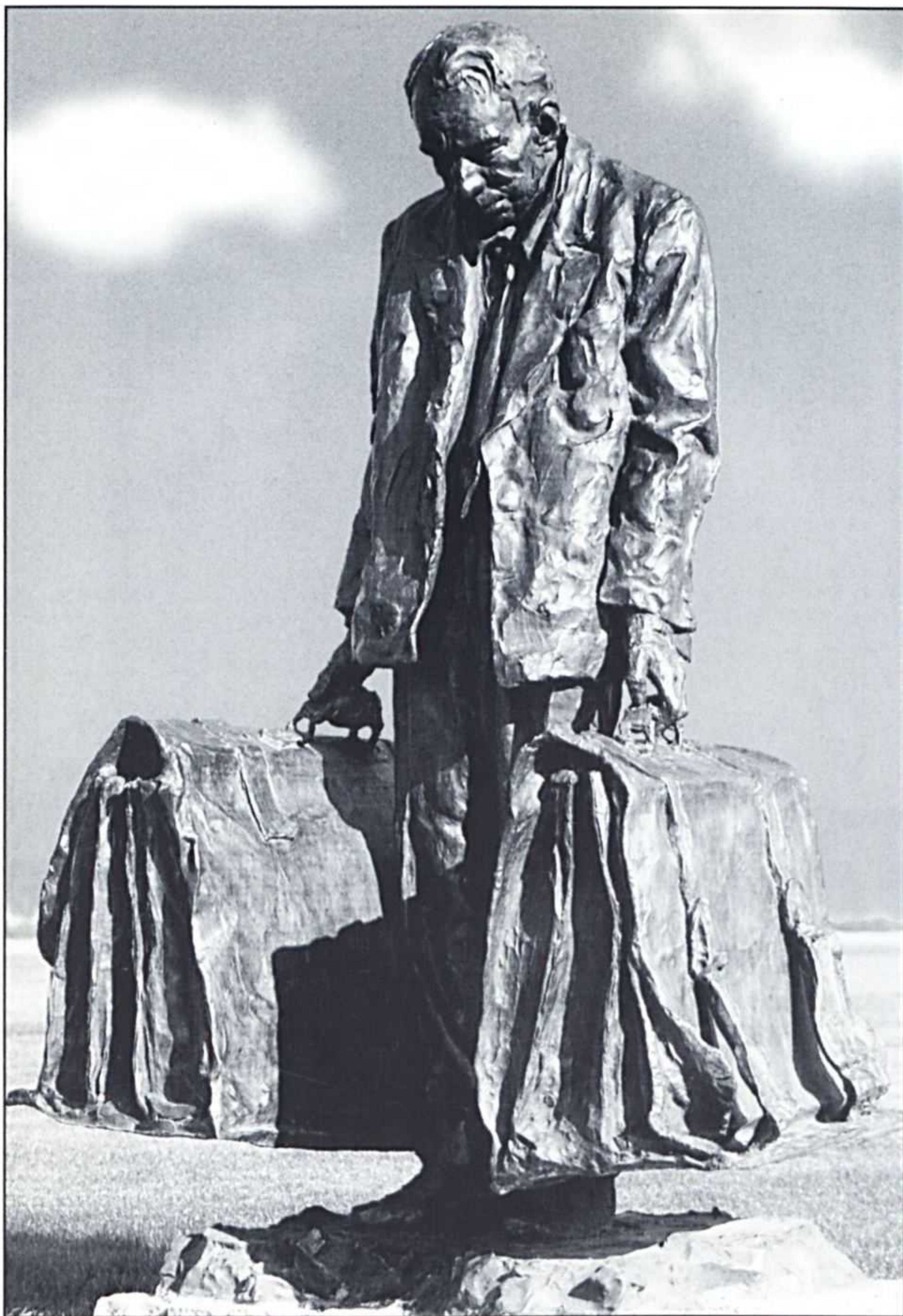
De a szépet csúnyává! mentegetni nem jogos.

Ha P. R. P. okuló, fejlődő ember, akkor istenáldotta tehetségével, és a mai korban számomra érthetetlen magasrendű mesterségbeli tudásával, állandóan kitéve annak, hogy ő művész, előbb-utóbb – szerintem hamar –, megszületik benn a gondolkodó.

Hála Istennek, Magyarországon.

Melocco Miklós

(Bevezető Párkányi Raab Péter katalógusához, 1999)

Párkány Raab Péter: Tímár József
(Budapest, Nemzeti Színház, 2002)

